

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРОБЛЕМИ
ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ
ТА РОЗБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ

*Тези доповідей та повідомлень учасників
звітної наукової конференції ад'юнктів,
аспірантів та здобувачів
28 вересня 2012 р.*

Львів
2012

УДК 34
ББК 67
П78

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 1 від 29 серпня 2012 р.)

Упорядник
О.Б. Черномаз,

начальник ад'юнктури Львівського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Проблеми правової реформи та розбудови грома-
П78 дяньського суспільства в Україні: тези доповідей та
повідомлень учасників звітної наукової конференції
ад'юнктів, аспірантів та здобувачів, 28 вересня
2012 р. – Львів: Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2012. – 264 с.

*У збірнику вміщено тези доповідей та повідомлень, пода-
ні учасниками звітної наукової конференції ад'юнктів, аспі-
рантів і здобувачів з вищих навчальних закладів Києва, Льво-
ва та інших міст нашої держави (Львів, 28 вересня 2012 р.).
Молоді науковці цими тезовими повідомленнями репрезенту-
ють проблематику своїх наукових досліджень у різних галузях
права.*

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

УДК 34
ББК 67

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2012

УКРАЇНЬСЬКА МОЛОДЬ У ВИРШЕННІ ПРОБЛЕМ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Шановні друзі! Дозвольте від імені ректорату нашого університету привітати вас із початком чергової, вже традиційної наукової конференції, що покликана підвести певні підсумки вашої річної праці та проаналізувати її внесок у розвиток нашого суспільства та зміцнення державності.

Розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язаний із політичними та економічними умовами життя країни. Для України це залишається одним із актуальних питань упродовж усього пострадянського періоду нашої історії. Це стало не стільки метою реформ, що проводяться в нашій державі (зокрема правових), скільки неодмінною умовою їх успішної реалізації.

Досвід найрозвиненіших сучасних держав свідчить про те, що конституційно-правова регламентація та регулювання у країнах із демократичним державним (політичним) устроєм спрямовані на підтримку громадянського суспільства, а також про те, що становлення і розвиток громадянського суспільства у позадержавній сфері суспільних відносин не означають його ізоляваності від державно-правових інститутів, а допускають або й зумовлюють сталий та інтенсивний взаємозв'язок громадянського суспільства і держави.

До речі, чинна Конституція України 1996 року не оперує поняттям «громадянське суспільство», хоча свого часу (а саме – в проекті Конституції України в редакції від 1 липня 1992 року) третій розділ мав назву: «Громадянське суспільство і держава». Натомість Україна лише задекларувала побудову правової демократичної держави як мету, і тут громадянське суспільство виступає обов'язковим елементом.

Українська держава впроваджує соціально орієнтовану політику, намагається здійснити поступовий підйом економіки, розбудувати громадянське суспільство. У контексті визначення загальнонаціональних пріоритетів держава, з одного боку, має враховувати інтереси кожного окремого члена суспільства, а з іншого – стати активним учасником виконання загальних завдань, виконання яких забезпечить їй цілісність і надійний правовий захист.

Українська молодь, якій близькі ідеї соціальної справедливості, солідарності, свободи, рівності та європейських цінностей, – це потужна рушійна сила, яка невдовзі розбудуватиме закладені батьками основи державності, дієво впливаючи на формування стратегії соціально-економічного, політичного й культурного розвитку нашої країни. І сьогодні, коли стають відчутними суттєві позитивні зміни, передусім обдарована молодь має виявити активну громадянську позицію, долучитися до ефективних державотворчих процесів, що уможливить упевнене просування України в майбутнє нарівні з розвиненими країнами європейської спільноти.

Молодь має перебувати в постійному пошуку, самостійно творити свою долю, дбати про рівень політичної культури та громадянського статусу. Про важливість участі молоді у процесах державотворення та національного розвитку наголошувало багато вчених, мислителів і державних діячів. Так перший президент України, видатний український вчений та державотворець М. Грушевський називав одним з головних завдань національного відродження України виховання молодого покоління, національної інтелігенції як творчого начала, рушія духовного поступу. Він наголошував, що молодь – це майбутнє нації і саме їй належить вирішальна роль у справі духовного оновлення нації, привнесення в українське життя інтелігентності, принциповості, ідейності. Коли молодь «... сильна, жива, енергійна, криє в собі задатки будучої плідної й творчої діяльності – вона мусить до певної міри виколюва-

тися з старих протертих, проїжджених доріг», підкреслював М. Грушевський.

Людина, і особливо молода, яка поступово вступає в активне життя, завжди була, є і залишиться першопричиною, джерелом і, найголовніше, найвпливовішим і найсуттєвішим суб'єктом усіх суспільних відносин і перетворень. Недарма ж відомі науковці, політики, державні діячі наголошують на тому, що сучасне суспільство має відкрити молодь як об'єкт історії, як винятково важливий чинник змін, носія нових ідей і програм їх реалізації. Без фундаментального переосмислення ролі молоді в соціальних процесах, без осягнення її феномена людство неспроможне досягти нових висот цивілізації.

«Є молодість. О, як же це багато! Є Божий дар. Твори, якщо дано!» – так точно і глибоко визначила сутність переваг молодості поетеса Любов Бенедиктин. Люди зрілого віку добре усвідомлюють, наскільки скороминучим і водночас важливим для подальшого життя є період становлення й утвердження Вас, молодих, як самодостатніх, успішних і прогресивних особистостей. Ви живете в особливий, насичений важливими подіями час, а тому саме Ви, активно включившись у трансформаційні процеси, можете пришвидшити перехід нашого суспільства на новий рівень поступу. Сьогодні Україні потрібні Ваша освіченість, щирість, чистота устремлінь, творча енергія. Ми віримо, що наша молодь здатна змінити свідомість нації, істотно вплинути на поліпшення ситуації в країні.

Саме тому одним із пріоритетних завдань державних інституцій є формування стійкого інтелектуального середовища, у якому молоді вчені могли б обмінюватися творчими, науковими, методичними напрацюваннями, а їхні здобутки стали відомими широкому загалу. Зрозуміти й підтримати молодих науковців у їхньому прагненні знайти відповіді на різноманітні питання в царині науки, вирішити гострі проблеми саме сьогодні, не перекладаючи на плечі прийдешніх поколінь, допомогти обдарованим юна-

кам і дівчатам самореалізуватися – все це загалом означає пришвидшити процвітання країни. Досягти цього можливо лише за наявності ефективної державної підтримки молоді. А те, що талановита молодь у нашій країні є, неодноразово доводили блискучі результати на всеукраїнських та міжнародних олімпіадах, конкурсах, наукових форумах і конференціях.

Тож не випадково, що найрізноманітніші аспекти цієї проблеми стануть предметом обговорення цьогогорічної зустрічі молодих науковців – представників низки вищих навчальних закладів, наукових установ та організацій нашої держави. У представлених у цьому збірнику тезах доповідей і повідомлень ад'юнкти, аспіранти, здобувачі репрезентують різні напрями своїх досліджень. Хоч і за тематикою, і за спрямованістю їхні праці різняться, однак за своєю суттю, змістом, за прагненням сказати своє слово в науці вони об'єднані спільною метою – прилучитися до вирішення актуальних проблем державотворення, насамперед тих важливих завдань, що стоять перед вітчизняною юридичною наукою у пошуку найоптимальніших шляхів побудови громадянського суспільства в Україні.

Бажаю кожному з Вас нових творчих успіхів, натхнення в обраній професії, світлих, яскравих, сміливих ідей, професійної інтуїції та наполегливості; і нехай найнедосяжніші висоти науки завжди підкоряються Вам! Щастя Вам у благородній справі, якій Ви вирішили присвятити життя! Будьте завжди успішними!

Михайло Михайлович Цимбалюк,
*ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

Р.М. Андрусин,
*здобувач, координатор Юридично-консультаційного
центру Юридичної клініки,
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК У ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Одним із провідних напрямів розбудови правової держави є здійснення правопросвітницьких заходів з метою підвищення рівня правової освіти та правового виховання населення.

Правова освіта – це структурний компонент освіти в Україні, процес набуття правових знань, навичок та вмінь, формування поваги до права, закону, прав та свобод людини, тощо. Правова освіта працівників ОВС полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов набуття ними обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації та виконання, в подальшому, службових обов'язків.

Правове виховання – це цілеспрямований постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури і активної правомірної поведінки. Основна мета правового виховання працівників ОВС – дати необхідні в житті та роботі юридичні знання, тобто сформувати достатньо високий рівень правової культури, здатний значно зменшити кількість правопорушень.

Серед суб'єктів правової освіти та правового виховання особливе місце посідають юридичні клініки, одним із напрямів діяльності яких є проведення заходів з правової освіти та правового виховання населення в Україні.

Юридична клінічна освіта є новітнім та інтерактивним методом навчання майбутніх юристів та правознавців. Вона надає можливість курсантам юридичних вузів Міністерства внутрішніх справ України отримати цінні практичні навички, які в подальшому допоможуть їм стати високопрофесійними, компетентними та сумлінними правоохоронцями. Переслідуючи дві основні цілі, а саме: навчання курсантів практичним навичкам, етичним нормам професійної поведінки, методиці

та тактиці роботи в юридичній галузі – юридичне клінічне навчання гармонійно поєднує в собі дві основні складові – практичну та теоретичну [1, с. 8–9].

Юридичне клінічне навчання суттєво відрізняється від традиційних методик освіти, адже курсант в першу чергу працює не з теоретичною юридичною фабулою з підручника, а з реальною життєвою ситуацією, проблемою, яка відображена у зверненні громадянина до юридичної клініки.

Робота у складі юридичних клінік дозволяє курсантам отримати нові знання в галузях права безпосередньо через його практичне застосування, аналіз, осмислення. Курсанти набувають навички бесіди з клієнтом, отримання юридично важливої інформації з його розповіді, аналізу зібраного інформаційного масиву та вироблення на його основі власної юридичної позиції. Одночасно вдосконалюється їх дослідницька майстерність, вміння ораторського мистецтва, правове мислення та розуміння юридичних процесів [2, с. 7].

Основними напрямками роботи юридичних клінік є правове виховання, а саме формування навиків та вмінь реалізації права, виховання професійно значущих властивостей, зокрема правової культури, надання юридичних послуг під керівництвом досвідчених викладачів-практиків.

Визначальними цілями правового виховання юридичних клінік є запровадження методів практичної юридичної освіти, формування у курсантів навиків самостійної роботи, що підвищить рівень їхньої кваліфікації, виховання належного рівня правової культури, забезпечення належного правового захисту громадян.

Методика правового виховання в юридичних клініках здійснюється різними методами та засобами, котрі добре прислужують для отримання знань і навичок, необхідних у професійній діяльності. Серед методів доречно виділити інтерактивні методи. Розгляньмо їх.

Навчання один одного. Спільна робота в юридичній клініці консультантів та курсантів передбачає їх співпрацю. Консультант – це досвідчений і підготовлений для роботи працівник, а курсант лише набуває досвіду. Отже, зв'язок «консультант-курсант» має приблизно таке ж значення, як і «курсант-викладач». Це передбачає, що консультант надає поради, як слід проводити консультації, допомагає скласти

перші процесуальні та інші документи, ділиться власним досвідом. У такий спосіб здійснюється взаємне навчання у межах самої клініки.

Мозковий штурм. Цей метод варто застосовувати на початкових стадіях вирішення питань. Головне завдання – запропонувати найбільше варіантів, не вдаючись до їх аналізу та критики. А вже у ході роботи віднайти найкращі варіанти.

Дебати. Вони можливі за наявності двох різних чи протилежних позицій щодо одного і того ж питання. В ході дебатові кожна зі сторін намагається довести правильність своєї позиції. У дебатах також бере участь незалежна група, котра виступає арбітром і приймає рішення з даного питання. Часто вирішальне слово належить викладачу права, який є куратором юридичної клініки.

Використання слайдів і відеоматеріалів. Використання наочних матеріалів – один із ефективних методів навчання. Слайди містять різноманітні схеми, таблиці, а також відеозаписи роботи з клієнтами. Корисним є перегляд і обговорення художніх фільмів з правової тематики.

Зустрічі з юристами-практиками, суддями, працівниками практичних підрозділів внутрішніх справ. Досить актуальними і корисними є зустрічі працівників клініки з працівниками практичних підрозділів внутрішніх справ. Тут можна отримати відповіді на питання, що виникають у роботі. Крім того, це можуть бути короткі лекції, круглі столи, бесіди тощо [3, с. 89–91].

Сутність усіх методик правового виховання юридичних клінік зводиться до такого: курсантам пропонується досліджувати не підготовлені задачі, а реальні життєві правові ситуації. При цьому вони під керівництвом досвідчених викладачів безпосередньо працюють з учасниками правовідносин, надаючи безкоштовні юридичні послуги представникам тих верств населення, отримання платної юридичної допомоги для яких є практично неможливим. Робота молодих юристів в юридичній клініці дозволяє з'ясувати цінність і значення отриманих теоретичних знань і оволодіти технікою вживання цих знань на практиці. Така форма навчання набагато цінніша, оскільки дає змогу спілкуватися з людьми, які дійсно потребують допомоги [4, с. 128–129].

Робота у юридичній клініці надає можливість курсантам навчитись наступного: спілкуватися з громадянами, які потребують консультації, а саме правильно ставити запитання, щоб відразу отримати необхідну для вирішення проблеми інформацію, ввічливо, тактовно вести розмову, обґрунтовано, чітко і просто викладати своє бачення вирішення справи людям різного рівня освіти, віку, способу життя, характеру тощо; практично застосовувати знання професійної етики юриста у відносинах з клієнтами та колегами; будувати стратегію вирішення поставленої проблеми, проаналізувати обставини справи, визначити засоби, будувати план дій для отримання бажаного результату в складних справах; аналізувати законодавство, навчальну літературу, знаходити нормативно-правові акти та статті, які безпосередньо регулюють відносини, покладені в основу справи; готувати юридичні документи [5, с. 65].

Загалом участь у роботі юридичної клініки не тільки дозволяє курсантам отримати навички практичної роботи, які будуть необхідні їм для подальшої діяльності, але й полегшує засвоєння основних дисциплін під час навчання. Перефразовуючи відому приказку, можна сказати: краще раз побачити реалізацію правової норми, ніж сім раз її прочитати. Більше того вона змінює стиль життя курсанта, оскільки отримані успіхи на практиці дозволяють йому подолати психологічний комплекс «молодого фахівця» та панічний страх перед отриманням нового завдання навчитися організовувати свій час, відповідально й цілеспрямовано ставитися до професійного становлення.

Отже, в контексті розбудови правової держави діяльність юридичних клінік в Україні відіграє важливу роль та значно сприяє підвищенню рівня правової освіти та правового виховання працівників ОВС.

1. Ващук О.Л., Гера Р.Ю. Посібник для консультантів юридичної клініки. – Львів: ПАІС, 2008. – 248 с.

2. Фігель Ю.О. Роль юридичних клінік у формуванні вмінь реалізації права студентами юридичних спеціальностей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук: спец. 12.00.01 / Юлія Осипівна Фігель. – 2011. – 18 с.

3. Завальна Ж.В. Професійні навички юриста: навч. посібник / Ж.В. Завальна, М.В. Старшинський. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 214 с.

4. Юридичні клініки в Україні: роль, завдання та організаційно-правові засади: посіб. / за ред. Дулеби М.В. – К.: «МП Леся», 2003. – 178 с.

5. Гентош Р.С., Дулеба М.Б., Козлов В.О. Діяльність юридичних клінік у сфері громадського правозахисту: посіб. для студ. юрид. спец. ВНЗ – Львів: МФ «Відродження», 2003. – 126 с.

І.М. Баган,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Роль та значення правоохоронних органів з кожним роком зростає. Це зумовлено передусім тим, що саме вони є гарантами правової охорони прав та свобод людини і громадянина. Тому належна діяльність вказаних органів виступає стабілізатором політичної та соціально-економічної систем України.

Працівник правоохоронного органу враховуючи вищезазначене повинен бути еталоном правової культури, дисципліни та вихованості, тому вчинення такими особами порушень закону, а особливо злочинів видається неприйнятним.

З цієї позиції виникає неабияка потреба у підвищенні вимог до особового складу правоохоронних органів у частині забезпечення і дотримання законності та правопорядку.

Функціями правоохоронних органів, як відомо, є виявлення, попередження, розслідування та профілактика злочинів та правопорушень. Однак при виконанні своїх функціональних обов'язків працівники цих органів, нажаль, досить часто самі стають суб'єктами злочинів.

У розділі 17 Особливої частини КК України, передбачено відповідальність за вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням пуб-

лічних послуг, де суб'єктом злочину, у переважній більшості, виступає службова особа.

Злочини, які вчиняються працівниками правоохоронних органів під час їх перебування на службі підпадають під ознаки злочинів, передбачених саме цим розділом, оскільки працівники правоохоронних органів мають статус службової особи. Являючись представниками влади, вони наділені визначеними службовими повноваженнями у відношенні осіб чи органів влади, чиї інтереси вони охороняють, однак вчиняючи службові злочини, фактично ці інтереси ігнорують, тим самим перемагають закон.

Згаданий вище розділ КК України, передбачає ряд суспільно небезпечних діянь, які вчиняються службовими особами, зокрема й працівниками правоохоронних органів. Враховуючи статус працівників правоохоронних органів та ступінь суспільної небезпеки діянь, які ними вчиняються законодавець у деяких випадках, нажаль лише у статті 364 КК України (Зловживання владою або службовим становищем) виділяє вчинення цього злочину працівником правоохоронного органу як кваліфікований склад злочину. Однак, як видається, така кваліфікуюча ознака повинна бути передбачена й в інших злочинах цього розділу, для прикладу в одержанні хабара. Звісно у статті 368 КК України, передбачено таку кваліфікуючу ознаку як вчинення цього злочину службовою особою, яка займає відповідальне становище, а згідно примітки до цієї статті такими особами є судді, прокурори і слідчі, однак лише цими особами перелік працівників правоохоронних органів не вичерпується.

Неабияку небезпеку становлять діяння працівників правоохоронних органів у разі перевищення ними своїх повноважень, особливо тих діянь, які супроводжуються застосуванням насильства чи погрози його застосування, оскільки у цьому випадку посягання скеровано не лише на інтереси громадян, а й на найбільші соціальні блага – життя та здоров'я.

З цього приводу варто зазначити, що серед інших категорій представників влади, працівники правоохоронних органів наділені додатковими повноваженнями, зумовленими такими факторами, як наявність у них зброї, спеціальних засобів, а відповідно і законодавчо закріпленому дозволі на їх застосування та використання.

Тому вчинювані злочини при виконанні службових обов'язків працівниками правоохоронних органів найбільш небезпечні для особи, суспільства чи держави в цілому. Варто також звернути увагу й на моральний аспект цієї проблеми, маючи на увазі компрометування правоохоронних органів та правоохоронної системи.

Статистика засвідчує, що ця проблема дійсно досить серйозно підриває авторитет як самих правоохоронних органів так і держави в цілому, оскільки важко собі уявити справді правову державу без належної системи правоохоронних органів. Статистичні дані, як видається, не розкривають усієї повноти цієї проблеми, оскільки ця група злочинності характеризується значним рівнем латентності, однак вони виступають характерною ілюстрацією, яка розкриває та підкреслює гостроту проблеми що розглядається.

Усе вищенаведене зумовлює посилення кримінально-правової боротьби із суспільно небезпечними проявами, що вчиняються працівниками правоохоронних органів. Це у свою чергу вимагає подальших глибинних наукових досліджень у цьому напрямку, а також подальшого удосконалення законодавства та практики його застосування.

Значний вклад у формування наукового потенціалу цього напрямку зроблений такими науковцями, як: Ю.В. Бушуєв, Б.В. Волженкін, В.А. Владіміров, Л.Д. Гаухман, А.В. Галахова, Н.И. Ветров, В.І. Дінека, Д.Д. Доїджашвілі, А.А. Жижіленко, Б.В. Здравомислов, Н.І. Загородніков, М.Ф. Забалуєв, Н.Г. Кадніков, В.Ф. Кириченко, М.И. Ковальов, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Н.П. Кучерявий, Ю.І. Ляпунов, М.Д. Лисов, В.Е. Мельникова, Б.С. Нікіфоров, Г.Н. Новоселов, Ш.П. Папіашвілі, А.А. Піантковский, В.Г. Павлов, А.І. Рарог, А.Б. Сахаров, А.Я. Светлов, Н.С. Таганцев, С.І. Тихенко, Ю.Г. Ткаченко, М.Д. Шаргородский тощо. Праці цих науковців, безумовно, мають важливе значення, однак окремі питання, що стосуються цієї проблеми не знайшли свого однозначного вирішення.

Усе це, а також відзначений вище ріст службових злочинів, їх трансформація, зумовлена динамічними змінами політичних і соціально-економічних умову нашої державі, дають підстави вести мову про актуальність і доцільність постановки та проведення подальшого дослідження у цьому напрямку.

А.В. Баран,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ ЗА ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ ІНСТИТУЦІЙ ГАБСБУРЗЬКОЇ МОНАРХІЇ (1848–1918 рр.)

На сучасному етапі розвитку вітчизняної історико-правової науки помітно зросла увага вчених до проблематики становлення і розвитку державницьких традицій українського народу. Особливий інтерес викликає досвід парламентської діяльності українців Галичини, яка на початку ХХ століття стала осередком формування і розвитку українських політичних сил. В цей період українське суспільство Галичини все глибше почало усвідомлювати свої національні інтереси, захищати їх було покликане українське представництво у австрійському парламенті.

Одним із найважливіших прав, яке потребувало захисту, було право на вживання рідної мови у державних органах влади, органах місцевого самоврядування, судах, школах та інших сферах публічного життя. Визначальну роль у боротьбі за мовні права відігравали українські депутати австрійського парламенту.

Боротьба депутатів за належний правовий статус української мови базувалася на науково обґрунтованих істориками та мовознавцями аргументах про самостійність української мови та української нації. Так, український мовознавець світового рівня О.О. Потебня ще у ХІХ столітті науково обґрунтував тезу про те, що саме мова має для національного життя безмірну етнокультурну вартість. Мова є не тільки прапором консолідації нації, а й самостійним чинником націєтворення [1].

Актуальність питання боротьби за права і розвиток української мови та її використання у всіх сферах публічного життя на сучасному етапі державотворення є ніскільки не меншою, ніж у ХІХ – поч. ХХ ст., коли український народ не мав власної держави.

Питання, дотичні до теми наукової розвідки, досліджувалися фрагментарно. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлювали у своїх працях західноукраїнські політичні діячі та науковці – безпосередні учасники подій: К. Левицький, В. Луквич (Володимир Левицький), Ю. Семигинівський, В. Бачинський та С. Дністрянський.

Для з'ясування ролі боротьби українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльності освітніх, адміністративних та судових інституцій Габсбурзької монархії важливими джерелами є протоколи засідань австрійського парламенту. У них висвітлено дії депутатів щодо захисту крайових мов, в тому числі й української мови у діяльності публічних інституцій Галичини.

Відомості про нормативно-правові акти періоду Габсбурзької монархії та методику роботи з ними широко висвітлено у курсі лекцій з джерелознавства С.А. Макаруча.

Заслужують на увагу фундаментальні наукові дослідження щодо становища українського населення Галичини у Габсбурзькій монархії у XIX – поч. XX ст. таких науковців як В.С. Кульчицький, Б.Й. Тищик, М.М. Мацькевич та ін.

Український народ впродовж століть позбавлявся права на рідну мову. У XIX ст., коли з'явилися ознаки процесу національного відродження, землі, де жили українці, перебували в межах двох багатонаціональних імперій: Російської та Австрійської. Цей політичний поділ залишався без суттєвих змін аж до Першої світової війни. У Російській імперії у II пол. XIX ст. українська мова опинилася під тиском обмежень та заборон (Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р.). Водночас в конституційній Австрії у XIX – поч. XX ст., порівняно з Росією, українська («рутенська» – А.Б.) мова мала більш сприятливі умови і підстави для життя. Визнання української мови, створення умов для її функціонування стало чи не найважливішим завданням українських депутатів австрійського парламенту, які представляли українські політичні сили Галичини.

Особливого характеру набула парламентська боротьба за впровадження української мови в діяльності публічних установ після того, як 25 квітня 1848 р. Фердинанд I проголосив Конституційну грамоту Австрійської монархії. У загальних засадах Конституційної грамоти проголошувалося, що для всіх народів держави забезпечується непорушність їх народності і

мови. Також Конституційна грамота передбачала створення державного сойму (Reichstag) – представницького виборного законодавчого органу.

Перший рейхстаг розпочав роботу 10 липня 1848 р. Із 383 послів рейхстагу Галичину представляли 96 осіб, у тому числі 39 українців [2, 32].

6 листопада 1848 р. українські депутати австрійського рейхстагу разом з іншими членами Головної Руської Ради подали цісарю Фердинанду I петицію, в якій були викладені наступні вимоги: «а) здійснення навчання українською мовою у всіх народних школах: сільських, парафіяльних, головних і окружних (училищах) тих округів Галичини, населення яких переважним чином є русинське (українське); б) здійснення навчання українською мовою у вищій школі в округах Галичини, заселених українцями; в) оголошення крайових прав, цісарських наказів і постанов та всіх інших урядових актів українському народові українською мовою, так як оголошення їх німецькою та польською мовами робить незрозумілими їх українському народові; г) щоб урядники, приставлені до заселеної українцями частини Галичини, добре розуміли українську мову; д) щоб греко-католицьке духовенство навчалось таким чином, аби могло своїм парафіянам науку віри і моралі подавати українською мовою» [Там само, 17].

Ця петиція була розглянута цісарем Фердинандом I і міністр внутрішніх справ Піллерсдорф 9 травня 1848 року надіслав депутатам відповідь, в якій вказувалося, що цісар наказав видати відповідні постанови з приводу поставлених вимог, а саме: 1) у всіх народних школах тих округів, в яких українці становлять більшість населення, шкільне навчання має здійснюватися українською мовою; 2) з огляду на те, що українська мова ще не зовсім пристосована до викладання у вищій школі, запровадити українські кафедри [2, 18]. На виконання цих постанов наприкінці 1848 р. у Львівському університеті була заснована кафедра української мови, яку очолив Я. Головацький. А в 1849 р. у Східній Галичині українська мова в освітніх закладах отримала статус обов'язкового предмету, а польська – факультативу [3].

29 червня 1850 р. цісарським патентом була ухвалена «Крайова Конституція» для Галичини. Ст. 4 розділу I «Про Край» проголошувала тезу: «народи русинський (український), польсь-

кий та інші етноси (мешканці) користуються рівними правами, і кожна нація (етнос) має непорушне право плекати свою мову, свою народність, культуру» [5, 54]. Це означало законодавче визнання існування українського народу, який має свою мову.

Важливим нормативно-правовим актом, що визначав правовий статус української мови в Галичині у адміністративних та судових інституціях, стало розпорядження Міністерства юстиції від 9 липня 1860 р. № 10.340 головам апеляційних судів у Львові та Кракові, а також державної прокуратури у Львові та Кракові. У ньому вказувалося: «Щодо мови судочинства на території Королівства Галичини та Володимирії (включно з Буковиною), які відносяться до Львівського апеляційного суду, то польська та руська є краєвими мовами». Тобто поляки і українці отримали формально однакові права щодо вживання та використання своїх мов та території Східної Галичини [6].

Подальше посилення абсолютизму позбавило Австрійську монархію представницького органу (рейхстагу) аж до 1861 р. Проте з відновленням роботи парламенту у 1861 р. активність українських депутатів у боротьбі за права української мови відновила. Уже на першому засіданні український депутат Ю. Турецький склав присягу українською мовою. У подальшому виголошення присяги в австрійському парламенті крайовими мовами стало нормою. Загалом австрійська влада усвідомлювала потребу дотримання конституційних прав, в тому числі і мовних, кожного з народів, які населяли багатонаціональну Габсбурзьку монархію. Це знайшло своє відображення й у прийнятій 21 грудня 1867 р. Конституції Австрії [4].

Конституція складалася з п'яти основних законів: 1) Закон про зміни закону від 26 лютого 1861 р. про імперське представництво; 2) Основний державний закон про загальні права громадян для королівств і земель представлених у парламенті; 3) Основний державний закон про створення імперського суду; 4) Основний державний закон про судову владу; 5) Основний закон про здійснення урядової і виконавчої влади.

Основою мовного законодавства Австро-Угорщини слугувала ст. 19 Основного державного закону про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у парламенті. В ній проголошувалося: «Всі народи держави рівноправні й кожен народ має непорушне право берегти й розвивати свою

національність і мову. Держава визнає рівноправність усіх вживаних у краї мов у школі, уряді та приватному житті. В краях, де живе кілька народів, мають бути прилюдні установи навчання так уладжені, щоби кожен з тих народів одержав потрібні засоби для науки в своїй мові без силування до вичення другої краєвої мови» [7, 401].

Гарантувати виконання та запроваджувати механізм реалізації принципу рівноправності народів, закріплений в Конституції, повинно було крайове законодавство. Щодо Галичини, то у ХІХ – на поч. ХХ ст. органом, який видавав крайові закони, був Галицький крайовий сейм. Депутатами у Галицькому сеймі внаслідок куріальної виборчої системи – у своїй більшості були поляки. У 1861 р. українці мали найбільшу кількість місць у Галицькому крайовому сеймі, вони становили лише 33% від загальної кількості депутатів [8, 952].

22 червня 1867 р. депутати Галицького крайового сейму прийняли закон «Про мову навчання у народних і середніх школах Галичини». Основні положення цього закону забезпечували домінування польської мови у шкільних закладах Галичини [9]. Це призвело до стрімкого ополячення середньої освіти, значно зменшилась кількість шкіл із викладанням українською мовою. Українська мова стала мовою умовно обов'язковою, у кращому випадку паралельно до основної мови викладання – польської. Так, якщо у 1869 р. у Галичині нараховувалося 1292 народні школи з українською мовою викладання та 62 українсько-польських, то у 1871 р. чисельність українських зменшилась до 572, а змішаних зросла до 787. З незначних причин україномовні заклади освіти перетворювалися на школи з польською мовою викладання, українські гімназії перетворювалися на утраквістичні (двомовні). Якщо один заклад з українською мовою навчання припадав на 82 тис. українців, то з польською – на 30 тис. поляків. Українці у 1900 р. у Галичині становили 62,7% від чисельності всього населення [3].

Українські депутати австрійського парламенту активно проводили просвітницьку роботу серед українського населення Галичини про правові способи захисту своїх мовних прав через видання спеціальної літератури. Свідченням цьому є праці депутатів К. Левицького «Про права руської мови», С. Дністрянського «Права руської мови у Львівському університеті», В. Бачинського «Боронім права руської мови в судах».

На початку ХХ ст. активізувався національний рух українців за свою державність, посилилась активність політичних сил – виникли перші політичні партії. У програмах українських політичних партій Галичини ставилась вимоги про належний правовий статус української мови. Наприклад, програма УНДП містила окреме положення, що стосувалось мови викладання в галицьких школах: «Жадаємо, щоби в українській частині Галичини і Буковини у всіх публічних школах наша українська мова була обов'язковим предметом науки» [10, 85].

Проведена у 1907 р. реформа виборчого законодавства дала змогу збільшити кількість українського представництва у парламенті Габсбурзької монархії. Під час виборів 1907 року, які проходили вже за новим виборчим законодавством, українці здобули 32 мандати (у 1900 році – 10), в тому числі 27 від Галичини і 5 від Буковини [11, 79]. Українське представництво у новообраному парламенті утворило Русько-український клуб.

В результаті діяльності Русько-українського парламентського клубу центральний уряд у Відні до кінця 1907 р. узяв зобов'язання провести певні зміни на користь українців у Галичині. В мовній справі вони зводилися до таких положень: «1) відкрити додатково дві кафедри з українською мовою викладання у Львівському університеті; 2) іматрикуляційну присягу виголошувати тільки українською, а не польською мовою, 3) налагодити справи урядової мови в громадах» [10, 133].

11 червня 1909 р. депутат К. Левицький подав офіційний запит до уряду щодо рівноправності мов (української і польської) у галицьких судах. Основні його положення були такими: «1) щоби для Східної Галичини іменувало тільки таких урядовців, що знають українську мову в слові і письмі; 2) щоби на підставі розпорядку міністерства судівництва з 9. липня 1860, ч. 10340, українські сторони могли свobodно уживати своєї мови при всіх судових розправах та щоби протоколи списувано і вироки видавано в їх мові; 3) щоби поручено державній прокуратурі у Східній Галичині, що вони мають виготовлювати акти обжалування в матерній (тобто рідній – А.Б.) мові обжалуваних та в сій мові ставити внесення на головних розправах; 4) щоби на території східно-галицькій устійнено обов'язуючу постанову, що всі розправи судові з українськими сторонами мають вестися в мові українській; 5) та щоби те примінювано також в поступованню неспорівім» [2, 517].

В цей самий день (11 червня 1909 р.) К. Левицький від імені Русько-українського клубу виніс на обговорення парламенту невідкладну пропозицію про запровадження мовної рівноправності в судах Східної Галичини, що спровокувало так звані «галицькі дебати», під час яких український депутат С. Дністрянський зазначив, що «галицьке управління юстицією, яке скерувало своє вістря проти українців, все більше перебирає на себе роль, яку раніше з успіхом відіграла політична влада» [12, 1368–1374]. Депутат К. Трильовський перелічив випадки порушень нормативно-правових актів щодо використання української мови в судочинстві Галичини [12, 1374–1377].

У передвоєнні роки боротьба українських депутатів за правовий статус української мови набувала все гостріших форм. З парламентської трибуни лунали критичні заяви українських депутатів про бездіяльність австрійського уряду в українському питанні, застосовувались численні обструкції роботи парламенту.

У 1912 р. австрійський уряд, демонструючи свою підтримку українців, видав інструкції для державних властей у Галичині про однакове трактування української та польської націй. Відень заявив про свої наміри полегодити питання урядової мови у Галичині, питання мови викладання у Львівському університеті, введення тут кафедр з українською мовою викладання, усунення перешкоди при створенні українських середніх шкіл, унормування справи урядової мови у громадах [10, 87].

У 1914 р. українським депутатам вдалося досягти угоди з польським політичним табором про відкриття українського університету у Східній Галичині. Проте для реалізації цього заходу, як і багатьох інших, які ініціювали депутати-українці австрійського парламенту щодо захисту прав української мови у Східній Галичині стала на заваді Перша світова війна.

Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за належний правовий статус української мови в Австро-Угорській імперії значною мірою сприяла тому, що українське питання і захист національних прав та свобод українців Галичини постійно ставилися на порядок денний рейхсрату.

Попри всі труднощі, які виникали на шляху захисту прав української мови, українські депутати австрійського парламенту домоглися того, щоб їй було надано рівного статусу з мовами інших народів імперії. Це сприяло відродженню укра-

їнської культури, формуванню національної свідомості та подальшій боротьбі українського народу Галичини за свої політичні права та створення власної української держави.

1. Марковський В. Проблематика статусу мови в науковій творчості О. Потебні / В. Марковський // Українознавство. – 2010. – № 4. – С. 213–216.

2. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. / К. Левицький. – Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926. – 736 с.

3. Яремчук В.Д. Забезпечення прав українців на національну освіту у державах, до складу яких входили етнічні українські землі Галичини, Буковини та Закарпаття (друга пол. XVIII – поч. XX ст.) / В.Д. Яремчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – Вип. 10. – С. 62–72.

4. Мишак І. Боротьба українців за національні права та інтереси в австрійському парламенті (друга половина XIX ст. – 1918 р.) / І. Мишак // Право України. – 2009. – № 3. – С. 161–167.

5. Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII – XIX ст.) / Р. Петрів. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 80 с.

6. Цюльнер Цюльнер Е. Історія Австрії / Е. Цюльнер; пер. з нім. Р. Дубасевич та ін. – Львів: Літопис, 2001. – 712 с.

7. Марковський В.Я. Правовий статус української мови у Австро-Угорській імперії / В.Я. Марковський // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – Вип. 10. – С. 48–61.

8. Kodeks prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903. Systematycznie zestawit, przelozyl i opracowal Dr. S. Starzynski. – Lwow, 1903. – 1069 s.

9. Центральний державний історичний архів України у Львові, фонд 146 (Галицьке намісництво), оп. 4. спр. 4384. – Т.1. – 230 арк.

10. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: нариси історії XIX-поч. XX ст. / О. Сухий. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 226 с.

11. Staruch B. Der Kampf der Galizischen Ukrainer um ihr Selbstbestimmungsrecht im alten Österreich, 1772–1918: Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde an der rechts – und staatswissenschaftlichen Fakultät der Leopold-Franzens-Universität zu Innsbruck / B. Staruch – Innsbruck: s.n., 1948. – 177 s.

12. Parl. Dok.\Archiv. Stenographischen Protokollen des Abgeordnetenhaus. Session XIX (1909).

О.І. Бочан,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВА БЕЗПЕКА ОСОБИ У ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Для розуміння такої основної і визначальної для права проблеми, як правова безпека особи, важливим є освоєння термінолексичного фонду, який буде виконувати засадничо методологічні функції аналізу окресленої нами проблематики.

Зауважимо, що сучасний юридичний дискурс філософсько-правового спрямування поки що позбавлений уніфікованості підходів щодо визначення ключових понять у їхній семантичній наповненості. До вивчення проблем правової безпеки зверталися зарубіжні дослідники: Дж. Тальпіс, Ж.-Ф. Пієпу, Ж. Ягр та ін.

Проблеми правової безпеки досліджували І.С. Братко, В.А. Ліпкан, О.В. Копан, В.П. Столбовий, О.О. Лов'як, Г.П. Ситник, В.М. Олуйко, М.П. Вавринчук, В.О. Шамрай, Д.О. Беззубов та інші.

Однак гарантоване Конституцією України право особи на правовий захист і правову безпеку у процесі вчинення нотаріальних дій ще не стало об'єктом теоретичної і правової оцінки вченими. Відтак ставимо за мету статті розгляд особливостей правової безпеки особи у процесі вчинення нотаріальних дій. Мета дослідження обґрунтовується необхідністю створення у державі такого правового

Найбільш універсалізовану семантику поняття «безпека» дослідники формулюють як: 1) «гарантовану конституційними, законодавчими і практичними заходами захищеність і забезпеченість життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз; 2) стан захищеності людини, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, який базується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства щодо вивчення, виявлення, ідентифікації та аутентифікації, попередження та усунення небезпек та загроз, мінімізації дії негативних наслідків, здатних поставити у не-

безпеку фундаментальні цінності антропо-соціокультурного середовища, зашкодити стійкому розвитку системи».

Автор В. Ліпкан у це поняття і 3) «стан управління небезпеками та загрозами, коли останні можуть відігравати конструктивну роль (синергетичний підхід)». Узагальнюючи змістовну сутність поняття «безпека» дослідник не оминає увагою таку функціонально вагому особливість його, як систему організації державної влади щодо реалізації потреб та інтересів людей, що, на думку авторитетного вченого, становить «фундаментальну основу існування будь-якої системи» [1, с. 42]. Явище, яке гармонізує рівновагу у складній системі, яка саморегулюється, є безпековим, оскільки воно спроектоване на підтримання суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах» [1, с. 42]. Основу захисту спрямовано на «виявлення (вивчення), попередження, послаблення, усунення (ліквідацію)» небезпеки і загрози, які можуть «позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, нанести неприйнятну (недопустиму об'єктивно і суб'єктивно) шкоду, унеможливити шлях для вживання та розвитку» [1, с. 42].

Виявляючи таку змістовну різноспрямованість визначень В. Ліпкана, зауважуємо на тому, що дослідник розцінює безпеку як першооснову, «своєрідну сферу існування людини, нації, держави, що міцно пов'язує людину не лише з навколишнім, а й з тим середовищем, в якому вона існує» [1, с. 42].

М. Левицька, допускаючи дещо семантично розмиті двозначну кваліфікацію поняття «державної безпеки», стверджує про нього як про «ступінь захищеності державно-правових категорій та явищ, необхідних для виконання державних функцій з управління загальнозначущими справами суспільства» [1, с. 47]. Дослідники (М. Шепелев, Ю. Шемшученко, Є. Кравець, О. Рубан, Г. Стишко, Ю. Нипорко, М. Цюрупа, В. Храмов, М. Левицька, В. Сущенко та ін.) вирізняють такі види безпеки: державну, екологічну, економічні, інформаційну, колективну, міжнародну, національну, безпеку особи тощо.

Поняття «безпека особи» є засадничою складовою ширших понять «державна безпека», «національна безпека», їхній взаємозв'язок настільки тісний і взаємозумовлений, що співвідношення на користь прав і свобод людини і громадянина є визначальним, паритетним і рівнозалежним. Людина, її права

і свободи постають головними суб'єктами державної безпеки, як і суспільство, як і держава.

М. Левицька та В. Сущенко трактують безпеку особи як «стан (ступінь) оптимальної життєдіяльності людини в певних конкретно-історичних умовах [1, с. 51]. Дослідницька позиція зводиться до надання безпеці особи особливого пріоритету. На їхню думку, вона виступає центральним компонентом системи національної безпеки і є відправною точкою в забезпеченні її інших рівнів – групової, суспільства, держави, субрегіональної, регіональної та міжнародної безпеки. Безпека особи – один із головних об'єктів захисту системи забезпечення національної безпеки». Автори вбачають зміст безпеки особи «в забезпеченні сприятливих умов для життєдіяльності та самореалізації особи» [1, с. 51], що підсилює антропологічну спрямованість суті поняття.

Дослідники О. Петриківська і А. Лобода однаково позиціонують необхідність проектування нових предметних і методологічних спрямувань антропологічного підходу у «децентралізації суб'єкта» в ракурсі правової безпеки. Перший автор робить акцент на протиставленні антропоцентризму і антропологізму. У цьому дуалізмі понять негатив закладений у першому понятті, трактованому як тенденції (необґрунтованій) «абсолютизації людського в пізнанні та світогляді». Друге – зводиться до сприйняття антропологізму як одного «із можливих шляхів пізнання, коли людина – відправний пункт, оскільки визнається неминучість присутності людських змістів (людського виміру) у науковому пізнанні [6, с. 17].

Отже, «безпекотворення» стає завданням щодо створення «стабільності» системи, усталення не лише прав, але й обов'язків».

1. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Т. 1. Теоретико-методологічні засади поліцейського права та поліцейської деонтології / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – К.: Видавництво Дім «Ін Юре, 2003. – 1230 с.

2. Беззубов Д.О. Дефініція безпеки в Конституції України. Держава і право: збірник наукових праць юридичних і політичних наук. – К., 2011. – Випуск 54. – С. 180–186.

3. Фомин А.А. Юридическая безопасность – особая разновидность социальной безопасности: понятие и общая характеристика // Государство и право. – 2006. – № 2. – С. 72–80

4. Єфіменко Л.В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми // Бюлетень міністерства юстиції України. – 2010. – №8 (серпень). – С. 8–16
5. Дякович М.М. Нотаріальне право України: навчальний посібник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 686 с.
6. Лобода А.Правова безпека особи: антропологічний підхід // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №9 (177). – С. 16–20.

М.З. Вовк,
аспірантка
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МАКСИМАЛЬНИЙ ВІК СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТА ДЕЯКИХ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ

Однією із загальних ознак, що притаманна спеціальному суб'єкту злочину, є досягнення особою мінімального віку з якого може наставати кримінальна відповідальність. У 60-х роках ХХ ст. В.С. Орлов писав що, законодавець безпосередньо встановлює не лише мінімальний вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, але й максимальний, до якого особа, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, може бути визнана суб'єктом злочину [1, с. 98]. На сьогодні це не зовсім так, оскільки Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не містить норми, яка б визначала максимальний вік суб'єкта злочину, в тому числі спеціального суб'єкта злочину. Проте доктрина кримінального права потребує з'ясування відповідного питання. Нам видається, що можна виокремити максимальний вік спеціального суб'єкта деяких складів злочинів, оскільки особа не завжди до кінця життя може бути ним.

Спеціальним суб'єкт складів злочинів, передбачених ст. 117 та ч. 2 ст. 135 КК України є мати своєї новонародженої дитини, тобто жінка, яка її народила. Репродуктивна функція у жінки проявляється лише в певному віці, який є досить обмеженим. Медициною встановлено, що жінка втрачає репродуктивну функцію, як правило, у 45–50 років [2, с. 43]. У разі втрати цієї репродуктивної функції жінка не може завагітніти та народити дитину, а відповідно і не може бути суб'єктом вка-

заних складів злочинів. Таким чином, максимальний вік відповідного спеціального суб'єкта складів злочинів, передбачених ст. 117 та ч.2 ст. 135 КК України становить, як видається, 50 років.

У складі злочину, передбаченого ст. 152 КК України, спеціальним суб'єктом може бути лише особа протилежної статі стосовно потерпілого. Такий висновок впливає із п. 1 Постанови пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», де зазначено, що «згвалтуванням слід розуміти природні статеві зносини між *особами різної статі* всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи» [3]. На нашу думку, можна виокремити максимальний вік спеціального суб'єкта відповідного складу злочину в тому випадку, коли ним є особа чоловічої статі. Починаючи з 50-55 років, у чоловіків настає поступове послаблення потенції, а до 60-70 років вона може повністю згаснути, тому вони можуть стати нездатними до статевих зносин [4, с. 279]. Нездатність до статевих зносин перешкоджає проведенню статевого акту і виключає можливість бути спеціальним суб'єктом складу злочину, передбаченого ст. 152 КК України. Таким чином, максимальний вік відповідного спеціального суб'єкта складу злочину, передбаченого ст. 152 КК України становить, як видається, 70 років.

Член виборчої комісії є спеціальним суб'єктом злочинів, передбачених ч.3 ст. 157, ч. 2, 3, 7, 8 ст. 158, ч. 2 ст. 158-1, ч. 2 ст. 158-2, ч. 2 ст. 159 КК України. Згідно із п. 2 ч. 4 ст. 30 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року однією із підстав дострокового припинення повноважень члена Центральної виборчої комісії є досягнення ним 65-річного віку [5]. Таким чином, максимальний вік відповідного спеціального суб'єкта вище зазначених злочинів становить 65 років і декілька місяців, оскільки певний час відбувається процедура припинення цих повноважень.

Відповідно до ст. 52 та ч. 1 ст. 102 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року [6] максимальний вік, до якого особа може бути суддею та підлягати кримінальній відповідальності у разі вчинення злочинів, перед-

бачених ч. 1 ст. 374, ч. 1 ст. 375, ч. 2 ст. 387 КК України як спеціальний суб'єкт відповідних злочинів, становить 65 років.

На підставі аналізу Загальної частини КК України можна, на нашу думку, виділити максимальний вік такого спеціального суб'єкта складу злочину: особа, яка засуджена до громадських робіт чи виправних робіт (ч. 2 ст. 389 КК України) або обмеження волі (ч. 1, 2 ст. 390, ст. ст. 391, 392 КК України). Відповідно до ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57 та ч. 3 ст. 61 КК України, громадські, виправні роботи та обмеження волі не призначаються, зокрема особам, які досягли пенсійного віку. Пенсійний вік, згідно зі ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2007 року, становить 60 років для чоловіків, а щодо жінок, то з 1 жовтня 2011 року відбувається поступове його підвищення з 55 років до 60 років [7]. Якщо особі призначено один із вказаних видів покарань за кілька місяців до досягнення пенсійного віку, то виходячи із розміру цих покарань можна зробити наступні висновки. По-перше, максимальний вік, до якого особа, яка засуджена до громадських робіт або обмеження волі, може бути суб'єктом вказаних злочинів, становить, як правило, наприклад, для чоловіків відповідно 60 років і кілька місяців або 64 роки і кілька місяців. По-друге, максимальний вік, до якого особа, яка засуджена до виправних робіт, може бути суб'єктом відповідного злочину, становить, як правило, наприклад, для чоловіків 61 рік та кілька місяців, за умови, що особа не вийшла на пенсію. У разі виходу цієї особи на пенсію, керуючись ч. 3 ст. 57 КК України, можна констатувати, що максимальний вік буде становити для чоловіків 60 років.

Максимальний вік, до якого особа може бути визнана суб'єктом військових злочинів не повинен бути вищим встановленого законом граничного віку перебування на військовій службі. Відповідно до ст. 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» граничний вік перебування на військовій службі становить: 1) до 45 років – для військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом та для військовослужбовців молодшого офіцерського складу; 2) до 50 років – для військовослужбовців старшого офіцерського складу: майорів (капітанів 3 рангу), підполковників (капітанів 2 рангу); 3) до 55 років – військовослужбовців старшого офіцерського

складу: полковників (капітанів 1 рангу); 4) до 60 років – для військовослужбовців вищого офіцерського складу. Крім цього, військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань, які мають високу професійну підготовку, досвід практичної роботи на займаній ними посаді, визнані військово-лікарською комісією придатними за станом здоров'я для проходження військової служби, на їх прохання можуть бути залишені на військовій службі понад граничний вік перебування на військовій службі на строк до 5 років у порядку, встановленому положеннями про проходження військової служби громадянами України [8].

При встановленні віку особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, потрібно пам'ятати, що мінімальний чи максимальний вік обчислюється до моменту вчинення злочину, а не до моменту порушення кримінальної справи [1, с. 104], тому звільнення особи з військової служби не виключає можливості притягнення її до кримінальної відповідальності за раніше вчинений військовий злочин.

1. Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву / В.С. Орлов. – Москва: Государственное издательство юридической литературы, 1958. – 260 с.

2. Гінекологія: Підручн. для лікарів-інтернів / за ред. В.І. Грищенко. – Х.: Основа, 2003. – 728 с.

3. Постанова пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5 «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08.

4. Гурочкин Ю.Д., Витер В.И. Судебная медицина: курс лекцій / Ю.Д. Гурочкин, В.И. Витер. – М., 1999. – 328 с.

5. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30 червня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 36. – Ст. 448.

6. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, 43, 44–45. – Ст. 529.

7. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2007 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.

8. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» в редакції Закону від 4 квітня 2006 року // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 38. – Ст. 324.

Ю.В. Войтович,
здобувач
(Львівський університет
бізнесу та права)

ПРИРОДА І ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

*Ті, хто каже, що народи нашого часу
махнули рукою на грабіж і подібне зло,
виявлять, що все це відбувається тому,
що правителі роблять те саме.*

Ніколо Макіавеллі, Промови, III (29)

Сім століть тому Данте помістив винних у віроломстві й підлості у найнижчі і найтемніші круги пекла. Погляд істориків щодо політичних причин його непримиренності з корупцією такий: хабарництво спричинило занепад Італійської Республіки та успіх політичних опонентів Данте. У наш час про корупцію можна прочитати не лише у рімейках *Inferno*, але й на сторінках газет, журналів, законів і їх проєктів. Здається, що *de-jure* «роздаванню подарунків бюрократії» було оголошено війну, але чи йде вона насправді? Принаймні, у рейтингах *Transparency International* Україна стабільно посідає «почесні» місця серед найкорумпованіших країн [1].

Ставлення до корупції всередині країни є теж неоднозначним: від абсолютного неприйняття (серед тих, хто не може скористатись цим привілеєм) до підтримки її як єдиного засобу обійти бюрократичну тяганину і владнати проблеми з вповноваженими органами. Окрім того, масове використання звинувачень у корупції без доказів або з їх наявністю як компромату на бізнесових – з часом політичних – конкурентів, призвело до вироблення у громадськості «корупційного імунітету». З корупцією змирилися, зарахували її як частину менталітету, на який прийнято списувати все.

Окрім корупції, до якої всі звикли, є певні її сезонні різновиди. Наприклад, напередодні виборів модно говорити про політичну корупцію. Під час вступних іспитів – про освітню. Під час епідемій грипу – про медичну. Усі ці теми заслуговують окремого розгляду, особливо зі сторони органів міліції та прокуратури, тому ми зосередимось на корупції адміністративній.

Поняття корупції у загальноприйнятому розумінні цього явища вперше було сформульовано 34-ю Сесією Генеральної Асамблеї ООН у 1979 р. Фахівцями цієї організації корупцію визначено як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їх посадових повноважень за винагороду у всякій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення».

Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» трактує корупцію як «використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей».

Як у кожному українському законі, який пишеться, так би мовити, для себе, законодавці залишили декілька хороших дірок. По-перше, якщо уповноважена особа протиправно використала свої повноваження не «з метою отримання матеріальних благ» тощо, а тому, що, наприклад, його попросила дружина, то, виходить, це вже аж ніяк не корупція. І єдиний шанс довести суду обґрунтованість такого звинувачення – переконати його у тому, що отримана нагорода не передбачена законодавством. У нашому прикладі цього зробити не вдасться.

Інша сторона цього визначення ще цікавіша. Законом встановлюються такі суб'єкти корупційних діянь: державні службовці, народні депутати України, АРК та інших органів законодавчої влади. Для відновлення соціальної справедливості у 1997 році до почесного списку внесли і посадових осіб місцевого самоврядування.

Найбільш повне визначення корупції, на нашу думку, дав професор Б.В. Вояженкін: «Корупція – це суспільне явище, коли державні (муніципальні) службовці та інші особи, вповноважені на виконання державних функцій, використовують у діях (або бездіяльності) своє службове становище, статус і авторитет посади, яку обіймають, в корисливих цілях (зокрема для особистого збагачення) або в групо-

вих інтересах» [2]. Концептуалізуючи поняття «використовують», можна стверджувати, що воно містить ту останню частину визначення, даного ООН, тобто «як з порушенням посадових інструкцій, так і без їх порушення». Цей пункт є дуже важливим, оскільки існують дві незалежні категорії адміністративної корупції: перша проявляється, наприклад, там, де послуги і укладення контрактів здійснюються «згідно з правилами», і друга, де операції проводяться «проти правил» (або взагалі без них).

У першому випадку посадова особа незаконно наживається, виконуючи роботу, передбачену професійними обов'язками. У другому – хабар дається за ті послуги, надавати які заборонено.

Було б неправильно говорити, що корупція є карою небесною лише певних країн. Це глобальне явище, яке було завжди і всюди. А тим, хто пишається місцем України в рейтингах TransparencyInternational, вважаючи їх хоч якимось, але позиціонування на світовій арені, можемо надати ще один предмет гордості. Як зізнався один з американських чиновників, претензії уряду США до України у контексті корупції викликані не так її наявністю, як тим, що навіть тут грають не за правилами. «У нас теж є корупція – стверджував він. – Та коли ти даєш хабара, то можеш бути певен, що твою справу владнають. А в Україні можна роздавати хабарі цілій армії чиновників і не розв'язати найдрібнішої проблеми!» Тут покажемо є приклад одного індійського чиновника високого рангу, який, одержавши хабара, не зміг пришвидшити отримання якогось дозволу через причетність до цього численних бюрократів, проте охоче запропонував свої послуги зі сповільнення ліцензування компаній-конкурентів [3].

Ряд фахівців намагаються кваліфікувати корупцію, надавши це явище певній структуризації. Наприклад, М. Джонстон у своїй праці «Політичні наслідки корупції» визначає чотири головні її типи [4]:

– Хабарництво у торгівлі, пов'язане з функціонуванням чорного ринку, протизаконними фінансовими та майновими операціями, ухиленням від сплати податків, фальсифікацією фінансових документів (П. Лазаренко) [5].

– Патронажна система, що виникає, як правило, тоді, коли реалізація незаконних угод концентрується в руках об-

меженої кількості осіб або організацій. Діячі, які контролюють патронажні системи, намагаються монополізувати владу аж до встановлення повного контролю за діяльністю легітимного уряду (рожева мрія В. Медведчука та СДПУ(о)) [5].

– Непотизм (дружба або кумівство) призводить до виникнення несправедливих великих поступок при укладанні угод, призначення родичів на вузлові посади в системі управління, пільгової купівлі власності, доступу до твердих валют тощо (хто власники фірм-підрядників, що виконували роботи з реконструкції майдану Незалежності, Бессарабської пл. та ін., як не близькі та рідні міського голови?) [6].

– Кризова корупція – робота великої кількості бізнесменів в умовах ризику, коли предметом купівлі-продажу стають рішення офіційних органів, які можуть призвести до великих політичних зрушень або змін у країні (державні гарантії інвесторам, процес приватизації, принаймні та його частина, що отримала назву прихватизації) [7].

Наявність та процвітання усіх чотирьох типів корупції в Україні є свідченням того, що українська корупція є системною. На відміну від розвинених країн, де корупція часто вражає яку-небудь одну складову частину політики – впливову спілку чи політичну партію, наприклад, Україна ж є менш захищеною (на межі з повною незахищеністю, що є усвідомленою і провокованою) системою інститутів і «охоронними організаціями», що дозволяє більшості тих, хто має «доступ до корумпованого тіла», використовувати його для того, щоб просто вижити, а привілейованій меншості – продовжувати своє збагачення.

1. Harrison G. Corruption, Development Theory, Social Change // Contemporary Politics. – Sep. 1999. – V. 5. – № 3. – P. 210–224 // <http://www.transparency.de>.

2. Дорошенко А., Овсій І. Спрут, що охоплює планету // Політика і час. – 1998. – № 5. – С. 28–34

3. Кауфман Д. Корупція в тумані двозначності // Політика і час. – 1998. – № 1. – С. 58–65.

4. Національні системи доброчесності / під ред. Дж.-К. Поупа. – 1998. – 263 с.

5. Невмержицький Є. Хто ж вони, суб'єкти корупції? // Політика і час. – 2008. – № 11–12. – С. 55–61.

6. Політологія посткомунізму / кер. авт. кол. В.К. Полохало. – 2005. – С. 163–173.
7. Савицький О. Корупція без кордонів // Політика і культура. – 2009. – № 1. – С. 28–29.

П.М. Гетьманчук,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ МОДЕЛЕЙ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Аналіз літератури, в якій висвітлюється питання державного управління [3; 4] та політичних систем [1; 2; 5] дозволяє з'ясувати сутність політичного управління та виділити його моделі на сучасному етапі світового розвитку. Виходячи із формулювання дефініцій «державне управління», «політика», «політична влада», політичне управління слід трактувати як цілеспрямований вплив суб'єктів політичної влади в рамках відповідної інституційної моделі на політичну систему і суспільство з метою забезпечення організаційно-правових умов для їх функціонування та розвитку.

При типологізації моделей політичного управління було використано цивілізаційний та інституційні підходи до розуміння державного управління та політичних систем. Згідно такого підходу можна виділити декілька моделей політичного управління: англосаксонську; японську; континентально-європейську; соціалістичну; транзитну. До цього треба додати, що в межах цих моделей можна виділити інші моделі за різними критеріями, скажімо, за критеріями набору і функціонування державної служби.

Серед англосаксонської моделі можна виділити два її різновиди: американську та британську (вестмінстерську). Американська система державного управління характеризується такими ознаками: політичне управління ґрунтується на президентській формі правління і бінарній партійній системі; жорсткому механізму стримувань та противаг в рамках федеральної системи політичного управління; несумісність політич-

них посад із адміністративно-управлінськими та іншими посадами; жорсткий контроль судової влади над політичними органами шляхом використання права призупиняти закони, окремі його положення і адміністративні акти, якщо вони суперечать конституції в частині захисту прав і свобод громадян; децентралізація влади у прийнятті політичних рішень; обмежене втручання держави в економічну та соціальну сфери.

Британська система управління як правило використовується в країнах Британської співдружності (Великій Британії, Канаді, Австралії, Новій Зеландії тощо). Основна відмінність британської системи управління від американської полягає в тому, що вона ґрунтується на парламентській формі правління (парламентська монархія у Великій Британії і парламентські республіки у інших країнах Британській співдружності). Тут політичне управління здійснює уряд на чолі з прем'єр-міністром, який опирається на однопартійну парламентську більшість, а роль опозиції виконує друга за кількістю мандатів партія. Глави держав (Королева у Великій Британії) і Генерал-губернатори в інших британських країнах виконують здебільшого представницькі, арбітражні і традиційно-церемоніальні функції.

Японське державне управління ґрунтується на монархічній формі правління і партійній системі з домінуванням однієї партії (на сьогодні спостерігається тенденція до створення стабільних партійних коаліцій). Для нього характерними є: політичне управління здійснює уряд на чолі з прем'єр-міністром, який формується обома палатами парламенту; політичне управління на регіональному і місцевому рівнях здійснюють префекти і мери; органи політичного управління формуються в рамках змішаної системи на національному рівні і мажоритарної преференційної на регіональному та місцевому рівнях; суспільна ієрархія, шанобливість, покірність і схильність до добровільного підпорядкування.

Континентально-європейська модель державного управління включає здебільшого парламентську форму державного правління і змішану (Франція, Португалія, Фінляндія, Ірландія, Польща, Литва). Політичне управління тут здійснюють уряди, які опираються на коаліційну більшість або коаліційну меншість. Глави держав, як правило, здійснюють представницькі та арбітражні функції. Обсяг їх управ-

лінських повноважень залежить від представництва партій в парламенті, які вони очолюють і форми правління. Так у змішаних формах правління вплив глав держав на уряд є значно більшим ніж у парламентських (за винятком Італії). На регіональному рівні політичне управління від імені держави здійснюють перфекти, комісари, губернатори, воеводи. На відміну від США державне управління тут має більший обсяг повноважень у економічній і соціальній сферах, що виражається у великому обсязі державних податків і державних видатків (30–45% від ВВП).

Для соціалістичної моделі політичного управління характерні такі ознаки: підпорядкованість державного управління партійному керівництву; відсутність судового і громадського контролю над адміністративними органами; централізоване директивне планування і централізоване державне постачання; централізоване управління економічною і соціальною сферами; всесильність державного апарату (апаратна держава); становлення панівного класу управлінських кадрів – номенклатури; сакралізація владної верхівки в масовій свідомості; високий рівень корумпованості державного апарату; репресивно-каральна орієнтація державного апарату з діапазоном форм від відкрито м'яких до дуже жорстких, завуальованих під прагнення навести порядок.

Для того, щоб виділити основні атрибути транзитного політичного управління необхідно уточнити зміст цього поняття. Вперше цей термін ввів Ростоу, характеризуючи ним перехід від традиційного (феодалного) до буржуазного суспільства. На сучасному етапі ним позначають перехід від постколоніального, посттоталітарного, посткомуністичного суспільства до сучасного постіндустріального, демократичного високо розвинутого суспільства. Транзитне політичне управління ґрунтується на авторитарних і олігархо-кланових режимах. Ці режими можуть функціонувати у вигляді військових диктатур, суперпрезидентських республік (із надзвичайно широкими повноваженнями глави держави), традиційних, модернізованих олігархій і теократій.

1. Гелей, С. Д. Рутар С. М. Політологія: навчальний посібник. – К.: Знання, 2008. – С 7.

2. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політико-правові системи світу: навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 668 с.
3. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. – 3-тє вид., переробл. та допов. – К.: Атіка, 2009. – 608 с.
4. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. – К.: Атіка, 2005. – 240 с.
5. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія. – Л.: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 391 с.

А.І. Годяк,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Розвиток України як соціальної, демократичної та правової держави нерозривно пов'язаний з розвитком правосвідомості населення, подоланням правового нігілізму, задоволенням потреб громадян в одержанні знань про право, іншими словами, з удосконаленням правової освіти населення.

Держава на законодавчому рівні регулює питання розвитку правової освіти: затверджено Національну програму правової освіти населення, затверджено Положення про Всеукраїнську міжвідомчу координаційно-методичну раду з правової освіти населення, прийнято ряд інших нормативно-правових актів.

Якщо головною метою правової освіти населення є формування правової культури, заохочення до участі в розбудові держави, подолання правового нігілізму, забезпечення вільного та всебічного розвитку особистості [1, с. 11], то метою правової освіти працівників органів внутрішніх справ є також постійне вдосконалення їхньої професійної підготовки.

Відповідно до Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, затвердженого наказом МВС України від 13 квітня 2012 року № 318, під професійною підготовкою осіб рядо-

вого та начальницького складу органів внутрішніх справ розуміють організований безперервний і цілеспрямований процес з оволодіння знаннями, спеціальними уміннями і навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань. Основними завдання професійної підготовки є, у томі числі, підготовка кваліфікованих фахівців правоохоронної діяльності, здатних на належному рівні забезпечувати охорону громадського порядку, проводити заходи по боротьбі зі злочинністю та захисту законних прав, свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією України; вивчення нормативно-правових актів, які регламентують діяльність органів внутрішніх справ та їх практичне застосування при здійсненні оперативно-службової діяльності.

Правова освіта працівників органів внутрішніх справ повинна мати безперервний характер протягом усього часу проходження служби та реалізовуватись через систему відповідних підрозділів професійної підготовки, до яких належать:

управління (відділи, сектори) професійної підготовки, які діють у складі структурних підрозділів апарату МВС України, ГУМВС, УМВС, вищих навчальних закладів МВС України, а також інших підрозділів та установ, які функціонують при МВС України;

вищі навчальні заклади МВС України;

училища професійної підготовки працівників міліції;

навчальні центри підготовки працівників органів внутрішніх справ.

Саме на підрозділи професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ покладено завдання по забезпеченню організованого, безперервного і цілеспрямованого процесу оволодіння особами рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ знаннями, спеціальними уміннями і навичками, необхідними для успішного виконання оперативно-службових завдань; розвиток та організація ефективної системи освіти та науки МВС України; забезпечення діяльності навчальних закладів МВС України щодо підготовки фахівців для органів внутрішніх справ, удосконалення навчального процесу та навчально-методичного забезпечення; упровадження в навчальний процес новітніх освітніх технологій, результатів наукових розробок та позитивного досвіду роботи органів внутрішніх справ; забезпечення подальшого вдоскона-

лення змісту початкової підготовки та вищої освіти, навчальних планів і програм, методичного забезпечення навчального процесу; організація післядипломної освіти працівників органів внутрішніх справ; забезпечення проведення актуальних наукових досліджень (прикладних, теоретичних) проблем діяльності органів внутрішніх справ; організація належної підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів в ад'юнктурах, докторантурах вищих навчальних закладах МВС України.

Професійна підготовка нерозривно пов'язана з правовою освітою: у вищих навчальних закладах системи МВС України підготовка майбутніх правоохоронців здійснюється, в переважній більшості, за спеціальністю «Правознавство», а в кваліфікаційних вимогах працівників органів внутрішніх справ наголос завжди робиться на юридичній освіті працівника (наприклад, Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 11 листопада 2010 року № 550).

Публічна обіцянка постійно вдосконалювати свою професійну майстерність та підвищувати рівень культури, всіляко сприяти зміцненню авторитету органів внутрішніх справ є частиною Присяги працівника органів внутрішніх справ України, яку в обов'язковому порядку дають усі особи, які проходять службу в органах внутрішніх справ.

Згідно Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, затверджених наказом МВС України від 22 лютого 2012 року № 155, вищим моральними змістом службової діяльності працівника є захист людини, її життя і здоров'я, честі та особистої гідності, невід'ємних прав і свобод. Професійний обов'язок працівника полягає в безумовному виконанні закріплених Присягою, законами та професійно-етичними нормами завдань щодо забезпечення надійного захисту правопорядку, законності, громадської безпеки. Поведінка працівника органів внутрішніх справ завжди і за будь-яких обставин має бути бездоганною, відповідати високим стандартам професіоналізму і морально-етичним принципам стража правопорядку. Працівник органів внутрішніх справ зобов'язаний постійно працювати над самовдосконаленням, підвищенням свого професійного та загальнокультурного рівня.

Недарма на розширеному засіданні колегії МВС України, яке відбулося в січні цього року, Міністр внутрішніх справ висунув вимогу до керівників міліцейських колективів про жорстке покарання підлеглих за прояв неповаги, непрофесіоналізм та недотримання професійної етики [2, с. 6].

Таким чином, правова освіта займає визначальне місце в професійній підготовці та належному виконанні працівниками органів внутрішніх справ своїх посадових обов'язків.

1. Богачов С.В. Теоретико-правові засади правової освіти в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.В. Богачов. – К., 2010. – 21 с.

2. Іменем закону. – № 3 від 19 січня 2012 року.

Д.І. Головін,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЗАКОННОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ СНД

З розвитком ринкової економіки в країнах, що входили до складу колишнього СРСР почали виникати та розвиватися нові, невідомі раніше форми злочинної поведінки. Значна їх частина припадає на сферу господарських відносин. Реформування системи господарювання держави та зростання ролі підприємництва в економіці породжує дві негативні тенденції. З одного боку, суб'єкти господарювання зловживають своїм правом на здійснення підприємницької діяльності, порушуючи встановлений порядок реалізації цього права, з іншого – особи, які мають намір чесно і добросовісно займатися господарською діяльністю, не завжди можуть реалізувати свої плани через неправомірну протидію з боку як державних і муніципальних чиновників, так і реальних або потенційних конкурентів, а в

ряді випадків – і злочинних елементів [1, с. 132]. Свобода підприємницької діяльності, гарантована конституціями, країн колишнього радянського табору, є одним з основних прав, які дають можливість будувати та розвивати ринкову економіку на території держав-учасниць СНД.

Значний внесок у дослідження злочинів у сфері господарської діяльності та протидії законній господарській діяльності зокрема, зробили відомі вчені на території країн СНД такі як: Ф. Г. Бурчак, І. П. Лановенко, П. С. Матишевський, А. О. Пінаєв, Г. М. Самілик, В. В. Стапис, В. Я. Тацій О. Л. Бєлахова, Н. Ф. Кузнецова, В. М. Леонтьєва, Л. К. Малахова та інші. В умовах переходу до ринкових відносин останнім часом проблемам злочинів у сфері господарської діяльності присвячені дослідження П. П. Андрушка, О. О. Дудорова, В. О. Навроцького, І. П. Голосніченка, В. М. Гринчака, А. Є. Гутника, Г. М. Кузьменка, Я. М. Кураш, І. І. Кучерова, В. В. Лисенка, В. Р. Мойсика, В. В. Молодика, В. М. Поповича, Ю. В. Опалінського, Ю. М. Сухова та деяких інших.

Прийнята 16 липня 1990 року Верховною Радою УРСР «Декларація про державний суверенітет», визначила – «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах» [2]. Відповідно до Декларації Україна отримала економічну самостійність. Наступним кроком для формування в Україні ринкових відносин, гарантування можливості фізичним та юридичним особам, незалежно від форм власності, займатися господарською діяльністю стало прийняття Конституції України 1996 року, яка закріпила право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Все це спонукало законодавця визнати це право самостійним об'єктом кримінально-правової охорони.

Вперше, спеціальний склад злочину «Протидія законній підприємницькій діяльності» було внесено до Кримінального кодексу України 1960 року згідно з Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України» від 20 листопада 1996 року, а саме ст. 155⁸ «Протидія законній підприємницькій діяльності», яка передбачала кримінальну відповідальність за протиправну вимогу перестати займатися підприємницькою

діяльністю чи обмежити її, укласти яку-небудь угоду, виконання якої може обмежити законні права чи інтереси того, хто займається підприємницькою діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна при відсутності ознак вимагательства [3].

З моменту вступу в дію чинного Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність за протидію законній господарській діяльності передбачена ст. 206 «Протидія законній господарській діяльності» [4], диспозиція якої передбачає протиправну вимогу припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання.

У ч. 2 цієї статті вказані кваліфікуючі ознаки, дії передбачені ч. 1 вчинені: 1) повторно; 2) за попереднім зговором групою осіб; 3) із погрозою вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень; 4) у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я; 5) у поєднанні з пошкодженням чи знищенням майна.

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину (ч. 3 ст. 206) є вчинення його: 1) організованою групою; 2) службовою особою з використанням свого становища; 3) у поєднанні з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я; 4) заподіяння великої матеріальної шкоди або 5) спричинення інших тяжких наслідків.

Прийняття Конституції Російської Федерації 1993 року, яка гарантувала право на вільне використання кожним своїх здібностей і майна для підприємницької та іншої економічної діяльності. На відміну від законодавства царської Росії, яке передбачало захист свободи підприємництва в кримінально-правовому порядку в межах загальних норм відповідальності за службові злочини, фактично виключаючи можливість такого захисту, Кримінальний кодекс Російської Федерації вперше встановив спеціальний склад посягання – «протидія законній підприємницькій діяльності» [5, с. 335]. Ст. 169 Кримінального

кодексу Російської Федерації 1996 року, встановлює відповідальність за протидію законній господарській діяльності. Відповідно до ч. 1 цієї статті під протидією законній підприємницькій діяльності розуміють неправомірну відмову в реєстрації приватного підприємця чи комерційної організації або ухилення від їх реєстрації, неправомірна відмова в видачі спеціального дозволу (ліцензії) на право здійснення визначеної діяльності або ухилення від його видачі, обмеження прав та законних інтересів приватного підприємця чи комерційної організації в залежності від організаційно-правової форми чи форми власності, що відповідає обмеженню самостійності або незаконне втручання в діяльність приватного підприємця чи комерційної організації, якщо ці діяння здійснені службовою особою з використанням свого службового положення. У ч. 2 цієї статті вказані кваліфікуючі ознаки: дії передбачені ч. 1 цієї статті вчиненні в порушення судового акту, який набрав законної сили, чи спричинення шкоди в великих розмірах [6, с. 102].

Подібним до російського кримінального законодавства щодо охорони формування господарського ринку є положення кримінальних кодексів Республік Азербайджану, Вірменії, Білорусії, Казахстану, Таджикистану, Туркменістану та Киргизії.

За кримінальним законом Республіки Молдова кримінально-правова охорона господарської діяльності здійснюється лише в частині свободи укладення угод або відмови від їх укладення. Кримінальний кодекс Республіки Молдова 2002 року, в главі 10 «Економічні злочини» містить ст. 247 «Примушування до укладення угоди або до відмови від її укладення» тобто примушування до укладення угоди або до відмови від її укладання, поєднане з погрозою застосування насильства, знищення або пошкодження майна, поширення відомостей, які можуть завдати значної шкоди правам і охоронюваним законом інтересам особи або його близьких родичів, за відсутності ознак шантажу.

Кваліфікуючими обставинами цього злочину є дії, вчинені: 1) повторно; 2) із застосуванням насильства; 3) організованою злочинною групою або злочинною організацією [7].

У Кримінальному кодексі Узбекистану 1995 року, злочини в сфері економічної діяльності розміщені в двох главах

«Злочини проти основ економіки» (глава XII) та «Злочини в сфері господарської діяльності» (глава XIII). Проте, навідмінно від Кримінальних кодексів, вище вказаних, країн Кримінальний кодекс Узбекистану не містить кримінально-правової заборони щодо протидії законній господарській діяльності [8].

З аналізу диспозицій вище наведених статей, можна зробити висновок, що усі склади злочинів подібні між собою і є частково відмінними від ст. 206 Кримінального кодексу України.

Порівнюючи ч. 1 ст. 206 КК із відповідними нормами кримінального законодавства інших країн, колишніх республік СРСР – ст. 169 КК Російської Федерації, ст. 232 КК Республіки Білорусь, ст. 187 КК Республіки Вірменії, ст. 189 КК Казахстану та ст. 258 КК Таджикистану можливо побачити певні розбіжності в обсязі кримінально правової заборони. Коло діянь, які охоплюються ст. 206 КК є ширшим, оскільки вказані норми кримінальних законів Білорусії, Казахстану, Таджикистану, Вірменії та Росії, встановлюють відповідальність за протидію законній господарській діяльності виключно в частині неправомірної відмови в реєстрації, ухиленні від реєстрації, наданні або відмові в наданні спеціального дозволу (ліцензії) або незаконного обмеження прав чи свобод господарюючих суб'єктів, суб'єктом владних повноважень. У той час коли ст. 206 КК України розширює це коло діянь і включає, окрім вище зазначених, вимогу припинити займатися законною господарською діяльністю, обмежити таку діяльність, укласти угоду, не виконувати укладену угоду поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання.

Підсумовуючи порівняння КК України, із положеннями кримінального законодавства інших країн, можливо зробити кілька висновків. По-перше, об'єкт аналізованого складу злочину за кримінальним правом України є ширшим оскільки включає в себе основний безпосередній об'єкт злочину – суспільні відносини в сфері здійснення господарської діяльності, а також право громадян на свободу підприємницької діяльності. Додатковим обов'язковим об'єктом є психічна недоторканність особи. Натомість в складах злочину за кримінальними законами Російської Федерації, Республік Азербайджан, Вірменії,

Білорусь, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан та Киргизії відсутній додатковий обов'язковий об'єкт – психічна недоторканність особи.

По-друге, суб'єктом злочину за ст. 206 КК України може бути, як загальний так і спеціальний. За нормами законодавства країн, що порівнюються – виключно спеціальний суб'єкт.

По-третє, суб'єктивна сторона у всіх складах злочину характеризується прямим умислом.

Отже, подібна кримінально-правова заборона притаманна не лише, законодавству України, а й законодавству інших країн учасниць СНД, а саме Російської Федерації, Республік Азербайджан, Вірменії, Білорусь, Казахстан, Таджикистан, Туркменістан, Киргизії. Можливо зробити висновок, що наявність такої норми обумовлена певним ступенем соціального розвитку, який є загальним для усіх пострадянських країн.

1. Сікора, Л. Протидія законній господарській діяльності / Л. Сікора // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 6. – С. 132–134.

2. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. // ВВР УРСР. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

3. Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України: Закон України від 20.11.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 4. – Ст. 21.

4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

5. Козаченко, И. Я. Уголовное право. Особенная часть: учебн. / И. Я. Козаченко; отв. ред. И. Я. Козаченко, Г. П. Новоселов. – [4-е изд., изм. и доп.]. – М.: Норма, 2008. – 1008 с.

6. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Транспорт, 1996. – 880 с.

7. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002 г. № 985 [Электронный ресурс] ЮРИДИЧЕСКАЯ РОССИЯ – образовательный правовой портал. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241144&subID=100093634,100093636,100094093,100094219#text>.

8. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22.09.1994 г. [Электронный ресурс] ЮРИДИЧЕСКАЯ РОССИЯ – образовательный правовой портал. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242643>.

К.М. Горідько,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ДОДАТКОВИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ

В науці кримінального права існує 2 гіпотези стосовно виникнення поділу покарань на основні та додаткові. Перша гіпотеза полягає у тому, що як визнають усі попередні дослідники цього питання, основа диференціації покарань на основні і додаткові була закладена ще в середні віки [1, с. 62]. Друга гіпотеза виявляється у тезі, що пошук історичних передумов появи концепції додаткових покарань, починаючи із середніх віків аж до середини XIX ст. видається тенденційною роботою, оскільки концепція додатковості покарання (або як її ще називають – концепція адитивності покарання) з'явилася з надр наукової думки, а не нормативних [2, с. 48].

Для адекватної оцінки історичного розвитку додаткових покарань не можна обмежуватись лише дослідженнями історичних нормативних пам'яток, що дійшли до наших часів і стосувалися нашої території у сучасних межах, а потрібно враховувати і зовнішній вплив на правові погляди, а також саму термінологію, яка збігається із сучасною, і яка має вказувати нам на первинне розуміння нормативного явища. Можна припустити, що поява у добу Російської імперії в законодавстві такого правового явища, як «додаткові покарання» може бути зумовлена рецепцією його із Заходу, оскільки вплив на вчених Російської імперії західних дослідників та права Заходу був досить відчутний.

Нерідко тенденційність дослідників вбачається у намаганні побачити додаткове покарання в тому, що може бути, на їхню думку, схожим на сучасне додаткове покарання. Наприклад, П. Аветисян вказує, що в давніх законодавчих джерелах руських земель, хоча і не виділялися додаткові покарання, проте вони виступали як елементи ускладнених покарань. Так, згідно з «Руською правдою», одним із видів покарання передбачалися «поток и разграбление», які могли призначатися за вбивство в розбої (ст. 7), підпал (ст. 83) і конокрадство

(ст. 35). Це покарання, на її думку, передбачало конфіскацію майна і видачу злочинця (разом із сім'єю) «головою», тобто в рабство [1, с. 62]. Як видно, такі покарання передбачали комплексність кар, які впливали на майнову та особистісну сфери злочинця. Проте така комплексність ще не є достатнім доказом того, що вона є передумовою формування в майбутньому адитивного розуміння певних покарань. Така комплексність була обумовлена паритетом приватноправових та публічних основ кримінального права часів «Руської правди». Природа покарань на той час була переважно компенсаційною: задля забезпечення компенсації особі заподіяної злочином шкоди. Таким чином, компенсаційна природа покарань у той час свідчила про те, що погляд на комплексність кар, що застосовувалися, не можуть розцінюватися як протооснова адитивної природи певних покарань, навпаки – цілі покарання були іншими, а тому додатковість чи просто комплексність переслідувала мету компенсації шкоди та образи і підкреслення публічної влади [3, с. 60–69]. Натомість, нормативний акт Німеччини XIII ст. «Саксонське зеркало» (1230 р.) не демонстрував комплексності покарань. Навпаки, за кожен злочин признавали одне покарання [4].

Два Судебники 1497 та 1550 рр. демонструють більш жорстку кримінально-правову репресію порівняно з усіма редакціями «Руської правди». П. Аветисян вважає, що Судебник 1497 р. демонструє підхід до ускладнення покарань через можливий дуалізм кари [1, с. 121]. Н. Кулешова вказує, що ст. 7 Судебника 1497 р. передбачала два покарання – смертну кару як основне покарання і продаж майна страченого як додаткове. Крім того, вона вбачає у ст. 28, 32 Судебника 1550 р. прототип нинішнього додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в тому, що піддядчі могли бути звільнені за фальсифікацію з посади, яку їм вже заборонялося посідати надалі [2, с. 37]. Однак такі «схожості» не повинні сприйматися як прототип сьогоденішніх додаткових покарань, оскільки Судебники 1497 та 1550 рр. були породжені звичаєвим правом, а не науковою підготовкою й обробкою певного матеріалу, які передували б прийняттю цих актів.

У Литовських статутах можна спостерігати більшу м'якість кримінально-правової репресії порівняно із Судебниками

1497, 1550 рр. та Укладенням царя Олексія Михайловича 1649 р. Пояснень цьому важко знайти. Висловлюється думка, що польські та литовські правові системи були м'якшими порівняно із суворими законами Німеччини, Італії та Франції. Можливо це так. Є думка, що ця м'якість зумовлена використанням місцевих звичаїв, які були переважно спрямовані на компенсацію та процедуру примирення.

У Литовських статутах була збережена правова традиція поряд з покаранням за злочин вилучати майно винуватого на покриття збитків потерпілих від злочину, на урядування судовим та виконавчим процесом. Наприклад, було передбачено застосування грошової виплати у 24 крб 4 гроша за нанесення ударів і винувата особа ще ув'язнювалася на 12 тижнів (Арт. 4, Розділу 11). За підпал будинку, як і раніше, передбачалася страта винуватого, а його майно забиралося задля компенсації збитків (Арт. 18. Розділу 11) [5, с. 583–665]. Можна зробити висновок, що покладення на особу в Литовських статутах, поряд із покаранням, ще й певних майнових стягнень не можна розглядати як прототип додаткового покарання, оскільки кримінальне право цього періоду і надалі продовжує виконувати компенсаційну роль щодо приватної особи.

Приблизно в ту ж епоху діяло Соборне укладення царя Олексія Михайловича 1649 р. На думку Н. Кулешової, у цьому нормативному акті вперше в історії виділилися додаткові покарання як відносно самостійні від основних. Як приклад додаткових покарань вона називає вилучення майна злочинця, на позначення якого вживає слово «конфіскація», хоча сам термін ще не вживався у законодавстві [2, с. 38–39]. Найбільш вдалим прикладом комплексності покарання може бути ст. 3 гл. II «Суда о крестьянах», яка за неправдиве свідчення передбачає можливість застосування торгової кари, а після неї – ув'язнення на один рік та безстрокове пониження у статусі, оскільки такій особі наказувалося ні в чому не вірити і не давати ні в чому суду [6].

Найбільш жорстким виступав Артикул військовий 1715 р. царя – Петра I. Хоча він і поширювався на військові відносини, проте містив норми, які стосувалися загальнокримінальних та політичних злочинів. Для нього була характерна комплексність покарань, які застосовувалися. Переважно вони групувалися таким чином, що до ув'язнення долучали тілесні

покарання та покарання, що ганьблять, часто поєднувалися із загальними покараннями і церковні, а також застосовувалися покарання у вигляді позбавлення чину та стану [7, с. 328–365]. Проте комплексність таких покарань все ще не ґрунтувалася на ідеї додатковості покарання, оскільки майнові покарання були зорієнтовані, перш за все, на користь фіскальних інтересів держави.

У нормативній пам'ятці Лівобережної України «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. також передбачалась комплексність покарань, але вона зустрічалася нечасто. За богохульство передбачалося покарання у вигляді мордувань та смертної кари через спалення (Гл. 2, Арт. 1, п. 2); за посягання на государя передбачалося комплексне покарання у вигляді позбавлення честі, страти та конфіскації майна винуватця на користь монарха (Гл. 3, Арт. 2, п. 2); за крадіжку більше ніж 20 крб винуватий карався на смерть, а з його майна, якщо викрадене втрачене, відшкодовувалась шкода потерпілому (Гл. 24, Арт. 9, п. 1) [8].

Через сто років на українських землях, які входили до складу Російської імперії було прийнято новий кодифікований акт, який називався «Укладення про покарання кримінальні і виправні» 1845 р. П. Аветисян вважає, що це укладення демонструвало принцип додатковості покарань, оскільки всі кримінальні покарання – смертна кара, каторга і заслання – доповнювалися позбавленням всіх прав стану. Крім того, для осіб, не звільнених від тілесного покарання, каторга і заслання супроводжувалися тілесним покаранням у вигляді ударів батоном: від 30 до 100 ударів при каторзі і від 10 до 30 ударів – при засланні на поселення. П. Аветисян стверджує, що Укладення 1845 р. передбачало і додаткові покарання: церковне покаяння, конфіскацію майна, віддачу під нагляд поліції тощо [1, с. 62–63].

Більш вдалим прикладом адитивної природи покарань виступає положення, що передбачалося ст. 61 Укладення 1845 р. Вона зазначала, що до покарань кримінальних та виправних можуть приєднуватися певні церковні покарання, але лише у випадках, вказаних у законі, також у ситуаціях, означених законом, могли приєднуватися такі покарання, як конфіскація всіх або частини речей, що належали засудженому або іншого майна [9, с. 32–37].

Укладення про покарання кримінальні і виправні 1885 р. [10, с. 58–61] – перероблена попередня редакція 1866 р., в основі якої була кодифікація 1845 р., (оскільки стосовно кодифікації 1845р. було багато критики з боку відомих вчених того часу), вперше передбачала основні та додаткові покарання.

В цей же період історичного розвитку на іншій частині території України діяло Угорське кримінальне укладення про злочини і проступки 1879 р. Розділ III цього укладення «Покарання» у § 20 чітко виділяв грошовий штраф як самостійне покарання, яке застосовується лише за проступки, а як додаткове – і за злочини, і за проступки [11].

Укладення 1903 р. передбачає чітку структуру системи покарань за злочини (ст. 2). Для проступків визначалися лише арешт та грошова пеня (штраф) (ст. 3). При засудженні до смертної кари, каторги, заслання на поселення передбачалося втрата прав стану (ст. 25). Ст. 33 Укладення передбачала, що лише у випадках, передбачених законом призначаються додаткові покарання у вигляді позбавлення права займатися певними видами торгівлі або промислами або іншою діяльністю, яке набувало сили після відбування головного покарання, грошове стягнення, публікація обвинувального вироку, звільнення з посади службовців або духовних осіб інших вір християнства, ніж православна [12].

На початку виникнення радянської імперії було прийнято Керівні засади з кримінального права РРФСР 1919 р. [13]. У Керівних засадах покарання не поділялися на основні та додаткові, а за один злочин могли призначатися декілька видів покарань.

КК УСРР 1922 р. [14] вже не передбачав можливості поєднання будь-яких видів покарань, не проводився чіткий розподіл між основними та додатковими видами покарань, хоча деякі покарання, що були включені в перелік, могли застосовуватися як додаткові. Про додаткове покарання в КК УСРР 1922 р. згадується тоді, коли передбачається, що приєднане у вироку до позбавлення волі покарання у вигляді грошового або майнового стягнення виконується на загальних підставах, незалежно від того, що інше покарання цим вироком призначене умовно.

У КК УСРР 1927 р. [15] було виділено додаткові покарання. Конфіскація майна як додаткова міра соціального за-

хисту могла бути призначена судом лише у випадках, окремо зазначених у КК. Заходи соціального захисту, тобто покарання, в цьому кодексі ділились на: основні покарання; покарання, які могли призначатися і як основні, і як додаткові; додаткові покарання, тобто ті, які не могли призначатися самостійно. Такими були застереження і конфіскація майна. Як основні і додаткові покарання могли призначатися на термін не більше ніж 5 років звільнення від посади і заборона обіймати посаду або займатися тією або іншою діяльністю. На основі вищевикладеного можна підсумувати, що КК УСРР 1927 р. здійснив диференціацію основних і додаткових покарань і, таким чином, вперше на основі чітких правил була визначена адитивність покарань, які приєднувалися до основних.

У КК УРСР 1960 р. [16] була закріплена набагато досконаліша система покарань. Відповідно до ст. 23 даного Кодексу до винних осіб застосовувалися такі покарання: позбавлення волі; заслання; висилка; виправні роботи без позбавлення волі; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; штраф; громадська догана; до військовослужбовців строкової служби могло також застосовуватися покарання у вигляді направлення в дисциплінарний батальйон. Як додаткові покарання були визначені конфіскація майна; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину, кваліфікаційного класу; позбавлення батьківських прав.

Була виділена і категорія покарань, які можуть бути призначатись і як основні, і як додаткові: позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю і штраф, тобто зберігалась трьохчленна структура покарань, яка передбачалася у попередньому кодексі. За часів дії цього кодексу вперше була обґрунтована адитивна суть додаткових покарань стосовно основних покарань та вироблена концепція посилення кари, яка домінує понині [3, с. 60–69]. Чинний КК України 2001 р. [17] в основному зберіг систему додаткових покарань, виключивши лише таке покарання, як позбавлення батьківських прав. Проте найголовнішим є те, що він закріпив важливе правило для існування адитивної природи додаткових покарань. Воно закріплене у ч. 4 ст. 52 КК України і полягає в тому, що за один злочин може бути призначено лише одне основне покарання, передбачене у санкції норми Особливої частини КК, і що до основного покарання може бути приєдна-

не одне чи кілька додаткових покарань у випадках і порядку, передбачених КК.

1. Аветисян П.А. Дополнительные наказания и их назначение: дисс. ... канд. юрид. наук / КГУ. – Казань, 2003. – 199 с.

2. Дополнительные виды наказаний: уголовно-правовой и уголовно-исполнительный аспекты: монография / А.Н. Павлухин, Н.Н. Кулешова, В.Е. Южанин, Н.Д. Эриашвили; под ред. А.Н. Павлухина. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2007. – 190 с.

3. Марченко Н.В. Історія розвитку концепції додаткових покарань в Україні // Держава та регіони. Серія: Право. – 2008. – № 1. – С. 60–69.

4. Саксонское зеркало: Памятник, комментарии, исследования / Академия наук СССР. Институт государства и права. – М.: Наука, 1985. – 271 с.

5. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. – Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А.Панькова. – О.: Юридична література, 2004. – 672 с.

6. Памятники русского права. – М.: Госюриздат, 1952–1963. Вып. 6: Соборное уложение царя Алексея Михайловича 1649 года / сост. Е.Г. Баскакова и др. – 1957. – 503 с.

7. Российское законодательство X–XX вв.: в 9 т. – Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / отв. ред. А.Г. Маньков. – М.: Юридическая литература, 1986. – 605 с.

8. Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743 / К.А. Віслобоков, Ю.С. Шемчушенко. – К.: НАН України, Ін-т держави і права імені В.М. Корецького, 2003. – 325с.

9. Архипов И.В. К истории Уложения о наказаниях 1845 г. // Правоведение. – 1990. – № 6. – С. 32–37.

10. Алексеев В.И. Институт лишения прав как дополнительное наказание по Уложению о наказаниях 1885 года // Российский следователь. – 2006. – № 4. – С. 58–61.

11. Дорская А.А. Церковное право в системе права Российской империи конца XVIII – начала XX вв.: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Росс. гос. соц. ун-т. – М., 2008. – 40 с.

12. Поцелуев Е.Л. Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: Причины принятия и история создания // Правоведение. – 2003. – № 3. – С. 183–193.

13. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик 1922 г. с изм. и доп. на 1 июля 1938 г. – М.: Изд-во НКЮ СССР, 1938. – 20 с.

14. Гаверов Г.С. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву. – Иркутск: Мин. высшего и среднего спец. образования РСФСР. Иркутск. гос. ун-т им. А.А. Жданова, 1974. – 100 с.

15. Уголовный кодекс УРСР 1927 г. с изм. и доп. на 1 июля 1926 г. – М.: Изд-во НКЮ СССР, 1928. – 20 с.

16. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик от 25 декабря 1960 г. // Законы СССР и постановления Верховного Совета СССР. Приняты на второй сессии Верховного Совета СССР пятого созыва (22–25 декабря 1960 г.). – М.: Изд-во «Известия советов депутатов трудящихся СССР», 1959. – 143 с.

17. Кримінальний кодекс України // Відом. Верхов. Ради України, 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

Х.П. Горуйко,

*аспірант заочної форми навчання
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ В СУДОВІЙ СИСТЕМІ ЗУНР

На момент утворення (листопад 1918 р.) Західно-Української Народної Республіки (далі ЗУНР) на західноукраїнських землях існував розвинутий інститут адвокатури – громадсько-професійного об'єднання, створеного за європейським зразком і наповненим кращими українськими професійними кадрами того часу. Тому на відміну від органів судової влади чи прокуратури влада ЗУНР не мала проблем із формуванням правового інституту адвокатури.

Лева частка керівного складу ЗУНР на час її утворення були юристами, професійними адвокатами, проходили адвокатську практику, чи були докторами права. Не буде помилковим твердження, що основу української державності періоду ЗУНР, «будували», передусім, випускники юридичного факультету Львівського університету – С. Витвицький, Д. Вітовський, С. Голубович, С. Дністрянський, К. Левицький, І. Макух, Є. Петрушевич, С. Федак, Л. Цегельський та багато інших.

У цьому контексті варто згадати постать українського адвоката Т. Ваньо (1880–1958 рр.), який протягом свого складного життєвого шляху був адвокатом, доктором права, військово-

вослужбовцем (за австрійської влади), займав важливі посади в державному апараті ЗУНР (протягом січня-травня 1919 р. був начальником харчового уряду), а також зазнавав переслідувань з боку польської та радянської влад [4].

Доцільно розглянути причини настільки важливої ролі інституту адвокатури у процесі становлення та розвитку ЗУНР. Формування ЗУНР як незалежної держави було б неможливим без відродження на західноукраїнських землях національної свідомості. Етап національного відродження в Галичині, який припав на 80-ті роки XIX ст., у науковій літературі часто називають «адвокатською добою» [2]. Це й не дивно, оскільки переважна більшість громадсько-політичних діячів того періоду були правознавцями за освітою та займались адвокатською практикою.

Українська інтелектуальна молодь, яка завершила навчання у юридичних факультетах університетів Австро-Угорщини (здебільшого – Львівського університету), не мала великих можливостей щодо працевлаштування в австрійських судах, а ще менше – прокуратурах. Тому адвокатура стала саме тим актуальним інститутом права та громадянського суспільства, в який вони мали достатній доступ. Відтак адвокати-українці періоду Австро-Угорщини часто були не тільки фахівцями в галузі права чи представниками в суді, але й виконували функцію захисту національних прав українського народу. Ці причини зумовили значне зростання громадського авторитету та суспільного визнання адвокатури й адвокатів-українців серед населення західноукраїнських земель.

Значна частина нормативно-правових актів, які регулювали функціонування адвокатури в Австро-Угорщині, зберегли повністю або частково свою юридичну чинність в умовах ЗУНР. Проте влада ЗУНР проводила й певне реформування інституту адвокатури шляхом прийняття нових нормативно-правових актів. Щоправда, як зазначає Б. Тищик, ці зміни були незначними [6].

Варто також зазначити, що влада ЗУНР надала право професійної діяльності на її території адвокатам Австрійської Республіки на підставі розпорядження Державного Секретарства Судівництва «Про право заступництва німецько-австрійських адвокатів» від 18 квітня 1919 р. Це відбувалось внаслідок дії міжнародно-правового принципу взаємності (коли

одна держава йде на поступки іншій внаслідок наявності цих поступків стосовно неї і з боку другої держави). При чому, дозвіл для австрійських адвокатів діяти в ЗУНР встановлювався на строк, доки ця взаємність триватиме (тобто доки Австрія буде визнавати право діяльності українських адвокатів на її території). Державний секретар судівництва наділявся повноваженням вносити на розгляд уряду ЗУНР заяву про сумніви щодо існування такої взаємності [5].

Істотні зміни у правовому регулюванні діяльності адвокатури ЗУНР припали на квітень 1919 р. У зв'язку із захопленням значної частини західноукраїнських земель польськими військами свою діяльність припинили палати адвокатів у Львові, Перемишлі, Золочеві, Сяноку та Тернополі. Відтак виникла потреба реорганізації системи адвокатських палат ЗУНР. Із цих міркувань 15 квітня 1919 р. Державне Секретарство Судівництва видало розпорядження «Про утворення палати адвокатів у Станіславові» [1].

Українськими адвокатами в грудні 1918 р. було створено Український Горожанський Комітет, який мав свій статут та органи самоврядування. Серед секцій Комітету була секція надання правової допомоги полоненим, інтернованим, арештованим особам української національності. Коли ж польський окупаційний режим розпочав масово порушувати кримінальні справи проти українців, Комітет організував правовий захист у політичних судових процесах. Власне при цій секції було утворено Колегію Оборонців, яка об'єднала всіх українських адвокатів Східної Галичини з метою організації правового захисту українського населення. Коли ж в 1921 р. польська влада заборонила УГК, українські адвокати в травні 1923 р. утворили Союз Українських Адвокатів [2].

Таким чином, адвокати Західно-Української Народної Республіки були не тільки висококваліфікованими фахівцями в галузі права, активними учасниками судових процесів в усіх інстанціях та освіченими інтелектуалами, але й національно свідомими, патріотично налаштованими громадсько-політичними діячами, які безпосередньо творили та захищали Українську державність. Їх діяльність виступає своєрідним протиставленням сучасному вузькопрофесійному поняттю «адвокат», доводить присутність високої мети у знавців права щодо побудови майбутнього свого народу. Цьому сприяли високі вимоги,

що ставились до адвокатів в Австро-Угорщині, рівень тогочасної юридичної освіти та патріотичне виховання на рівні сім'ї майбутніх українських адвокатів.

1. Вістник законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – Випуск 8. – Станіслав. – 30 квітня 1919. – С. 61
2. Василик І. Б. Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР: монографія. – К.: Експрес-Поліграф, 2012. – С. 139
3. Гловацький І. Особливості розвитку інституту адвокатури на землях Східної Галичини і Буковини // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 38. – Львів, 2003. – С. 119–127
4. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923. Уряди. Постаті / гол. ред. ради Я. Ісаевич. – Львів: Тріада Плюс, 2009. – С. 81
5. Сфремова Н.В., Тищик Б.Й., Марчук В.Т. Суд і судочинство в УНР, Українській державі, ЗУНР (1917–1920 рр.). – Одеса: Фенікс, 2007. – С. 222.
6. Тищик Б. Й. Західно Українська Народна Республіка (1918–1923). Історія держави і права. – Львів: Тріада плюс, 2004. – С. 202.

Н.В. Грачук,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ «РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ»

У сучасній науковій літературі ресоціалізація розкривається на межі різних галузей знань, так як однією з унікальних ознак цього поняття є міждисциплінарність, яка пояснює дуже велику кількість його трактувань та інтерпретацій сутнісних характеристик. Однак це, на наш погляд, породжує плутанину та відсутність єдиного розуміння даного поняття фахівцями з одного боку, а з іншого – свідчить про пошук найбільш точного вираження досліджуваного поняття у власному термінологічному просторі.

Дотримуючись загальнонаукової традиції для визначення поняття «ресоціалізація» в межах нашого дослідження необхідно розпочати з дефініції провідних понять, які складають логіко-змістовну основу дослідження. У якості основних понять нами визначається тріада: «соціалізація – десоціалізація – ре-

соціалізація» засудженої до позбавлення волі особи. Необхідність такого підходу обумовлюється тим, що усі три категорії відображають єдиний процес становлення та відновлення соціальних зв'язків.

У науковій літературі соціалізацію найчастіше визначають як двосторонній процес. З одного боку, індивід засвоює соціальний досвід, впливаючись в соціальне середовище, в систему соціальних зв'язків, а з іншого, в процесі соціалізації він активно відтворює систему соціальних зв'язків за рахунок активного входження в соціальне середовище.

Деякі науковці тлумачать ресоціалізацію як повторну, відновну (Жулева Ю.В.), або додаткову соціалізацію (Баранов Ю.В.) [1; 2].

Таке розуміння ресоціалізації на нашу думку є допустимим, однак не відображає її специфіки, основні відмінності якої полягають в тому, що вже сам факт застосування засобу соціального контролю – кримінального покарання свідчить про визнання соціалізації даної особи неуспішною.

Варто відмітити, що в сучасній науковій літературі правового характеру, термін десоціалізація не набув значного поширення.

Дослідники Антонян Ю.М. та Єнікеев М.Н. визначають десоціалізацію як непристосованість особистості до соціального середовища, оскільки її соціально-психологічним змістом є розбіжність цілей і ціннісних орієнтацій групи й особистості. У цьому аспекті десоціалізація – це наслідок відчуження особистості від суспільства, яке охоплює багато сторін суспільного життя людини [3].

В контексті наукового дослідження десоціалізацію ми розуміємо як процес, протилежний соціалізації, що означає втрату індивідом, викривлення або відсутність певних соціальних цінностей і норм, наслідком якої є непристосованість до соціального середовища та відчуженість індивіда від певної групи.

На нашу думку, ефективність процесу ресоціалізації залежить від того наскільки будуть досліджені та проаналізовані причини і глибини процесу десоціалізації особистості. Введення в науковий апарат нашого дослідження поняття «десоціалізація» дає змогу обґрунтувати найважливіші сутнісні характеристики процесу ресоціалізації.

Станом на сьогодні питання ресоціалізації засуджених в галузі кримінально-виконавчого права та кримінології розроблені такими вітчизняними науковцями як В.М. Трубніковим, О.М. Бандуркою, Д.В. Ягуновим, В.С. Наливайком, В.А. Львовичкиним, В.В. Сулицьким, О.Б. Пташинським, Н.А. Стручковим, А.Н. Суховим, М. М. Садовніковою, А.Х. Степанюком та іншими.

Аналіз праць зазначених авторів свідчить про те, що поняття «ресоціалізації» вживається ними у широкому та вузькому значенні.

Трактування поняття ресоціалізації ми зводимо до двох підходів: розуміння ресоціалізації в широкому (загальному) та вузькому значенні. Ресоціалізація в широкому (загальному) значенні відображає державну систему реагування на злочинну поведінку, виступаючи метою державної політики щодо засуджених осіб і є цілеспрямованим процесом, який реалізується за допомогою державно-правових засобів направлених на створення і функціонування стійкої та ефективної системи інститутів, які здійснюють ресоціалізацію засуджених осіб.

Ресоціалізація у вузькому значенні виступає системою організаційно-правових, психолого-педагогічних та інших засобів впливу на засуджених осіб, з метою відновлення чи набуття соціально-корисних зв'язків та створення відповідних умов для формування у засудженої особи поведінкових моделей, які будуть включати основні елементи інституційний вимог (задача мінімум) і стійкість переконань щодо необхідності дотримання соціально-правових норм встановлених в суспільстві.

Отже, поняття ресоціалізації розглядається вченими в різних його аспектах, оскільки кожен із авторів намагається розкрити лише окремі сторони єдиного процесу. Наведені різноманітні підходи щодо розуміння ресоціалізації в більшій мірі не заперечують, а доповнюють один одного, що дозволяє зробити висновки про універсальність зазначеної категорії, та здійснити наукове припущення про те, що специфіка процесу ресоціалізації щодо певної категорії осіб носить не понятійний, а змістовий та організаційний характер і зводиться не лише до зміни внутрішніх установок, а й до створення необхідних і достатніх зовнішніх умов. Таким чином цільові групи (засуджені особи похилого віку, жінки, чоловіки, неповнолітні в тому числі неповнолітні особи жіночої статі) щодо яких реалізується

ресоціалізація визначатимуть особливості її організації, змісту, форм, методів роботи тощо.

1. Жулева Ю. В. Ресоциализация осужденных несовершеннолетних женского пола, отбывающих наказание в воспитательных колониях: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / Ю. В. Жулева. – Рязань, 2000. – 25 с.

2. Баранов Ю. В. Стадии ресоциализации осужденных в свете новых социолого-антропологических воззрений и социальной философии: научное издание / Ю.В. Баранов; Ассоц. «Юрид. центр». – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2006. – 272 с.

3. Антонян Ю.М. Психология преступника и расследование преступлений / Ю.М. Антонян, М.Н. Еникеев, В.Е. Еминов. – М.: Юрист. – 1996. – С. 51–66.

Ю.І. Гуменюк,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО НЕЗАКОННОГО ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Конституція України закріплює за кожною людиною право на свободу та особисту недоторканність. Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. Позбавлення особи волі на будь-який термін за відсутності законних підстав або з порушенням встановленого порядку, у процесі здійснення правосуддя, не тільки завдають істотної шкоди інтересам правосуддя, а й посягають на гарантовану Конституцією України свободу і недоторканність особи [2, с. 1004].

Тримання осіб, взятих під варту, відповідно до завдань кримінального судочинства здійснюється на принципах неухильного додержання Конституції України, вимог Загальної декларації прав людини, інших міжнародних правових норм і стандартів поводження з ув'язненими і не може поєднуватися з навмисними діями, що завдають фізичних чи моральних страждань або принижують людську гідність [1].

Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про попереднє ув'язнення» метою попереднього ув'язнення є запобігання можливому ухиленню особи, взятої під варту, від слідства і суду, перешкоджанню встановленню істини в кримінальній справі або зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення.

Тож підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу взяття під варту або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом [1].

Для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту, створено спеціальні установи: слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. У випадку службової необхідності зумовленої потребою проведення певних слідчих дій, ці особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання. У випадку тримання осіб під вартою в будь-яких інших місцях, що не передбачені законом, (наприклад у кабінеті слідчого тощо) матиме місце незаконне тримання під вартою.

Незаконне тримання під вартою, також, присутнє у випадку порушення строків тримання під вартою або порушення порядку продовження цих строків.

Відповідно до нового КПК України Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів.

Строк тримання особи під вартою обчислюється з моменту взяття її під варту. Проте, якщо взяттю під варту передувало затримання особи, то строк тримання під вартою обчислюється з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Відповідно до нового КПК України строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому цим

Кодексом. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування, не повинен перевищувати:

1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;

2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів[3].

Закон України «Про попереднє ув'язнення» визначає підстави для звільнення з-під варти, порушення, яких тягне за собою кримінальну відповідальність.

Підставами для звільнення з-під варти є:

1. скасування запобіжного заходу;

2. зміна запобіжного заходу;

3. закінчення передбаченого законом строку тримання під вартою як запобіжного заходу, якщо цей строк не продовжено в установленому законом порядку;

4. Звільнення осіб з-під варти в разі скасування або зміни цього запобіжного заходу.

Постанова, вирок або ухвала про звільнення особи, взятої під варту, підлягає виконанню негайно після їх надходження до місця переднього ув'язнення [3].

Отже, незаконне тримання під вартою матиме місце у таких випадках:

1. коли порушені строки тримання під вартою;

2. коли порушений порядок продовження таких строків;

3. тримання під вартою у місцях, не передбачених законом;

4. тримання під вартою, коли відпала необхідність у запобіжних заходах взагалі або у застосуванні саме цього запобіжного заходу;

5. у випадку невиконання вимог Закону «Про попереднє ув'язнення» про звільнення осіб, щодо яких як запобіжний захід обрано взяття під варту.

1. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2008. – 1216 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

С.М. Дуда,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В КОНТИНЕНТАЛЬНІЙ ПРАВОВІЙ СІМ'І

Як зазначає Р. Давид у «Теорії звичаю», існує концепція соціологічного плану, яка серед джерел права домінуючу роль відводить звичаю, вважає його основою права, визначає способи його розвитку і застосування законодавцем, суддями, доктриною.

Всупереч вказаній концепції, позитивістська школа зводить роль звичаю нанівещь, в уявленні позитивізму в праві він відіграє незначну роль, а основна перевага надається кодифікації та законодавчій волі. Для концепції позитивізму характерним є відчуття реалізму, тоді як соціологічна школа, навпаки, перебільшує роль звичаю [1, с. 94].

Правовий звичай – це правило поведінки, яка склалася внаслідок фактичного його застосування впродовж довгого часу, що ніде в офіційних документах не записано, але визнається [2, с. 212]. Таке твердження є традиційним для загальної теорії права, що існує у сучасних правових системах постсоціалістичного типу.

Питання стосовно визначення звичаю, як зазначає М.М. Марченко, також доволі суперечливе і складне. Дана категорія в різних правових системах розглядається по-різному, і роль правового звичаю не завжди є однаковою. Так, наприклад, в Іспанії і в ряді інших держав (передусім іспаномовних) звичай, як джерело права, відіграє надзвичайно важливу практичну роль і йому природно надається велике значення. Досить сказати, що в деяких провінціях Іспанії, особливо в Каталонії, звичаєве право сформувалося на базі місцевих звичаїв, майже повністю заміняє собою національне право (а саме сферу цивільного права, систему норм, що міститься в національному цивільному кодексі), і в силу цього доволі обґрунтовано розглядається як не лише важливе, але й фактично первинне джерело права [3, с. 484].

Звичай в доповненні до закону є суттєвим джерелом і проявом правового звичаю в романо-германській правовій сім'ї, оскільки позитивно впливає на суспільні відносини, особливо у тих випадках, де законодавець не здатний їх врегулювати або для цього потрібне м'яке, толерантніше їх вирішення.

Звичаї, що діють замість закону, регулюють лише такі суспільні відносини, що не врегульовані законодавством. Це положення в деяких країнах закріплюється тільки на законодавчому рівні [4, с. 701]. Сфера застосування такого виду звичаїв досить обмежена через кодифікацію і визнання домінуючої ролі закону в РГПС. Приміром, французькі юристи намагаються спиратися у своїх судженнях на законодавство, і даний вид звичаю відіграє другорядну роль [1, с. 95]. Іншими словами, область застосування звичаїв обмежена кодифікацією НПА, а також законодавством некодифікованим, і пріоритет надається закону.

За допомогою зазначених звичаїв регулюються лише ті суспільні відносини, які не є врегульовані кодифікованим законодавством – згідно з однією версією, і будь-яким іншим, включаючи некодифіковане законодавство, – згідно з іншою версією [3, с. 501].

Отже, в темпоральному аспекті звичаї не є застиглими, вони можуть змінюватися, набувати різної форми як державою, так і судом, їхня зміна залежить від економічних, соціальних та інших причин. Вони модифікуються з часом, і основним суб'єктом модифікації виступає держава (органи, суд, парламент і т.д.).

Отже, правовий звичай у романо-германській правовій сім'ї займає особливе місце через наявність потужних традицій, зокрема культурних, що знайшли у ньому своє відображення. Правовий звичай діє у трьох формах: як доповнення до закону, замість закону, всупереч закону. Також звичай активно використовується в цивільному праві, зокрема в торговому. І це дає нагоду дослідникам віднести правовий звичай до вторинного джерела права.

1. Давид Р. Основные правовые системы современности / Рене Давид, Камила Жоффре-Спинози; пер. с фр. В.А. Туманова. – М.: Международные отношения, 2003. – 400 с.

2. Лазарев В.В. Теория государства и права: [учебник для вузов] / В.В. Лазарев., С.В. Липень. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 2000. – 511 с.

3. Марченко М.Н. Источники права: учебное пособие / М.Н. Марченко. – М.: Велби; Проспект, 2005. – 760 с.

4. Порівняльне правознавство: підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.Д. Ткаченко, С.П. Погребняк, Д.В. Лук'янов; за ред. В.Д. Ткаченко. – Х.: Право, 2003. – 274 с.

Я.В. Дячишин,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВА. МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Для розкриття, що ж таке «методологія права» слід розглянути, що таке метод. «Метод» в науці позначає спосіб раціонального, зрозумілого і, отже, контрольованого пошуку відповідей на ще не вирішені питання.

Метод означає шлях до певної мети. У науці це – шлях, що веде до раціональної, а відтак зрозумілої і контрольованої, відповіді на питання чи то теоретичного пізнання, чи то практичного досвіду, чи то пошуку меж цього пізнання [7, с. 10].

Метод не слід плутати з методикою (сукупністю засобів доцільного вивчення явища). Його слід розглядати як вихідну базисну категорію методології.

Розглянемо сучасні загальні енциклопедичні визначення методології. «Методологія (від «метод» і «логія») – вчення про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності» [2, с. 39]. «Методологія – система принципів і способів організації і побудови теоретичної і практичної діяльності, а також навчання про цю систему» [11, с. 365].

Отже, методологія це вчення про метод, це прийоми та способи пізнання, за допомогою яких відбувається процес пізнання предмета, процес одержання нових знань і встановлення істини. Саме сукупність методів і утворює методологію права.

Методологію науки можливо охарактеризувати як здійснюване на різних рівнях (філософському, загальнонауковому, конкретних наук, методики і техніки) дослідження загальних засад, шляхів закономірностей наукового пізнання, його принципів і методів, спрямованих на розроблення положень, що дозволяють обирати засоби і будувати процедури ефективного розв'язання проблем і завдань, які виникають у процесі науково-дослідницької діяльності [1, с. 62].

Проблематичним є розуміння методології правознавства у юридичній літературі. У процесі відповідних обговорень розбіжності виникали з найрізноманітніших аспектів проблеми. Переважним чином дискутувалися співвідношення методології та методу правознавства, теорія права і методології, філософські та спеціальні методи юриспруденції [9, с. 29]. Напевно, найбільші розбіжності в розумінні методології юридичної науки пов'язані з уявленнями про межі методологічних досліджень у правознавстві. Одні автори обмежують методологію правової науки вивченням дослідницького інструментарію правознавства, питанням застосування сукупності конкретних методів і засобів наукового пізнання в процесі дослідження правових явищ [3, с. 44]. Інші доповнюють інструментальний підхід дослідженням безпосередньо процесу пізнання права, його філософсько-методологічних засад [8, с. 190]. Треті, рухаючись у тому ж напрямку, ставлять питання про розгляд гносеологічних особливостей правознавства [5, с. 68], стверджуючи, що «аналіз правового знання на рівні філософської методології є недостатнім і занадто абстрактним для виявлення специфіки правового (теоретичного) знання.

Наведені погляди на методологію дозволяють стверджувати, що в дослідницькій практиці юридична наука сьогодні тією чи іншою мірою здійснює методологічну рефлексію всіх рівнів [4, с. 17].

П.М. Рабінович зазначає, що методологія юридичної науки – це а) система підходів і методів, способів і засобів наукового дослідження, а також б) вивчення, теорія про їх використання в пізнанні державно-правових закономірностей [6, с. 181].

Говорячи про методи правознавства, юристи, з тим або іншим ступенем визначеності, розрізняють використовувані в юриспруденції методи філософського, загальнонаукового та спеціальнонаукового рівня (типу).

Методологію правознавства вивчає предмет теорія держави та права. Проте теорія не може бути методологічним за-собом наукового дослідження, оскільки звернена до об'єкта до-слідження, а не до дослідницьких процедур з приводу даного об'єкта. Крім того, методологічне значення теорії, теоретичного знання зберігається тільки в межах однієї наукової парадигми і втрачається при її зміні. Тобто теорія може виконувати мето-дологічну функцію, лише, виходити за межі свого власного предмета, наукового пізнання.

Таким чином, важливо підкреслити, що при обгово-ренні методологічних проблем юридичної науки принципово розрізняти як мінімум два підходи дослідження: змістовно-теоретичний, спрямований на отримання позитивного знан-ня про юридичній дійсності, і власне методологічний, пов'я-заний з дослідженням самого процесу отримання наукового знання [10, с. 223].

Усі наявні в науці групи методів, безумовно, необхідні для проведення повноцінного, всебічного, завершеного держа-вно-правового дослідження; кожна з них може знадобитись на якомусь етапі – тому навіть з цієї причини методологія має бу-ти множинною, плюралістичною. Проте їхня роль у науковому пошуку не однозначна. Так, філософсько-світоглядні підходи визначають саму стратегію дослідження, його загальну спря-мованість, орієнтують на встановлення, відбір, накопичення цілком визначених у соціально-змістовному аспекті фактів і, нарешті (що, можливо, найголовніше), обумовлюють характер та зміст оцінювання (інтерпретації) отриманих результатів дослідження. А без такого оцінювання істинне соціальне пі-знання неможливе [7, с. 182].

1. Адлер Г. Методология в сфере теории и практики // НЛП в действии / Г. Адлер. – СПб.: Питер, 2001. – 128 с

2. Большая советская энциклопедия: в 51 т.: 2-е изд. / Глав. ред. Б.А. Введенский. – М., 1955. – Т. 35: – 672 с.

3. Казимирчук В.П. Основы теории права: учебное пособие / В.П. Казимирчук.– Харьков: Консум, 1998. – 174 с.

4. Кельман М.С. Методологія наукового пізнання у контексті сучасного правознавства / М.С. Кельман // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 1. – С. 14–19.

5. Козлов В.А. Проблемы предмета и методологии права / В.А. Козлов. – М.: Статус, 1989. – 403 с.
6. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2001 – 192 с.
7. Рейнгольд Циппеліус. Філософія права / Циппеліус Р. // переклад, адаптація, приклади з права України і список термінів – Роман Корнута. – К.: Реферат, 2004. – 176 с.
8. Самощенко И.С. Диалектика и специальные методы правовой науки // Методологические проблемы советской юридической науки / И.С. Самощенко, В.М. Сырых. – М.: Норма, [б.г.]. – 243 с.
9. Самощенко И.С. К методологии советского правоведения / И.С. Самощенко, В.М. Сырых // Советское государство и право. – 1973. – № 6. – С. 29.
10. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки: монография. – Екатеринбург, 2001. – 264 с
11. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

М.О. Живко,
здобувач
(Львівський університет
бізнесу та права)

ПОВНОТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства. Розбудову правової держави, в якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість та інші права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, у свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих досягнень світової цивілізації як один із головних обов'язків. Для реалізації основних прав і свобод людини та громадянина недостатньо проголосити їх на конституційному і законодавчому

рівнях, необхідно реально забезпечити, тобто за допомогою соціальних, матеріальних, праворежуючих та правоохоронних заходів гарантувати їх реальне існування, що особливо важливо для такої форми реалізації прав і свобод, як використання.

У радянські часи відмічалися випадки зловживання засобом адміністративної відповідальності в інтересах правоохоронних органів. Наприклад, була поширена практика, коли співробітники органів дізнання, за умов недостатньої кількості доказів, затримували особу як правопорушника (в більшості випадках, за ст.ст. 44, 173, 178, 185 КУпАП), а суд застосовував стягнення у виді адміністративного арешту строком на п'ятнадцять днів. Після відбуття адміністративного покарання з'являлися підстави для кримінально-процесуального затримання строком до 72 годин (ст. 106 КПК) [1], та подальшого арешту. Таким чином, за допомогою застосування адміністративної процедури, особа позбавлялася свободи до вісімнадцяти днів до отримання санкції прокурора, а до пред'явлення обвинувачення – на двадцять п'ять днів [2, с. 168].

Практика використання заходів забезпечення провадження зі справи про адміністративне правопорушення для розкриття злочинів існує і сьогодні. Аналіз професійної діяльності і професійних особливостей співробітників восьми областей України дозволяє стверджувати, що більшість практичних працівників не знають вимог адміністративного та кримінального процесуального законодавства. При вирішенні практичних завдань, міліціонери-практики стверджували, що при підозрі за участь у злочині, вони мають право затримувати особу в «адміністративному порядку» до трьох годин для встановлення особи та з'ясування інших обставин справи. Якщо буде встановлено, що особа не причетна до злочину, її відпускають. В іншому випадку – затримують за підозрою в злочині на 72 години відповідно до КПК. Як з'ясувалось, під час такого «адміністративного затримання» процесуальні документи не складаються, тобто особа залишається без достатнього правового забезпечення своїх прав. Про наявність у міліції права затримувати в «адміністративному порядку» для встановлення особи, нещодавно в своєму інтерв'ю засобам масової інформації наголошував один з заступників міністра внутрішніх справ. Як впливало з його висловів, адміністративні проступки чи злочини не є обов'язковими підставами для такого затримання.

Інша проблема – це визначення строків адміністративного затримання. В абз. 5 ст. 263 КУпАП зазначається, що строк адміністративного затримання прораховується з моменту доставлення порушника для складення протоколу. Під терміном «доставлення» можна розглядати як певний процес, що триває в часі, так і результат такого процесу. Аналізуючи ст. 59 КУпАП можна дійти висновку, що «доставлення» це якраз сукупність певних дій, за допомогою яких особу примусово приводять до державного органу. Вже з цього часу обмежується право на недоторканість людини. Але практика, що склалась, йде іншим шляхом. Строк затримання обчислюється з моменту закінчення доставлення, тобто, коли особа перетнула поріг приміщення державного органу.

Цікавою в цьому плані є практика Європейського суду з прав людини. Виносячи рішення за справами, суд вже неодноразово зазначав, що обмеження права на недоторканість починається з будь-якого примусового обмеження права на пересування, свободи дій, рухів, примусового переміщення. З цього моменту слід відлічувати строк затримання, який не може перевищувати 72 години, протягом яких особа має з'явитися перед компетентним судом. Крім того, слід відмітити, що 72 години це останній строк, до якого включено не тільки перебування в міліції, а й строк розгляду справи в суді, що іноді не враховується.

Окрему проблему щодо адміністративного доставлення і затримання становить невідповідність цих заходів положенням Конституції України. Стаття 29 Конституції гарантує людині свободу та особисту недоторканість. Як виключення, Конституція України допускає арешт та тримання під вартою лише за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом, а також у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його превенції уповноважені на те законом органи можуть застосовувати тримання особи під вартою, як тимчасовий запобіжний захід. Можливості обмеження права на свободу та особисту недоторканість у межах адміністративного провадження до застосування судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту Конституцією не передбачено. У судах України вже розглянуто декілька справ та задоволені скарги на незаконність адміністративного затримання, як такого, що не відповідає ст. 29 Кон-

ституції України. Водночас, слід зазначити, що стаття 5 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод допускає застосування арешту затримання особи у більшій кількості випадків, у тому числі для забезпечення провадження зі справи про адміністративний проступок [4].

Суттєвим недоліком КУпАП України, який сприяє порушенню прав громадян, є відсутність чіткого та узагальненого визначення підстав адміністративного затримання. Різні види підстав для адміністративного затримання водночас передбачені в двох статтях КУпАП – ст. 260 та ст. 263 КУпАП. У ст. 260 КУпАП додатково зроблено посилання з цього приводу на інші законодавчі акти.

Конструктивно підстави адміністративного затримання визначені шляхом перерахування цілей затримання. Перша мета – припинення адміністративних правопорушень, за умови, коли вичерпано інші заходи впливу, друга – встановлення особи, третя – складення протоколу про адміністративне правопорушення, у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, четверта – забезпечення своєчасного й правильного розгляду справ та виконання постанов зі справ про адміністративні правопорушення. Додатково в ст. 263 КУпАП зазначені: з'ясування обставин правопорушення; відсутність документів, що засвідчують їх особу; проведення медичного огляду; з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних речовин та їх дослідження. Такий підхід є досить складним.

У законодавстві немає окремої норми присвяченої підставам адміністративного затримання. А про головну підставу – скоєння адміністративного проступку – взагалі не згадується, хоча до такого висновку й можна дійти з комплексного логічно-семантичного аналізу правових норм, якими володіє далеко не кожен сержант патрульно-постової служби.

Останнє, на що необхідно звернути увагу стосовно адміністративного затримання, на запроваджений Конституцією України судовий контроль за триманням під вартою. Стаття 29 Конституції передбачає, звільнення особи, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду з цього приводу.

Термін «тримання під вартою» використовується в Конституції як загально-визначальний. Ним охоплюються всі ви-

падки примусового утримання особи державними органами. Водночас, положення Конституції мають принциповий характер та розповсюджуються й на адміністративні процедури. Всупереч Основному закону, ст. 263 КУпАП передбачає можливість адміністративного арешту на строк більший ніж 72 години без санкції прокурора. Тому, враховуючи особливість такого заходу як адміністративне затримання, що полягає у короткостроковому позбавленні свободи на пересування затриманого, в адміністративно-деліктному законі треба докладно визначити, що цей засіб застосовується у виключних випадках та скоротити строки затримання. Максимальний строк адміністративного затримання, на нашу думку, не повинен перевищувати 48 годин. Як на наш погляд, слід переглянути сам підхід до адміністративної відповідальності, створивши єдину систему державного примусу, яка дозволить гнучкіше переходити з одного виду відповідальності до іншого, застосувати поетапну систему примусових заходів, збільшуючи при цьому гарантії забезпечення прав та свобод громадян. Реалізація запропонованих нами ініціатив в діюче законодавство України дозволить, на нашу думку підвищити рівень правової захищеності громадян та протидіяти факторам професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ.

1. Кримінально-процесуальний кодекс України: за станом на 1 груд. 2012 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2012. – 207 с.

2. Синьов О.В. Проблеми систематизації законодавства України про адміністративні правопорушення / О.В. Синьов: матеріали Міжнар. науково-практич. конф.: у 2 ч. Сімферополь (7–8 груд. 2006 р.). – Ч. 2 – С. 167–172.

3. Європейська конвенція про захист прав людини й основних свобод: матер. научно-практич. семінара «Права человека и формирование правового государства в Украине (Харьков, Ун-т внутренних дел, 15–16 квітня 1998 р.). – Х., 1998. – С. 38–44.

4. Алексеев С.С. Общая теория права: учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / С.С. Алексеев. – М.: Проспект, 2009. – 576 с.

5. Веремеенко И.И. Структура административной системы России / Иван Иванович Веремеенко // Актуальные вопросы административного и финансового права. – М.: МГИМО–Университет, 2006. – С. 29–40.

О.В. Забзалюк,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДЕКАБРИСТСЬКИЙ РУХ В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ФЕДЕРАЛІЗМУ

Ідеї федералізму в Росії та на Україні почали формуватися на початку ХІХ століття, але свій широкий розмах отримали лише в кінці ХІХ – початку ХХ століття. Першопрохідниками федеративних поглядів були декабристи. «Федералістські ідеї були відомі декабристам за Конституцією США, по політичних есе А. Гамільтона, Дж. Медісона, Дж. Джея, які в збірці «Федераліст» в 1792 і 1795 роках видавалися у Франції». [1, с. 569] Крім того, багато з керівників декабристських організацій, перш ніж утворити таємні товариства, деякий час були членами масонських лож, які проповідували ідеї свободи, рівності і братерства.

За панування Олександра І-го в Росії виникла ціла мережа таємних товариств, метою яких була ліквідація кріпацтва та зміна політичного ладу в Росії. Багато з таких організацій вибрали тереном своєї діяльності територію України.

Засновник «Південного товариства» декабрист Павло Пестель у своїй програмі російської Конституції являвся завзятим централістом і не визнавав в Росії національних прав жодних народів, що її населяють. Його ідеалом була централістська республіка, де всі народи зливаються в «один руський народ».

Федеративний устрій для П. Пестеля був неприйнятний, внаслідок його переконаності в можливості посилення відцентрових тенденцій і виникнення загрози втрати цілісності, як це було в княжі часи доби Київської Русі [2, с. 48]

Негатив федеративного устрою держави П. Пестель вбачає в тому, що верховна влада в такій державі «не закони видає, а тільки поради» [3, с. 23], оскільки при самостійності окремих частин у федерації у верховної влади не виявиться «примусових засобів» до виконання законів. У федерації місцеві інтереси неминуче братимуть гору над загальнодержавни-

ми. Особлива форма правління і особливі закони в складових частинах федерації призведуть до послаблення зв'язків між ними, а також до усвідомлення непотрібності верховної влади, а отже, до розпаду державної організації.

Політичний проект П. Пестеля характеризувався діалектикою могутніх соціальних змін з державними перетвореннями. Головні сенси його ідеологічної платформи відображені у трактаті «Руська правда». Зміст праці П. Пестеля подавав нове розуміння держави, як головного чинника «русської ідеї» та загальний погляд на принципи владної організації. «Руська ідея» мала імперський характер, первинну роль у її генезисі відігравала держава. На противагу їй, українська ідея мала суспільний (національний) зміст. Тим самим для визвольного руху була подана конструкція, котра відкривала можливості теоретичного оформлення державницької ідеології європейського ґатунку. Поряд з проголошенням вірності республіканським і демократичним ідеалам у документі знайшла відображення ідеологія макіавеллізму, що виражалась у схемі: єдина територія – єдина держава – єдина мова – єдині закони [4, с. 75].

Наступний аналіз історії правової і політичної думки Росії та України дозволяє виділити нові напрями розвитку федералістських ідей. Перший напрям ґрунтувався на уявленні про майбутнє Росії як національної федерації. Умовно його можна назвати «національний федералізм». Його прибічниками були, як правило, представники революційної інтелігенції різної політичної орієнтації, що прагнули після знищення самодержавства створити або федерацію слов'янських народів, або національно-територіальну федерацію, реалізувавши право народів (народу) на самовизначення у формі політичної автономії в межах Російської держави.

Перший в Росії проект слов'янської федерації був розроблений декабристами І. Горбачевським і братами Борисовим з «Товариством об'єднаних слов'ян», що був викладений в «Катехізисі об'єднаних слов'ян», «Клятвеній обіцянці» та інших документах «Товариства». Проект цікавий тим, що уперше в Росії ідея національної федерації слов'янських народів була проголошена і оформлена як програмний документ політичної організації [5, с. 23].

«Товариство об'єднаних слов'ян» ставило за мету створення федеративної слов'янської республіки, визнаючи за всі-

ма південними і західними націями право на політичну самостійність, однак, це право не розповсюджувалось ні на білорусів, ні на українців. Для них «руський народ» був також один.

На відміну від перших двох організацій, декабристське «Північне товариство» пропагувало федеративний принцип побудови Росії як конституційної монархії. За Конституцією Микити Муравйова Росія ділилась на 13 держав, серед яких одними з найбільших були Українська із столицею у Харкові (3,5 млн. осіб) та Чорноморська із столицею у Києві (3, 465 млн. осіб). Дві українські держави мали право вирішувати всі проблеми свого внутрішнього життя та управління, за винятком чеканки монет, міжнародних відносин та воєнних дій. Однак, декабристський рух, що закінчився грудневим повстанням 1825 р. у Петербурзі, не мав сильного впливу на українське суспільство [6, с. 55].

Згідно з проектом М. Муравйова, майбутня Росія мала бути федеративною державою. Імперія ділилася на окремі федеративні одиниці, які Муравйов назвав «державами», що мають певну автономію, - зі своїми «столицями», законодавчими і виконавчими органами влади, правом самостійно вирішувати внутрішні справи. Однак, незважаючи на застосування терміну «держава», федерація утворювалася не шляхом укладення договору, а наділенням колишніх провінцій і адміністративних одиниць статусом суб'єктів. Суб'єкти не були суверенні і не мали права вільного виходу з федерації.

Проект не обумовлював можливість прийняття суб'єктами федерації власних конституцій, зміни їх правового положення, території. Федерація ґрунтувалася на територіальному принципі, тому національний чинник не враховувався. Федерація мала бути асиметричною як по суб'єктному складу (держави, області), так і по їх правовому положенню (різне представництво у федеральному парламенті).

І все ж, «одна з вирішальних ролей у пробудженні суспільно-політичної свідомості в Україні належить декабристам. Декабристський рух характеризувався новим поглядом на Європу. Головним сенсом ідеології, яку починали сповідувати декабристи, було інше розуміння «вибору» шляхів досягнення цілей. Розвиток декабризму в Україні позначений рядом суперечностей, серед яких виділяються: протистояння й взаємовплив різних ідеологічних доктрин, роль проблеми етнічних те-

риторій і внутрішнього устрою, генезис модернізаційних явищ у соціально-економічному й політичному житті. Важливість декабризму в українській історії полягає в широкому контексті вірогідних трансформацій, аналіз яких дозволяє окреслити контури історичної перспективи у XIX ст.» [7, с. 44].

-
1. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея. – М., 1994.
 2. Іванова Л.Г. Україна між Сходом і Заходом: до проблеми становлення національної ідеї в українській суспільно-політичній думці в контексті східноєвропейського розвитку (I половина XIX ст.). – К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2007. – 192 с.
 3. Избранные социально-политические и философские произведения декабристов. Т.3. – М.: МГУ им. М.В. Ломоносова, 1951.
 4. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.) – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – 340 с.
 5. Лебедев. Федерализм в России. – М., 2001.
 6. Томенко М.В. Історія української Конституції: навч. посіб. – К.: Освіта, 2009. – 464 с.
 7. Геннадій Корольов. Український федералізм в історичному дискурсі (XIX – початок XX століття). – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

О.Р. Каранько,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ЧАСІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У зв'язку із пошуком шляхів ефективного вирішення правових проблем земельної реформи в Україні увагу дослідників дедалі більше привертає історичний досвід творення вітчизняного земельного законодавства. Аналіз земельного законодавства періоду УНР, зокрема, дасть можливість суб'єктам нормотворчої діяльності незалежної України уникнути багатьох прогалин та колізій при створенні багатогранного механі-

зму правового регулювання такої складної і специфічної сфери, як сучасні земельні відносини, оскільки сучасність і період УНР відзначаються подібністю цілей та завдань, що випливають з необхідності зламу попередніх земельних відносин і побудови принципово іншої системи земельного законодавства. Водночас такі дослідження сприятимуть поглибленню існуючих загальних оцінок і характеристик досліджуваних державних утворень, оскільки суть кожної держави досить яскраво виявляється саме кризь призму вирішення земельного питання.

Аналіз стану регулювання земельних відносин часів УНР без розгляду його передісторії – власне правових ідей вітчизняних вчених кінця ХІХ ст., які справили значний вплив на подальший розвиток законодавства УНР, не буде достатнім і повним. Йдеться про праці В. К. Винниченка, М. С. Грушевського, П. О. Христюка. Кожен із них приділяв певну увагу земельному питанню, яке надзвичайно гостро стояло на порядку денному того часу.

Першим документом доби української революції, який має загальнонаціональне правове значення вважають І Універсал Центральної Ради, прийнятий 10 червня 1917 року. Цей документ започаткував новий етап розвитку вітчизняного права – суверенне законодавство УНР. За значущістю для того часу його можна прирівняти до Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. Універсал проголосив виразний намір до націоналізації української землі, право управління якою мало належати українській нації.

Розвинута ця ідея була у ІІІ Універсалі Центральної Ради (7 листопада 1917 р.), який проголосивши утворення Української Народної Республіки, задекларував, що «віднині на території Української Народної Республіки існуюче право власності на землі поміщицькі та інші нетрудові землі сільськогосподарського значення, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі, касується», закріпивши, що ті є власністю всього трудового народу і мають перейти до нього без викупу. Українська Центральна Рада доручила генеральному секретареві по земельних справах «негайно виробити закон про те, як порякувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих зборів» [1, с. 76].

Генеральним секретаріатом було видано спеціальне роз'яснення з земельного питання. У ньому підкреслювалося,

що скасування приватної власності на вказані у III Універсалі землі та перехід їх до трудового народу проводиться без викупу. Колишнім власникам було заборонено продавати, дарувати, чи передавати землю у власність. До скликання Українських установчих зборів ці землі передавалися земельним комітетам, однак самочинне захоплення земель, реманенту, лісів і ін. заборонялося. Одночасно секретаріат брав на себе обов'язок подбати про службовців сільськогосподарських підприємств.

У документі ще раз наголошувалося, що приватна власність скасовувалася лише на «нетрудові» землі сільськогосподарського значення, не зачіпаючи земель трудових господарств. Право власності на землі міст, сіл і ін. населених пунктів, дач, городів, станцій і т.д. залишалося в силі. У справі лісів Генеральний секретаріат визнав їх особливе значення і до Українських Уставчих зборів планував видати окремі розпорядження [2, с. 31].

18 січня 1918 р. Центральна Рада прийняла Земельний закон, основною метою якого було утворити такі умови користування землею, при яких була б виключена всяка можливість капіталістичного визискування за допомогою землі людської праці, інакше кажучи – всяка можливість використання землі, як знаряддя продукції, для експлуатації людини людиною. Поруч з цією ціллю стояла друга – утворення таких умов землекористування, які полегшували б спочатку організацію окремих великих громадських господарств з спільним, громадським веденням господарства, а потім – перехід до громадського ведення сільського господарства в загально-державних межах. Досягнення цих цілей мислилось в формах, які відповідали б соціально-економічним умовам розвитку землекористування на Україні і вели б до зросту сільськогосподарської культури і зв'язаної з нею інтенсивності та продуктивності сільського господарства [3, с. 131].

8 січня 1919 Директорія УНР прийняла Закон про землю в УНР. За своєю структурою та змістом Закон був подібний до Земельного закону УНР. Основні положення цього акту полягали у тому, що центральним органом управління земельними ресурсами стало Народне Міністерство Земельних Справ, було встановлено мінімальний розмір земельної ділянки, яку можна було отримати в процесі перерозподілу; встановлювався також максимальний розмір земель, що залишався у колишніх власників, визначалася доля орендованих земель.

Викладене дозволяє зробити висновок, що регулювання земельних відносин часів УНР здебільшого, носило соціалістичне спрямування і передбачало вивласнення природних багатств на користь держави. Однак у зв'язку з переживанням деяких правових ідей через радянське законодавство – аж до сучасних днів (наприклад, щодо загальнонародної власності, охорони земель, лісів та інших природних багатств, нормування розмірів земельних наділів, що надаються громадянам тощо) ряд положень тогочасного земельного законодавства знайшли своє відображення у сучасному земельному законодавстві України.

-
1. Винниченко В.К. Відродження нації. Історія української революції. Березень 1917-грудень 1919 рр. – Ч. 2. – Київ-Відень, 1920. – 328 с.
 2. Кудлай О.Б. Створення та діяльність народного міністерства земельних справ Української Народної Республіки (червень 1917 – квітень 1918 рр.). – К., 2011. – 83 с.
 3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. – Т. 2. – Прага, 1921. – 204 с.

В.А. Карпук,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМА ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Проблема детермінації злочинності є одним із найважливіших напрямків кримінологічної науки. І сьогодні вона як ніколи є актуальною, що зумовлено необхідністю посилення боротьби із злочинністю в Україні в умовах становлення її як демократичної, правової, соціальної держави. На жаль, доводиться констатувати, що ця кримінологічна проблема не вирішена повною мірою до цього часу, зокрема, й певною мірою через неузгодженість термінологічного (понятійного) апарату, що зумовлює різні результати досліджень.

Детермінувати (від лат. *determinare*) – означає породжувати, припускати, обумовлювати [6, с. 29]. У кримінології дете-

рмінація передбачає встановлення причинно-наслідкових і обумовлюючих зв'язків між соціальними чинниками злочинності. Тобто, коли йдеться про детермінацію злочинності, то мається на увазі вся сукупність явищ, процесів, фактів, виявів, з якими злочинність взаємопов'язана та якими вона зумовлена [5, с. 184]. І.Балашов зазначає, що в значенні «детермінанти» також може вживатися термін «чинник» або «фактор», що, в свою чергу, являє собою рушійну силу аналізованого процесу, яка визначає його характер, окремі риси [1, с. 45]. Водночас, у кримінологічній літературі висловлюються різні погляди на співвідношення вище вказаних термінів. Найчастіше під детермінантами злочинності розуміють причини та умови. Як зазначається у спеціальній літературі, в цьому немає нічого дивного, адже причини і умови – складові елементи процесу детермінації, який крім них включає ще й наслідок [9, с. 93].

А.М. Бойко, досліджуючи загальнофілософське поняття детермінації, відзначає, що нині розуміння детермінізму пов'язують із загальним уявленням про зв'язок і зумовленість явища чинниками, які визначають його виникнення та сутнісні, характерні ознаки. Тобто детермінізм означає такий зв'язок, що виражає передусім причинно-наслідкову залежність існування чи зміни предметів або явищ (якостей предметів чи явищ і зв'язків між ними, подій, процесів, станів) від будь-яких природних або соціальних чинників [3, с. 85]. Проте, як зазначає той же автор, серед різноманітних видів детермінації, що відображають універсальний взаємозв'язок і взаємодію явищ у навколишньому світі, особливе функціональне значення має причинно-наслідкова детермінація. Зокрема, це має суттєве значення для розуміння детермінації злочинності [3, с. 87].

У філософії й інших науках під причиною прийнято розуміти об'єктивний зв'язок між явищами, одне з яких (причина) за наявності певних умов породжує інше явище (наслідок). Виходячи з цього загального розуміння, під причинами злочинності в кримінології розуміють ті негативні явища, які породжують і відтворюють злочинність і злочини як свій закономірний наслідок. А під умовами злочинності мається на увазі система негативних економічних, соціальних, психологічних, організаційних, правових явищ, пов'язаних з суперечностями суспільства і держави, які створюють можливість формування і дії причин злочинності. Причина створює можливість певної

дії. Умови ж сприяють реалізації цієї можливості. Таким чином, якщо причина – це порівняно активний чинник, то умова – пасивний чинник, що впливає на результат, породжений причиною, але не є причиною такого наслідку [3, с. 87].

Кримінологи висловлюють різні думки про взаємовідношення причин і умов. У літературі існує вже усталена думка про те, що негативні соціальні умови і є причиною злочинності, оскільки вони (умови) її (причину) породжують. Інші ж вважають, що зовнішні обставини самі по собі не можуть породжувати злочинність, а тому не можуть бути її причинами. Вони здатні тільки формувати причину або сприяти скоюванню злочинів. Ця позиція є переважаючою щодо причин конкретного злочину, оскільки він не може бути вчиненим без волевиявлення самої людини. Про це свідчить той факт, що за одних і тих же соціальних умов далеко не кожна людина стає на злочинний шлях.

Отже, необхідно розуміти, що причини злочинності як соціального явища і причини окремих злочинів – це не одне і те ж. Як злочинність не є простою сукупністю злочинів, так і причини злочинності не є арифметичною сумою окремих злочинів. Таким чином, у кримінології розрізняють рівні детермінації – причини і умови злочинності в цілому (загальні причини), окремих видів злочинів і конкретних їх проявів.

Зрозуміло, ці основні рівні причин злочинності взаємообумовлені. Процес взаємозв'язку йде як від більш загального рівня до конкретного, так і навпаки, тобто від причин і умов конкретного злочину до особливостей видів і груп злочинів, до узагальнюючих характеристик причинного комплексу злочинності в цілому.

Встановлено, що причини злочинності як соціального явища певним чином переходять в причини конкретного злочину. Загальні причини, що викликають злочинність, створюють лише можливість індивідуальної злочинної поведінки [4, с. 47].

Причини і умови не є ідентичними категоріями, хоча не є і протилежними поняттями, оскільки причина дістає свій вияв через умови у процесі їхнього взаємовпливу. Умови, які відіграють роль в якому-небудь явищі, не завжди кваліфікуються як причини. Між причинами та умовами, таким чином, є як спільні риси, так і відмінності [7, с. 218–219].

При вивченні детермінантів злочинності часто використовується поняття «чинник» (рос. «фактор»). Аналізуючи це по-

няття П.Д. Біленчук, А. П. Гель, М.Т. Задояний, Л.В. Мошняга відзначають, що у сучасній кримінології термін «фактор» використовується різними вченими неоднозначно. Під цим терміном розуміють і причину, рушійну силу, яка визначає характер та окремі риси процесу, явища, що розглядається, і групу причин, що об'єднуються за певною ознакою й виступають у якості домінанти розвитку та зміни явища, що вивчається. В інших випадках терміном «фактор» просто підмінюються категорії «причина», «умова», «обставина». На думку К.К. Горінова, фактором можна вважати і причину, і умову (необхідну і супутню), і явище, що перебуває у функціональному зв'язку. А.Ф. Зелінський, визначаючи, що фактор є рушійною силою процесу детермінації, відзначає, що серед факторів того чи іншого явища (у даному випадку – злочинності) слід розрізняти безпосередню (спеціальну) причину та умову. Причина в такому вузькому розумінні є вирішальним, активним фактором, який містить у собі реальну можливість даного наслідку, а умова є відносно пасивним фактором, що впливає на розвиток причинного зв'язку, але не породжує наслідку. Умова виконує роль каталізатора процесу: без наявності необхідних умов не настане і наслідок [2, с. 32–33]. А.М. Бойко також поєднує поняття «причина» та «чинник». Вчений вказує, що причиною загалом вважають те, що є достатнім для спричинення, а, відповідно, і для пояснення, що є чинником виникнення відповідної події або явища [3, с. 88]. Звідси, можна припустити, що автор вважає ці поняття однопорядковими.

На наш погляд, чинник – це та умова, яка є вирішальною в даний момент. У дослідженнях з кримінології зазвичай виділяються такі чинники, як урбанізація, вільний час, освітній і культурний рівень населення, рівень матеріального добробуту і т. ін. Всі чинники повинні розглядатися в тісному взаємозв'язку один з одним.

Чинників багато. Будь-яке соціальне явище може виявитися вирішальним в якій-небудь момент. Завданням кримінології є пізнання системи криміногенних і антикриміногенних чинників, ранжування їх за ступенем значущості, встановлення ступеня взаємозв'язку між собою і групами найбільш значущих чинників [4, с. 50].

Як зазначається у кримінологічній літературі, зазвичай усі чинники поділяються на дві великі групи: криміногенні та

антикриміногенні. Сукупність чинників є своєрідним фоном суспільного розвитку, на якому відбуваються (під впливом криміногенних та антикриміногенних чинників) зміни злочинності. Хоча самі чинники не породжують злочинність, їхній вплив, а іноді вплив наслідків їхнього розвитку об'єктивно сприяють злочинності, полегшують її існування [7, с. 220].

Поряд із вище зазначеними термінами та поняттями вживається поняття «обставини». Воно зазвичай вживається тоді, коли необхідно виразити те, що конкретно виникло, склалось на даний момент навколо тієї чи іншої людини. Тому це поняття до певної міри ототожнюється із поняттям «ситуація». Проте останнє поняття є більш широким. Обставини безпосередньо пов'язані з конкретною людиною і його діями. Це той зовнішній чинник, який можна назвати об'єктивним змістом конкретного оточення людини в певний момент. Не випадково науковці, ведучи мову про причини злочинів, які стосуються особи, говорять про «зовнішні обставини», про те, що злочин може бути скоєний в силу «несприятливого збігу обставин», що скоєнню конкретного злочину іноді сприяють «випадкові обставини» і т. ін. [8, с. 40]. Відтак, поняття «обставини» застосовне лише до конкретного злочину, але при цьому важливе значення мають також причини і умови [7, с. 221].

1. Балашов І. Детермінанти злочинів у сфері підприємництва // *Право України*. – 2008. – № 4. – С. 45–49. – С. 45.

2. Біленчук П.Д., Гель А. П., Задоляний М.Т., Мошняга Л.В. Генезис злочинності: детермінація і злочинність // *Економіка, фінанси, право*. – 2010. – № 10. – С. 32–33.

3. Бойко А.М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія / А.М. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 380 с.

4. Журавлев Г.Т., Ковалевская Е.В. Криминология: учебное пособие, руководство по изучению дисциплины, практикум по курсу, тесты по дисциплине, учебная программа / Московский государственный университет экономики, статистики и информатики. – М., 2007. – 128 с.

5. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: у 3 кн. / Закалюк А.П. – К.: Видавничий дім Ін Юре, 2007. – Кн. 1. – С. 184.

6. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіної. – 2-ге вид. перероб і доп. – Х.: Право, 2009. – 264 с.

7. Криминология: учебник / под ред. Г.А. Аванесова. – 5-е изд., перераб. И доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 575 с.

8. Кудрявцев В.Н. Правонарушения: их причины и предупреждение. – М., 1977. – С. 40.

9. Парнюк М.А. Принцип детерминизма в системе материалистической диалектики. – К., 1972. – 356 с.

В.С. Кахнич,

аспірант,

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРІЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

У сучасних умовах глобалізації та євроінтеграції України зростає актуальність науки порівняльного правознавства. Серед інших просвітницьких, наукових і практичних завдань важливим напрямом розвитку порівняльного правознавства є його інтегративна функція. Вона надає чітку орієнтацію в розробці способів гармонізації та зближення законодавств, а також у серії послідовних дій держав у напрямку до даної цілі [1, с. 40].

Критеріями порівняння й оцінки національних законодавств є узгодженість загальних інтересів зацікавлених держав у взаємно погодженому правовому розвитку, консенсус щодо питань правового регулювання, виявлення розбіжностей у національних законодавствах і можливих засобах їх подолання. Порівняльне правознавство повинне забезпечити сприятливий політичний і психологічний клімат для переговорів, обговорень і досягнення домовленостей. Реалізуючи інтегративну функцію, відбувається обмін правовою інформацією і доступ до баз даних, формується система співстановлюючих класифікаторів законодавств, словників і понять, організують та проводяться різні публічні заходи [2, с. 65].

У сьогоднішні відомо чотири основні теорії інтеграції – федералізм, неофункціоналізм, теорія комунікації та міжкультурний підхід.

Федералізм як протилежність конфедералізму (теорія про тимчасовий союз держав) виник на основі теоретичних

розробок А. Марка, Г. Бругманса та П. Дюкло. Ця теорія передбачає об'єднуючі процеси між державами шляхом поступової обмеження їх суверенітету, а відтак утворення нової складної держави – федерації [3, с. 32]. Як відомо, федерація – це складна держава, до якої входить кілька територіальних утворень (суб'єктів федерації), що володіють суверенітетом або мають певні ознаки державності [4, с. 96]. Утворення федерації передбачає становлення дуалістичної системи права, що складається із федерального права та права суб'єктів федерації. Тому порівняльне правознавство за теорією федералізму повинне виконати завдання максимального узгодження законодавств між учасниками федерації, а також створення наукового підґрунтя для формування федерального законодавства.

Засновником теорії неофункціоналізму став професор Каліфорнійського університету Е. Хаас. Неофункціоналісти сприймають інтеграцію як перехід системи держав до міжнародної спільноти під впливом суспільних потреб і технологічних змін. Професор Е. Хаас поставив у центрі своєї теорії так зв. «перелив», який полягає у тому, що інтеграція має здатність переміщення із однієї галузі в іншу. Інакше кажучи, створення між державами спільного ринку (наприклад, вугілля) вимагає інтеграційних змін в інших сферах також (наприклад, транспорту) [3, с. 34–35]. Функціональні зміни на тлі інтеграційних процесів неодмінно спричиняють реформування законодавства на базі порівняльно-правового підходу. При чому, ланцюгова реакція, яку передбачає неофункціоналізм, повною мірою проектується у законодавстві. Наприклад, зміни митно-правових норм нерідко спричиняють трансформації в господарському, податковому, адміністративному праві тощо.

Теорія комунікації (засновник – американський вчений К. Дойч) подає інтеграцію держав як формування регіонального політичного об'єднання, учасники якого єднаються не стільки територією чи державно-правовими інститутами, а загальною культурою та цінностями. Інакше кажучи, у них відбувається уніфікація соціальних норм. Саме наявність спільної культури забезпечує формування довіри та взаємодії між групою держав [4, с. 41]. Як відомо, важливе місце в системі соціальних норм посідають правові норми, а правова культура становить невід'ємну частину культурно-цивілізаційного розвитку. Відтак у світлі теорії комунікації інтегративна функція

порівняльного правознавства реалізується шляхом усунення розбіжностей і суперечностей у правових нормах, правових цінностях і правовому світогляді різних держав.

Міжурядовий підхід до інтегративних процесів вперше запропонував американський вчений С. Гофман. Згодом його доповнив Е. Моравчик, який представив у цій теорії два рівні – національний і міжнародний. Інтергація згідно з ліберальним міжурядовим підходом здійснюється як ефективна співпраця між урядами різних держав за умов економічної взаємозалежності [3, с. 34–35]. Як бачимо, ця теорія є найбільш загальною та має широке практичне застосування. Порівняльне правознавство, виконуючи інтегративну функцію, повинне сприяти гнучкій взаємодії держав у конкретних ситуаціях і проєктах. Це може бути реалізованим шляхом розробки порівняльно-правових досліджень у сфері господарського, митного, цивільного права тощо.

Порівняльне правознавство допомагає державам у досягненні таких важливих завдань, як гармонізація і зближення національних законодавств, що обумовлюються сучасними інтеграційними процесами. Так, у 1994 році було укладено Угоду про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною. Ця Угода, зокрема, визнає, що важливою умовою для зміцнення економічних зв'язків між Україною та Співтовариством є зближення існуючого і майбутнього законодавства України з законодавством Співтовариства. Виходячи з цього, Україна взяла на себе зобов'язання про вжиття заходів для забезпечення поступового приведення її законодавства у відповідність до законодавства Співтовариства. Зокрема, згідно з Угодою приблизна адекватність законів матиме місце в таких галузях, як митна справа, банківська справа, корпоративне право, бухгалтерський облік і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, антимонопольне законодавство, законодавство про державні закупки, охорону здоров'я та життя людей, тварин і рослин, захист навколишнього середовища, захист прав споживачів [5, с. 16–17]. Безумовно, порівняльне правознавство на виконання своєї інтегративної функції повинне забезпечити наукове співставлення законодавств цих держав, а також розробити пропозиції щодо вирішення колізійних аспектів у процесі їх гармонізації.

Таким чином, порівняльне правознавство виступає важливим фактором економічної, політичної та культурної інтеграції держав, оскільки формує наукову базу для усунення перешкод, які стоять на шляху інтеграційних процесів. Попри розбіжності серед вчених щодо поняття, сутності та способів здійснення інтеграції, значимість порівняльного правознавства залишається безспірною.

-
1. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. – М.: Норма, 1996.
 2. Ситар І.М. Порівняльне правознавство: основні категорії. – Львів, 2009.
 3. Европейская интеграция / под ред. О.В. Буториной. – М.: Деловая литература, 2011.
 4. Теорія держави і права / за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
 4. Стрежнева М.В. Теории европейской интеграции // Вестник Московского университета. Серия 25. Международные отношения и мировая политика. – 2009. – № 1.
 5. Порівняльне правознавство / за ред. В.Д. Ткаченка. – Харків: Право, 2003.

Х.С.Климко,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ В УСРР

Суперечливою сторінкою української історії є період проведення політики коренізації (українізації), яка була проголошена у квітні 1923 р. і втілювалася в життя ціле десятиріччя, охопила різні галузі життя суспільства. На протязі цього проміжку часу процеси українізації зазнавали трансформацій: вони то уповільнювалися то прискорювалися. Все це в значній мірі впливало на стан українського суспільства.

Політика українізації розпочалася «згори» і проводилася під безпосереднім керівництвом партійних і державних ор-

ганів. Її початком стало залучення до управлінського апарату місцевих кадрів, а потім вона послідовно розповсюдилася на всі галузі суспільного життя, в тому числі і наукову сферу. Згідно з рішеннями XII з'їзду РКП/б/ і ІУ національної наради ЦК РКП/б/ було намічено ряд заходів по «коренізації». В документі під назвою «Заходи по втіленню в життя постанов з національного питання, прийнятих XII з'їздом і національною нарадою» мова йшла про обов'язкове викладання національних мов як у республіканських радпартшколах, та і «у всіх без винятку навчальних закладах національних областей і республік», про «надання достатньої кількості місць «на робфаках вузів національних областей і республік представникам корінної національності ...» [1, с. 98]

Коренізацію в Україні очолили провідні державні і партійні керівники: О. Шумський, М. Скрипник, Я. Ряпо, Г. Гринько, В. Затонський та ін. Саме ця невелика група керівників України намагалася максимально використати офіційний курс коренізації (українізації) в інтересах культурного національного відродження.

На початковому етапі українізація не набрала очікуваних темпів і не мала значних результатів. «У 1923–1924 рр., – як зазначає С. Кульчицький, – українізація відбувалася уповільнено». Враховуючи повільні темпи проведення українізації ВУЦВК та РНК УРСР у квітні 1925 р. прийняли постанову «Про заходи термінового проведення повної українізації радянського апарату», яким передбачалося з 1 січня 1926 р. всі державні установи перевести на українську мову (діловодство і відносини з іншими закладами). Всі державні установи, а також і Академія наук та її науково-дослідні кафедри і лабораторії попадали під цю постанову. Українізація Академії наук УРСР та її науково – дослідних установ знаходилася у введенні Наркомосвіти України та Упрнауки УРСР. У червні 1925 р. Політбюро ЦК КП/б/У заслухало доповідь Наркомосвіти УРСР про активізацію роботи по впровадженню української мови і розвитку української культури у всіх вищих учбових закладах, а також і наукових установах. На 1 грудня 1925 року стан українізації науково-дослідних установ був таким: основна частина наукових робітників, що володіли українською мовою була серед аспірантів (63%), тоді як серед дійсних членів Академії, відсоток тих, хто володів українською мовою складав 26%.

У 1926–1927 рр. українізація ВУАН та її наукових установ набуває більш широкого розмаху. Успіхи у цій справі відзначалися на засіданні Київського оркпарткому КП/б/У (червень 1926 р.) [2, с. 109]

Створювалися спеціальні гуртки по вивченню української мови, а також проводилися планові перевірки по здійсненню українізації в наукових і науково-дослідних установах. Спеціально створені комісії по перевірці стану українізації приймали рішення про рівень знань і володіння українською мовою співробітниками установ. За незнання мови або недостатнє володіння нею, вони мали право звільняти їх з посад, це прямим чином стосувалося наукових робітників. Так, у 1927 р. комісія з українізації у Києві довела до відома Наркомосвіти України факт звільнення з посад 36 наукових робітників, які в визначений термін не оволоділи українською мовою.

У 1930 р. була створена комісія для перевірки стану українізації у Всеукраїнській Академії наук. До складу цієї комісії увійшли академіки, представники міськвиконкому, спеціалісти мовознавці з інституту українського мовознавства. Проведення українізації наукових установ стикалося з деякими труднощами. Складність полягала в тому, що вона здійснювалася директивним шляхом, в умовах відсутності термінологічних словників, спеціальної літератури і спеціалістів. Особливо складно процес українізації відбувався в тих закладах, які працювали над проблемами технічних і природничих наук. Деяка частина вчених хворобливо сприймала українізацію, про що зазначав В.П. Затонський у своєму виступі на II Всеукраїнському з'їзді наукових робітників [3, с. 392].

Ігнорування деяких фактів у справі українізації призвело до того, що деяка частина вчених була не готова до переходу на ведення наукової справи українською мовою. Проблематично це було для тих вчених, що займалися викладацькою діяльністю. Так, у 1926 р. академік С.Н. Бернштейн (математик) звернувся до ректора Харківського інституту народної освіти з відмовою викладати свій предмет українською мовою. З аналогічною заявою виступив академік Л.В. Писаржевський, який працював в Дніпропетровського гірничому інституті. Форсування українізації у науковій сфері призвело до негативних наслідків: розпочався від'їзд деяких вчених з наукових центрів України (Дніпропетровськ) до інших республік (РРСФР, БРСР).

Проведення українізації у наукових закладах Академії наук України було об'єктивним процесом. Але деякі суб'єктивні фактори негативно впливали на її проведення (брак спеціалістів, словників, відсутність термінологічних розробок, складності з науковими публікаціями), а також деяка поспішність в її здійсненні, саботаж з боку деякої частини наукових робітників – все це створювало труднощі в реалізації програми українізації науково-дослідних установ Академії наук.

Форсування темпів українізації наносило удар по частині старої наукової інтелігенції. Так, у 1927 р. серед 84 академіків Всеукраїнської Академії наук основну частину складала не українці. Серед 39 українських академіків тільки 20 писали свої наукові праці українською мовою.

По своїй суті українізація була частиною «українського культурного процесу» і була направлена на створення науки в Україні в «національних формах». Це було оволодіння знанням української мови науковими робітниками, висування та підготовка українських наукових кадрів залучення широких кіл науковців до українського науково-культурного процесу. Політику українізації в науковій справі не можна обмежувати тільки цими проблемами. Одним з важливим напрямів українізації в науковій сфері стала розробка наукових проблем пов'язаних з Україною, на що зверталася увага на Всеукраїнській нараді по науці (1929 р.) Саме розвиток тематики, пов'язаною з виробничими силами України, прямим чином сприяло зміцненню її економіки, культури та добробуту трудящих України.

Незважаючи на велику важливість українізації в науково – дослідній роботі, на початку 30-х років з'явилися ознаки її згортання [4, с. 294].

1. Борисьонко О.Ю. Обговорення проблем українізації вищим партійним керівництвом у 1922–1923 рр. // Український історичний журнал. – 2000. – №4. – С.98.

2. Кульчицький С. Курс украинизация // Родина. – 1999. – № 8. – С. 109.

3. «Українізація» 1920–30-х років: передумови, здобутки, уроки. Колективна монографія / за ред. В.А. Смолія. – К., 2003. – 392 с.

4. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941). Стан і статус. – Б.м.в.: Сучасність, 1987. – 294 с. та ін.

В.В. Комендацький,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНУ

Дослідженням історії правового визначення рецидиву злочинів займалися такі вчені як П.П. Михайленко, В.І. Попов, А.Ф. Зелінський, І.М. Даньшин, А.П. Закалюк і вони відзначали таке. Поняття повторюваності (рецидиву) вчинків вживалося ще в Римському праві. Термін «*recidere*» вперше трапляється у канонічному праві, зокрема у положенні щодо більш суворого покарання за повторювані злочини. У кримінальному законодавстві Російської імперії, яке поширювалося й на Україну, починаючи зі Зводу законів 1832 р., давалося визначення повторення злочинів, вказувалося, що воно «умножает вину преступника» [4] при вчиненні будь-якого злочину. Варто звернути увагу, що у законодавстві Російської імперії та у переважній більшості праць з теорії кримінального права термін «рецидив» не вживався. Замість нього використовувався термін «повторення» злочинів, однак нерідко вживався термін «рецидивіст», переважно в контексті теорій «небезпечного стану», «звичного» злочинця.

Після Жовтневої революції 1917 р., у перші роки радянської влади та після утворення Союзу РСР у 1922 р., у законах та інших нормативних актах поняття рецидиву не наводилося, проте, як правило, вживався термін «рецидивіст» [3]. Вживався він і в актах української влади. Так, Народним комісаріатом юстиції УРСР 31 березня 1922 р. був виданий циркуляр «О мерах пресечения для рецидивистов», який орієнтував на те, щоб цю групу злочинців «возможно полнее изолировать от общества».

Починаючи з 30-х років у загальному руслі приведення юридичної науки «у відповідність» із марксистськими положеннями, зокрема з вченням Леніна про поступове відмирання злочинності в новому суспільстві, серед інших «неправильних» суджень були розкритиковані (знову-таки з боку представників Комуністичної Академії) визначення рецидивної злочинності як доволі масової, підвищеної суспільної небезпечності рецидивних злочинів та осіб, що їх вчиняють. Ці визна-

чення були названі формальними, такими, що ґрунтуються лише на «формальній судимості за раніше вчинений злочин».

Після цього термін «рецидив» надовго зник із кримінального законодавства (Союзу РСР до 1958 р., України – до нового Кримінального кодексу 2001 р.) та до 60-х років XIX століття – з наукових праць. Всі проблеми, що виникали у практиці боротьби з рецидивною злочинністю, кримінально-правова наука та нормативні акти намагалися вирішувати у межах інституту повторності злочинів. Виняток був зроблений лише при доповненні у 1969 році Основ кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік 1958 р. ст. 23, що визначала ознаки особливо небезпечного рецидиву та порядку визнання особи особливо небезпечним рецидивістом [1]. Склалося та понад 30 років проіснувало парадоксальне становище: кримінальний закон не знав поняття «рецидив» та «рецидивіст», проте визначав їх особливо небезпечні різновиди.

5 квітня 2001 року з прийняттям Верховною Радою України Кримінального кодексу України, у законодавство повертається поняття рецидиву злочинів, яке формулюється так: «Рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [2]. На нашу думку, це поняття рецидиву злочинів відповідає потребам кримінального законодавства: врахувати при притягненні до кримінальної відповідальності та визначенні покарання за вчинений умисний злочин той факт, що особа має судимість (була засуджена) за раніше вчинений злочин, що він був також умисним і що судимість ще непогашена, тобто не сплив строк, протягом якого не повинен вчинятися новий злочин, який має свідчити, що кримінальна активність особи зупинена. Ознака рецидиву враховується як обставина, що обтяжує покарання, а в разі передбачення її в статті Особливої частини Кодексу як кваліфікуючої ознаки – впливає на кваліфікацію повторного злочину, що тягне підвищену міру покарання. Водночас Кримінальний Кодекс України 2001 р. не передбачив поняття особливо небезпечного рецидиву та відповідно визнання особи особливо небезпечним рецидивістом. Виходячи з того що кожним роком рівень рецидиву злочину зростає у 2006 р. – 22 086 осіб, у 2007 р. – 24 086 осіб, у 2008 р. 24 140, у 2009 р. – 25 410 осіб [7], у 2010 – 27 706 осіб [5], у 2011 – 35828 осіб [6], необхідно надалі проводити вдосконалення інституту рецидиву злочину.

Виходячи з викладеного, вбачається що «інститут» рецидиву злочину має тривалу історію становлення. Рецидивом злочину в Україні визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. Зважаючи на високий рівень та постійне збільшення рецидиву злочину, необхідно і надалі проводити його вдосконалення, оскільки тільки так можливо буде зменшити прояв цього небезпечного для суспільства виду множинності злочинів.

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2001 – № 25–26. – Ст. 131.

3. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и Союзных Республик. – Режим доступу: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=16671>

4. Свод Законов Российской Империи. – Режим доступу: <http://civil.consultant.ru/code/>

5. Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні (2009–2010 pp.). – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/374130>

6. Статистика МВС. Стан та структура злочинності в Україні (2010–2011 pp.). – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134>

7. Телефанко Б. М. Стан і тенденції рецидивної злочинності в Україні /Б. М. Телефанко// II Международная научно-практическая Интернет-конференция «Развитие государства и права в современных условиях: опыт, реалии, перспективы» г. Луганск, 15 апреля – 31 июля 2010 года. – Луганськ, 2010.

Ю.З. Конашевич,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУ В УКРАЇНІ

Європеїзація України тісно пов'язана з впровадженням інтернет ресурсів. Власне ще наприкінці ХХ століття почався процес швидкого розвитку інформаційних технологій, який

вплинув на подальше формування українського суспільства, української державності і загалом на розвиток людства. Все більшої актуальності набувають такі поняття, як «інформаційне суспільство», «електронне урядування», «електронна демократія», що впливають на формування нового етапу комунікації з державою, а також є причиною становлення інформаційної демократії і створення електронного уряду.

Поряд з поняттям «електронний уряд» набуває актуальності дискусія на тему «Україна і електронний уряд». В даному випадку потрібно розпочати з самого визначення «електронний уряд». Оскільки на законодавчому рівні поняття «електронного уряду» не визначено, багато вчених трактують його по різному. Більшість визначень містить три основні компоненти: 1) підвищення ефективності діяльності уряду, 2) надання послуг громадянам і 3) вдосконалення демократичного процесу на основі використання нових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) [5].

Останнім часом концепцію «урядування» було переглянуто. Це поняття стало пов'язуватися з формальними й неформальними інститутами й процесами, які спрямовують і обмежують колективну діяльність. Управління не обов'язково здійснюється тільки урядом. Ключовими в цьому контексті стають такі компоненти, як соціальне партнерство й самоорганізація: поряд з урядом в управлінні можуть брати участь приватний бізнес, неурядові організації й т.д.; управління розглядається як процес, за допомогою якого установи, організації, компанії координують діяльність і взаємодіють одна з одною та окремими громадянами.

Отже, урядування розуміють як процес самоорганізації суспільства для прийняття колективних рішень, а також як прозорі механізми контролю за реалізацією цих рішень. А уряд розглядається насамперед як постачальник певних послуг і один із інститутів регулювання [5].

Загальний зміст полягає в тому, що управлінські дії стають менш жорсткими, структурованими й нормативно обмеженими. Керівництво відрізняється і від простого адміністрування, коли джерелом політичних рішень виступає політична верхівка ієрархічної градації державної влади й управління, а суспільні структури впливають на цей процес [4].

Ідеться про впровадження нової моделі державного управління, що є результатом перетворення традиційних від-

носин громадян і влади. Це дасть змогу зробити ефективнішим процес організації зворотного зв'язку з населенням.

Європейська комісія, визначила електронний уряд як «використання інформаційних і телекомунікаційних технологій у державних адміністраціях у сукупності з проведенням організаційних змін і набуттям нових навичок, спрямованих на поліпшення суспільних служб і демократичних процесів, а також посилення підтримки державної політики. Електронний уряд є засобом для підвищення ефективності державного обслуговування. Він спрощує провадження державної політики й допомагає держсектору, з одного боку, розширювати обсяг послуг і підвищувати їхню якість, а з другого – збільшувати економію ресурсів» [3].

Зарубіжні фахівці вважають, що впровадження електронного уряду може дати наступні результати:

- постійна взаємодія органів влади та громадян;
- поліпшення якості послуг з надання інформації державними органами;
- зменшення часу обслуговування клієнтів (громадян і бізнесу);
- зменшення матеріальних витрат на адміністрування;
- розширення набору державних послуг;
- підвищення ефективності діяльності державних органів і якості послуг, що ними надаються громадянам і бізнесу;
- поліпшення показника задоволеності клієнтів послугами.
- відкритість і прозорість діяльності органів влади;
- підвищення ступеня участі громадян і органів влади в інформаційному суспільстві;
- зростання рівня залученості громадян у демократичні процеси;
- збільшення результативності й ефективності впроваджуваної політики [3].

Впровадження електронного уряду в Україні забезпечить підвищення ефективності традиційного уряду, вдосконалив взаємодію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, громадянами та державними службовцями. А це означає посилення контролю над громадянами у сфері оподаткування, боротьби із корупцією, злочинністю тощо. В публікаціях українських експертів в поняття «електронний уряд» включено органи влади, а у західних країнах на першому місці – посилення контролю громадян над урядом. На жаль в Україні таких програм ще не розроблено.

Реалізації електронного уряду в Україні перешкоджають такі чинники, як обмеження поширення Інтернету, недосконалість законодавчої бази, недостатнє фінансування процесу інформатизації, консерватизм і бюрократизм чиновників. Поки що влада не може ні поширювати інформацію про свою діяльність, ні координувати роботу відомств. Потребує розв'язання й проблема правового регулювання Інтернету.

Попри наведені вище проблеми і те що «електронний уряд» – це відносно нове явище, ця концепція все ж таки має право на успішне впровадження в життя нашої держави.

1. Васильева Н. А. Философские аспекты мировой политики: в 2-х частях. – Часть 1: Политико-философский анализ информационных новаций современного цивилизованного развития / Н. А. Васильева. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2003. – С. 73.

2. Вершинин М.С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М.С. Вершинин. – СПб.: Изд. Михайлова В.А., 2001. – С. 10.

3. Дрожжинов В.И. Электронные правительства и повышение конкурентоспособности стран – членов ЕС / В.И. Дрожжинов, А.А. Штрик // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: Труды VIII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 8–11 ноября 2005 г.). – СПб., 2005. – С. 143.

4. Сморгунов Л. В. Электронное правительство, менеджмент знания и административные реформы / Л.В. Сморгунов // ПОЛИТЭС, 2005. – № 2. – С. 59.

5. Соколова М. А. Электронное правительство и электронное правление: к вопросу об иерархии понятий // Технологии информационного общества – Интернет и современное общество: Труды VIII Всероссийской объединенной конференции (Санкт-Петербург, 8–11 ноября 2005 г.). – СПб., 2005. – С. 162–163.

О.Р. Кравців,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ОРГАНІЗАЦІЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ЗА РАДЯНСЬКИМИ КОНСТИТУЦІЯМИ

Державне відродження України, було перервано окупацією етнічних українських територій в 1918–1920 роках військами сусідніх держав – Радянською Росією, Польщею, Румуні-

єю, Чехословаччиною. Виходячи саме з такого розуміння розвитку національної державності України в ХХ ст., ми не вважаємо конституції України радянської доби складовою української конституційно-правової думки. Разом з тим у вітчизняній літературі з цього приводу є різні підходи: від вищевикладеної позиції [1, с. 172–174, 6] до протилежної, за якою «радянські конституції» УРСР 1919, 1929, 1937 та 1978 років розглядаються як частина історії української конституції [2, с. 38–44].

Перша радянська конституція України була прийнята на III Всеукраїнському з'їзді Рад, що відкрився 6 березня 1919 р. в м. Харкові. У ній, за прикладом Конституції РРФСР, у I розділі під назвою «Загальні положення» вказувалося на основні завдання диктатури пролетаріату в Україні.

Центральним органом радянської влади в Україні були: Всеукраїнський з'їзд Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад і Рада Народних Комісарів. З'їзд Рад за Конституцією повинен був скликатися Всеукраїнським Центральним Виконавчим Комітетом Рад (ВУЦВК) не рідше, як двічі на рік, а за розсудом всеукраїнського ЦВК міг скликатися і частіше. Порядок обрання на з'їзді Рад установлювався ВУЦВК. З'їзд Ради був вищою владою в УСРР, а в період між з'їздами вищим органом влади був ВУЦВК. Останній був відповідальним перед з'їздом Рад і обирався ним. ВУЦВК створював Радянський уряд (Раднарком), який був відповідальним перед з'їздом Рад [3, с. 374–375].

У Конституції 1919 року нічого не йдеться про компетенцію Президії Всеукраїнського ЦВК Рад. Спочатку вона існувала як орган, що підготував матеріали для засідання ВУЦВК. Однак, незабаром, було встановлено сесійний порядок засідань ЦВК. Це зумовило розширення повноважень його Президії. 3 травня 1919 року вона почала видавати законодавчі акти, а в травні 1920 року ВУЦВК визначив компетенцію своєї Президії. Вона мала право між сесіями Всеукраїнського ЦВК, що скликалися 1 раз на два місяці, затверджувати постанови Раднаркому, а також припиняти дію цих постанов, переносячи їх на розгляд найближчої сесії ВУЦВК.

Створення СРСР (30 грудня 1922 р.) і прийняття загальносоюзної Конституції (31 січня 1924 р.) привели до істотних змін у правовому полі радянських республік, які повинні були

внести зміни у свої конституції. На виконання ст. 5 Конституції СРСР 1924 року в Україні у 1925 році внесено зміни і доповнення до чинної Конституції УСРР 1919 року. У травні 1929 року XI Всеукраїнський з'їзд Рад затвердив нову Конституцію УРСР.

У 1936 році була прийнята так звана сталінська Конституція СРСР, а на її основі – нова Конституція УРСР 1937 року.

Відповідно до Конституції УРСР 1937 року, найвищим органом державної влади стала Верховна Рада. Замість 4 законодавчих органів за попередніми конституціями (Всеукраїнський з'їзд Рад, ВУЦВК, Президія ЦВК, РНК) Верховна Рада становила єдиний законодавчий орган. Верховна Рада обирала Президію Верховної Ради, Верховний Суд і утворювала уряд республіки – Раду Народних Комісарів (з 1946 року – Раду Міністрів). Президія Верховної Ради була колегіальним постійно діючим у період між сесіями Верховної Ради органом державної влади [3, с. 392].

Утворений за Конституцією 1937 року державний апарат проіснував без істотних змін аж до розпаду СРСР. У жовтні 1977 року була затверджена остання, так звана «брежневська» Конституція СРСР. На її основі Верховною Радою УРСР у квітні 1978 року була затверджена і Конституція УРСР.

Протягом 70–80 років система управління в УРСР не зазнала суттєвих змін. Уряд був відповідальним перед Верховною Радою, а в період між сесіями – перед Президією Верховної Ради. Але жодне питання з тих чи інших загальнореспубліканських проблем не надходило до Верховної Ради без розгляду на Політбюро ЦК КПУ і ЦК Компартії України. Так, Верховна Рада УРСР спершу подавала звіт про виконання Державного бюджету до ЦК КПУ, а потім, після «партійного схвалення», до Верховної Ради СРСР. Отже, фактично вища влада і управління перебували в руках партійних органів. Такий стан справ був законодавчо закріплений Конституцією СРСР 1977 року [3, с. 487].

Звичайно, «радянські конституції» залишили певний слід в історії конституціоналізму. Однак, теорії поділу влади у них явно не пощастило. Марксизм відкидав принцип поділу влади як чужий і неприйнятний. Основним стрижнем, базисом функціонування органів державної влади було проголошено принцип «Вся влада Радам». Інші погляди на побу-

дову взаємовідносин між органами державної влади не мали права на існування і піддавалися нещадній критиці в радянській літературі [4].

1. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст. – Львів, 1999. – 232 с. – С. 193–195.; Історія української Конституції [упоряд. А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко]. – К.: Право, 1997. – 464 с. – С. 172–174.; Головатий С. Конституція України 1996 р. в системі європейського конституціоналізму / С. Головатий // Право України. – 1997. – № 8. – С. 3–6.

2. Мироненко О.М. Історія Конституції України. – К.: Ін Юре, 1997. – 135 с.

3. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. – К.: Ін Юре, 2008. – 624 с.

4. Ворошилов Н. Критический обзор учения разделения властей / Ворошилов Н. – Ярославль, 1871. – 428 с.; Абашмадзе В.В. Учение о разделении государственной власти и его критика / Абашмадзе В.В. – Тбилиси, 1972. – 97 с.; Егоров С.А. Политическая система, политическое развитие, право: критика немарксистских политологических концепций / Егоров С.А. – М.: Юрид. лит., 1983. – 223 с.

О.Л. Кравцова,

*аспірант заочної форми навчання
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВО НА ВІЙНУ В АРСЕНАЛІ САМОДОПОМОГИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД

Уже на ранніх етапах розвитку міжнародного права правознавці засуджували та робили спроби обмежити право на війну зважаючи на те, що для початку воєнних дій мають існувати обґрунтовані причини. Знаменитий давньоримський політичний діяч і юрист Цицерон стверджував, що наступальні війни без приводу є несправедливими, за виключенням тих, що проводяться з метою захисту чи відбиття атаки ворога, тому жодна справедлива війна, за його словами, не може бути наступальною [1, с. 8]. Така ідея набула широкого визнання в працях багатьох авторів і лягла в основу теоретичної концепції

про справедливі війни «*bellum justum*». Зазначена концепція встановлювала перші спроби обмежити право звернення до сили в міждержавних відносинах.

Концепція справедливої війни передбачала те, що війна є допустимою лише за наявності *justa causa*, тобто справедливої підстави. Така підстава мала місце, лише за умови, якщо війна була націлена проти неправомірного акта противника. При цьому мова могла йти або про відсіч неправомірного нападу (оборонна війна), або про забезпечення законно обґрунтованої вимоги (відшкодування збитків, звільнення неправомірно окупованої території), стосовно держави, що не погоджується добровільно виконати ці вимоги.

Однак, теоретична концепція «*bellum justum*» не призвела до ефективної юридичної конструкції. Беззаперечним залишається той факт, що право на війну існувало в «старому» міжнародному праві аж до початку ХХ сторіччя (до перших спроб його обмежити в статуті Ліги Націй 1919 р., пакті Бріана-Келлога 1928 р. тощо) як *ultima ratio* – останній засіб, котрий уряд суверенної держави може використовувати на свій розсуд для розв'язання спорів або досягнення інших цілей, що попередньо ставила дипломатія. Держави могли готуватися до війни та оголошувати її з дріб'язкового приводу або навіть без нього. В цьому зв'язку слушно висловився радянський вчений-міжнародник Г.І. Тункін. За його словами для виправдання нападу завжди знаходились ті чи інші претензії до держави на яку здійснювався напад, незважаючи на їх обґрунтованість або необґрунтованість [2, с. 57]. Відтак, війна залишалася природною функцією держави і прерогативою її необмеженого суверенітету [3, с. 201]. То ж ця обставина не могла бути зневажена позитивістами в конструюванні ідеї мирного вирішення міжнародних спорів [4, с. 17].

Відповідно до норм «старого» міжнародного права будь-яке питання, що зачіпає суверенні права держави, її інтереси або навіть інтереси її окремих підданих (громадян) у сфері міждержавних стосунків могло бути вирішене за допомогою фактичних засобів захисту, бо класичне міжнародне право практично не знало принципу ненападу і визнавало війну хоча й крайнім, але допустимим засобом врегулювання міждержавних суперечок [5, с. 11]. З огляду на зазначене впливає, що війна створювала нове правове становище, що характери-

зувалося юридично необмеженим правом переможця змусити сторону виконати пред'явлені їй вимоги. Ці вимоги юридично не залежали від того, чи їх пред'явила держава, яка розв'язала війну, чи держава, на яку було здійснено напад.

Важливо наголосити, що війна в доктрині класичного міжнародного права розглядалася як крайній засіб і найсуворіша санкція в системі заходів самодопомоги. При цьому зауважимо, що самодопомога з точки зору «старого» міжнародного права означала переважне право держави використовувати збройну силу (тобто вдаватися до війни) в будь-який момент, коли вона вважала, що її інтереси та права порушено [6, с. 300–310].

Відповідно до концепції західного юриста-міжнародника Х. Волдока, самодопомога вважалась допустимою в класичному міжнародному праві, якщо вона була: 1) реторсією, 2) законною репресалією, 3) законною інтервенцією, або 4) законним актом самооборони або самозахисту [7, с. 490]. Три останніх випадки надавали державі право в будь-який зручний для неї момент застосувати збройну силу, тобто розпочати військові дії. Подібне розуміння самодопомоги впливало з тогочасної концепції суверенітету, що включала в себе т. зв. право на війну в «умовах крайньої необхідності».

Таким чином, окрім права на звернення до війни в порядку самодопомоги держави з позицій класичного міжнародного права могли вдаватися й до інших збройних акцій, що були складовими юридичної конструкції інституту самодопомоги, а саме до збройних репресалій, інтервенцій, «мирних блокад». Врешті-решт, окрема держава могла навіть вчинити превентивні збройні дії для ліквідації загрози нападу, т. зв. «переслідування по гарячим слідам» на чужій території або провести військове вторгнення в межі іншої держави з метою захисту своїх підданих (громадян). Усі ці заходи разом з війною виступали на думку Ф. Ліста засобом для здійснення дійсного або уявного права [8, с. 306]. З цього приводу М. Макдугал і Ф. Феліціано свого часу відмічали, що традиційне міжнародне право не містило приписів, що дають можливість контролювати звернення до примусу або характеризувати примус як дозволене чи недозволене; воно намагалося тільки регулювати і гуманізувати насилля в тих випадках, коли насильство починалося фактично [9, с. 135].

У зв'язку з активним використанням права на війну в арсеналі самопомоги у «старому» міжнародному праві постає об'єктивна необхідність у виробленні міжнародно-правових актів, що регулювали військові конфлікти. У цьому напрямі розпочалося широке міжнародне співробітництво. Лише наприкінці ХІХ ст. – початку ХХ ст. міжнародна спільнота змогла просунути вперед в плані гуманізації збройних конфліктів, шляхом прийняття Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. про закони і звичаї війни. При цьому, варто зазначити, що прямої заборони права звернення до війни в цих міжнародних нормативно-правових актах не було. Відтак, цілком справедливою була теза Ф. Ліста, про те, що думка про вічний мир й надалі залишалася утопією [10, с. 49]. Гаазькі мирні конвенції 1899 та 1907 рр., хоча й намагалися обмежити застосування сили в міжнародних відносинах, проте залишалися на позиціях визнання невід'ємного права на війну. Втім, беззаперечною їх заслугою було розроблення та схвалення державами-учасницями правил ведення війни, що пом'якшували її наслідки з поглядів гуманності.

У старому міжнародному праві держава як суверенний суб'єкт могла скористатися своїм правом на примус. У суб'єктивному сенсі міжнародний примус є право кожної держави охороняти належні їй права та інтереси в області міжнародних відносин усіма законними засобами, що є в її розпорядження [11, с. 196].

Окрім активного використання права на війну в досліджуваному періоді мало місце і застосування репресалій, що на усіх етапах історії завжди виражали не стільки дії у відповідь однієї держави на неправомірні дії іншої, як насправді були засобом реалізації загарбницьких цілей сильної держави відносно слабшої. Важливо наголосити, що у колишньому міжнародному праві інститут самопомоги був не лише фактичним засобом захисту територіальної цілісності та політичної незалежності окремої держави, а й юридичним підґрунтям правомірного застосування сили в міжнародних відносинах проти іншої держави.

Разом із зміною змісту суверенітету, що відбулася запровадженням міжнародне право нових демократичних принципів (заборона погрози силою або її застосування, мирне вирішення міжнародних спорів, мирне співіснування тощо), поняття самопомоги наповнилось новим змістом [5, с. 300–310].

Наполеглива боротьба миролюбних сил змусила право держав на війну, що фактично панувало до Першої світової війни в міжнародному праві, поступитися місцем новим демократичним принципам, а саме принципам заборони застосування сили чи погрози нею, ненападу, територіальної цілісності і політичної незалежності та ін. Поряд з відмовою від агресивної війни, в міжнародному праві впевнено утвердився принцип мирного вирішення міжнародних спорів, що привів до заборони застосування примусових способів для вирішення міжнародних протиріч.

У наш час право на самопомогу є *невід'ємним* правом кожної держави на самозбереження, на незалежне існування. Держава може використовувати це право у разі недотримання стосовно неї норм *jus cogens* міжнародного права, що виражаються в порушенні її територіальної недоторканності, політичної незалежності тощо. Лише за цих умов держава має право використовувати збройну силу.

-
1. Jean Delevanis. La légitime défense en droit international public moderne. Paris. 1971. p – 8.
 2. Тункин Г.И. Теория международного права. – М.: Международные отношения, 1970. с. – 57.
 3. Оппенгейм Л. Международное право, т 1, п/т 1. М., 1948. – С. 201.
 4. Скакунов Э.И. Самооборона в международном праве. – М.: Изд-во «Международные отношения», 1973. с. – 17.
 5. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. – К.: Вища школа, 1982. с. – 11.
 6. Див.: Шарманазашвили Г.В. Понятие самопомощи в международном праве // Советский ежегодник международного права 1959. – М., Издательство АН СССР. 1960. стр. 300–310.
 7. Woldock H.M. The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law // «Recueil des Cours», 1952, vol. 81, p. 490.
 8. Лист Ф. Международное право в систематическом изложении. – Юрьев, 1909. – 306 с.
 9. McDougal M., Feliciano F. International Law and World Minimum Public Order. New Haven; London, 1961 p. – 135.
 10. Клименко Б.М. Государственные границы – проблема мира. – М.: Международные отношения, 1964. – 54 с.
 11. История Франции / под ред. А.З. Манфред. Т. 1 – 3, М., 1973. – Т 2. – С. 45.

О.М. Кричківський,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ФОРМИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ПОКАРАННЯ

Традиційно питання, які стосуються форм в кримінальному праві розглядають в межах вчення про суб'єктивну сторону, а саме про таку її ознаку як вина, оскільки остання може проявлятися у таких формах як умисел і необережність. Дуже часто в теорії кримінального права ми стикаємося із поняттям форма і в межах такого кримінально-правового інституту як співучасть. Нерідко на термін форма вказують при визначенні переліку діянь, що складають об'єктивну сторону конкретного складу злочину, або під час визначення останніх при причетності до злочину.

Однак не так давно в науці кримінального права з'явилася думка про те, що форми потрібно розглядати і рамках інституту, який регулює порядок призначення покарання при конкуренції кримінально-правових норм [4, с. 45].

Взагалі термін форма в сучасній українській мові розуміють в багатьох значеннях [2, с. 1543, 1544], але здебільшого в науці кримінального права семантичним значенням терміну «форма» є: 1) зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом (форми об'єктивної сторони складу злочину, форми причетності) або 2) спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз (форми вини, форми співучасті). Що ж стосується форм конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання, то останні є зовнішнім виявом призначення покарання при конкуренції норм та перебувають у зв'язку зі своєю сутністю та змістом.

У зв'язку з цим ряд норм, що містять ознаки, які підлягають врахуванню при призначенні покарання або самі правила призначення покарання, як зазначає В. М. Гарманов, мають відношення до санкції норми Особливої частини КК,

оскільки пов'язані з впливом на встановлення її меж [4, с. 45]. Тобто призначення покарання при конкуренції кримінально-правових норм корегує межі санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України, де за наявності необхідних умов виникає ситуація при якій суд не може призначити конкретний вид покарання взагалі або повністю в тих межах, в яких воно передбачено у відповідній санкції, а також призначити особі той вид покарання, який взагалі не встановлений у санкції статті. Таким чином, форми конкуренції норм кримінального права при призначенні покарання відображаються через санкцію статті (частини статті) Особливої частини КК України, тобто конкуренція кримінально-правових норм при призначенні покарання ззовні проявляється в тому, що вона змінює межі санкції статті, а це в свою чергу показує якої форми така санкція набуває на підставі того, що виник відповідний різновид такої конкуренції норм та застосовані правила її подолання.

Критерієм виділення форм (тобто зовнішнього прояву) конкуренції норм при призначенні покарання, на думку В.М. Гарманова, може служити можливий кінцевий підсумок меж покарання, пов'язаний із застосуванням пріоритетної з конкуруючих норм [4, с. 45]. З цієї причини, як стверджує автор, слід виділити конкуренцію норм: 1) у межах санкції норми Особливої частини КК (конкуренція загальної та спеціальної, спеціальних норм при призначенні покарання) і, 2) з виходом за нижні межі її санкції (конкуренція загальної та виключної, спеціальної та виключної норм при призначенні покарання) [3, с. 7].

Проте такий поділ конкуренції на форми, що запропонований наведеним вище автором, викликає певні зауваження. По-перше, така класифікація форм конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання не передбачає можливості призначення більш суворішого покарання, ніж це передбачено санкцією статті (частини статті) Особливої частини КК, а по-друге, те, що покарання призначається в межах санкції статті, а не в межах санкції норми Особливої частини КК, оскільки санкція кримінально-правової норми і санкція статті не тотожні поняття, як мінімум по тій простій причині, що норма є первинним елементом галузі права, а стаття – законодавства.

Аналізуючи проблеми конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання Л.В. Іногамова-Хегай виділяє конкуренцію норм при обтяжуючих та пом'якшуючих обставинах, передбачених Загальною та Особливою частинами КК, конкуренцію норм при призначенні покарання як в межах санкції статті Особливої частини КК, так і за її межами [5, с. 61]. Але разом з тим, автор не вказує чим виступає вищенаведений перелік – різновидами чи формами конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання і крім того, науковець не зазначає, який критерій взятий за основу виділення таких елементів.

Досліджуючи питання, пов'язані з видами конкуренції норм в межах теорії права, А.Е. Арзуманян пропонує такі види конкуренції норм при призначенні покарання як конкуренцію норм про обтяжуючі і пом'якшуючі обставини, що передбачені Загальною і Особливою частинами КК РФ; конкуренцію норм при призначенні покарання як в межах санкції статті Особливої частини КК, так і за її межами [1, с. 36, 37].

Як бачимо, Л.В. Іногамова-Хегай та А. Е. Арзуманян наводять однаковий перелік елементів класифікації, однак А.Е. Арзуманян на відміну від Л.В. Іногамової-Хегай вже чітко вказує, що це види конкуренції норм кримінального права при призначенні покарання, але попри це обидва автори забувають зазначити критерій, що взятий за основу для такого поділу. Не вдалим, на наш погляд, є виділення в наведеній вище класифікації конкуренції норм про обтяжуючі і пом'якшуючі обставини, що передбачені Загальною і Особливою частинами КК, оскільки, по-перше, такий різновид взагалі по змісту не підходить до двох інших і, по-друге, в такому випадку взагалі відсутня конкуренція норм.

На підставі цього виникає запитання як співвідносяться такі категорії як «вид» і «форма». Так, в логіці форма розглядається як внутрішня структура, будова, зв'язок і спосіб взаємодії частин та елементів предмета чи явища. Форма завжди знаходиться в єдності зі змістом, тобто з тим, що є основою предмета і явища. Форма залежить від змісту, але має відносну самостійність і може впливати на зміст, тому між змістом і формою в ході розвитку предмета, явища відбувається постійна боротьба. На певному етапі, специфічному для кожного предмета,

явища, новий зміст скидає стару форму, а нова форма сприяє прогресивному розвитку змісту [6, с. 574].

З урахуванням наведеного вище можна зробити висновки, що форма – це зовнішній вираз взаємодії частин та елементів предмета чи явища, де таким елементом (частиною) виступає вид, який, в свою чергу, наділений змістом, що властивий явищу, частиною якого він є. Однак, як правило, кожний елемент (вид) в певній частині відрізняється від іншого елементу (виду), а тому їхній зміст дещо відрізняється. Тому, оскільки форма завжди знаходиться в єдності зі змістом, в залежності від конкретного виду буде мати місце і специфічна форма, але це не означає, що один і той же вид не може мати різну форму. Насправді ж один вид може виражатися в декількох формах, адже форма має відносну самостійність від змісту і може впливати на нього. Підтверджується це і тим, що на зміну форми здійснюють певний вплив і зовнішні умови, фактори та зв'язки, які безпосередньо зі змістом не пов'язані. В нашому випадку таким зовнішнім фактором виступає санкція статті (санкція частини статті) Особливої частини КК.

Отже, під формою конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання слід розуміти її зовнішній вираз, який залежить від виду конкуренції норм при призначенні покарання та як результат відображає кінцевий підсумок меж покарання, що пов'язаний із застосуванням однієї з декількох конкуруючих норм.

Однак, враховуючи положення Загальної частини та здійснивши їх аналіз з прив'язкою до конкретних санкцій статей Особливої частини, виникає необхідність виокремлення ще однієї форми. Це робиться з метою забезпечення від неправильного розуміння попередньо виділених форм, адже як показує дослідження цієї проблематики, існують випадки, коли одне і теж положення кримінального закону в одних випадках виступає як спеціальна норма, а в інших, здавалося б, як виняткова (виключна). Хоча насправді вона винятковою нормою не є, оскільки згідно із чинними положеннями КК така ситуація повинна розглядатися як колізія кримінально-правових норм.

Яскравим прикладом, який це підтверджує є призначення покарання за незакінчений злочин. Зокрема, обираючи мі-

ру покарання за вчинення готування до розбою, суд з врахування положень ч. 2 ст. 68 КК призначить особі покарання в межах від трьох років до трьох років і шести місяців позбавленням волі (що є половиною від максимального строку найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією частини першої статті 187 КК). В цьому випадку припис ч. 2 ст. 68 КК буде спеціальною нормою, а в іншому, наприклад, призначення покарання за готування до державної зради, де санкція ч. 1 ст. 111 КК передбачає покарання у виді позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років, буде мати місце колізія норм.

Тому у зв'язку з вищенаведеним та для забезпечення практичного значення виділення форм конкуренції норм кримінального права під час призначення покарання, яке полягає в тому, що такі форми виступатимуть орієнтиром для суддів при визначенні меж санкції статті в залежності від конкретного виду конкуренції і/або норми, яка вступає у таке відношення, а також їх правильного розуміння, ми пропонуємо (на підставі такого критерію як кінцевий підсумок меж покарання, що пов'язаний із застосуванням однієї з декількох конкуруючих норм) виокремити такі три форми конкуренції кримінально-правових норм при призначенні покарання як:

1) призначення покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин (конкуренція загальної і спеціальної норм);

2) змішана, тобто призначення покарання у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин і/або призначення покарання з виходом за нижні межі, установлені у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин (конкуренція загальної і спеціальної норм; конкуренція декількох спеціальних норм між собою);

3) призначення покарання з виходом за межі, установлені у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений зло-

чин (конкуренція загальної і виняткової (виключної) норм; конкуренція спеціальної і виняткової (виключної) норм).

1. Арзумян А. Э. Конкуренция норм российского права: Вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Арам Эдвардович Арзумян. – Саратов, 2009. – 191 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Гарманов В. М. Конкуренция уголовно-правовых норм при назначении наказания: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В.М. Гарманов. – Тюмень, 2002. – 26 с.

4. Гарманов В. М. Конкуренция уголовно-правовых норм при назначении наказания: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Гарманов Виктор Михайлович. – Тюмень, 2002. – 205 с.

5. Иногамова-Хегай Л.В. Конкуренции уголовно-правовых норм о назначении наказания / Л. В. Иногамова-Хегай // Государство и право. – 2001. – №5. – С. 61-68.

6. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М.: Наука, 1970. – 656 с.

М.І. Крочук,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЕНДЕР: СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНОСТІ ТА ТІЛЕСНОСТІ

В умовах сьогодення у межах вітчизняної та світової науки набуває популярності гендерна тематика, однак поняття «гендер» сьогодні не має остаточного і однозначного визначення, і це не недолік або проблема а, скоріше, особливість самого поняття. Багато вітчизняних та російських дослідників неодноразово відзначали немилозвучність калькованого терміна «гендер», однак дотепер прийнятного еквіваленту ні в українській, ні в російській мові не виявлено. Ця відсутність сама по

собі заслугове окремого дослідження. Неперекладність якогонебудь слова, як правило, свідчить про індиферентність даної мови до тієї специфічної відмінності, яку відображає «екзотичний» термін [1, с. 71].

В українському науковому дискурсі зустрічаються такі тлумачення категорії «гендер», як-от:

– соціальна категорія, що є системою ролей, статусів, відносин та відповідальності, які по-різному формуються суспільством для жінок і чоловіків, по-різному на них впливають, а також транслюються і контролюються за допомогою різних соціальних інституцій (сім'ї, держави і суспільства) [2, с. 41–61];

– своєрідний результат соціалізації людини в суспільстві відповідно до її статевої належності [3, с. 41–61];

– сукупність соціальних та культурних норм, котрі суспільство приписує виконувати людям в залежності від їх біологічної статі [4, с. 118];

– складний соціокультурний процес вироблення суспільством відмінностей чоловічих та жіночих культурних ролей, поведінки, ментальних та емоційних характеристик; це система гендерних відмінностей, що транслюються в суспільстві через систему домінування і підпорядкування; це не тільки нова теорія в соціальному й гуманітарному знанні, а й принципово нова парадигма, якою передбачено доповнення чи перегляд існуючих звичних уявлень та цінностей [5, с.8];

– не лише соціально-сконструйоване визначення чоловіків і жінок як окремих індивідів, а й соціально сконструйоване визначення взаємовідносин між статями. Гендер характеризує відносини поміж ними як соціально-демографічними групами та гендерні відносини в цілому – те, як реалізуються соціальні ролі чоловіків та жінок, як вони соціально вибудовуються [6, с. 24];

– поняття, що увійшло у вжиток із соціології і визначає соціальну стать людини, на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, який визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці [7, с. 232–233];

– складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим [7, с. 232–233].

Здійснивши аналіз різноманітних характеристик категорії «гендер» можна резюмувати те, що гендер відмінний від біологічної статі, наділений соціальним походженням, що формується через певні інститути, репрезентує відносини влади та нерівності.

Гендер вкрай складний феномен, що являє собою сукупність та переплетення взаємовідносин і процесів, тілесного та соціального аспектів людини як суб'єкта правових відносин. Людина є тілесно уособленою істотою: тіло, з одного боку, – сама людина, а з іншого – вмістилище її суті, її оболонка, з якою людина народжується, живе та вмирає. Лише при сприйнятті та баченні людей тілесно уособленими істотами, можна говорити про рівні можливості жінки та чоловіка як імплікацію категорії гендерної рівності, що враховує анатомічні та психофізіологічні відмінності обох статей. Жінка й чоловік є рівними, але відмінними, і вони рівноправні у своїй відмінності. Їхні відмінності – це особливості тієї чи іншої статі, що повинні бути враховані шляхом надання жінкам і чоловікам особливих груп прав і відповідних механізмів реалізації цих прав, оскільки «рівність статей не означає їх тотожності одна з одною або ідентичність, рівно як і те, що ця рівність не повинна встановлювати у якості норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам» [8, с. 56].

На жаль, у сучасному суспільстві склався стереотип, що питання гендеру стосується виключно жінок, пропагує відступ від моральних законів, спотворюючи інститут дитинства, материнства, батьківства. Гендер є репрезентацією гендерної рівності, а саме рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації. Гендерна рівність як репрезентація соціального та природного (тілесного) аспекту особистості повинна охоплювати такі структурні компоненти:

- рівність прав – законодавче наділення однаковими правами осіб жіночої та чоловічої статей у всіх сферах життя;

- рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження;

- забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей;

– «гендерна симетрія» – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці;

– «гендерна мобільність» – здійснення дій, спрямованих на вирівнювання соціального статусу людини, не погіршуючи при цьому чинного становища жінок і чоловіків;

– «гендерна адекватність» – забезпечення адекватного ставлення суспільства до природних особливостей чоловіка і жінки.

Без гендерного підходу, тобто без з'ясування ролі жінки й чоловіка в сучасному житті, враховуючи при цьому право на біологічні відмінності, тих специфічних внесків, які кожний з них робить у розвиток суспільства, неможливе формування системи прав і свобод та механізмів реалізації у такий спосіб, щоб вони були рівною мірою доступні і жінці, і чоловіку. Гендерна рівність як репрезентація гендеру повинна поєднувати у собі збалансовану стратегію забезпечення умов людського життя, творення нових цінностей, спрямованих на людський розвиток.

1. Грицяк Н.В. Формування гендерної політики в Україні: проблеми теорії, методології, практики: моногр. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 384 с.

2. Суслова О. Приклад гендерного аналізу державної політики / О. Суслова // Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. – К.: Заповіт, 2006. – С. 41–61.

3. Гендерні студії: освітні перспективи (навч.-метод. матеріали). – К.: ПЦ «Фоліант», 2003. – 80 с.

4. Горошко Е.И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении: Монография. – Х.: ФЛП Лубуркина Л.М., 2009. – 816 с.

5. Навчальна програма курсу «Основи теорії гендеру» / уклад. Н.Д. Чухим. – К.: Факт, 2003. – 84 с.

6. Фулей Т.І. Основи гендерної рівності: навчально-методичний посібник для суддів. – К.: Тютюкін, 2010. – 240 с.

7. Гендерні аспекти державної служби: моногр. / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василевська, О. Іваницька; за заг. ред. Б. Кравченка. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 335 с.

8. Левченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: моногр. / К.Б. Левченко. – Х.: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 344 с.

Н.Я. Лепіш,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВИДИ АКТИВ ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ЗА СУБ'ЄКТАМИ

Акти тлумачення норм права можна класифікувати за різними видами, кожен науковець по-різному виділяє видову характеристику (С.С. Алексеев, О.Ф. Скакун, В.Н. Хропонюк, О.І. Осауленко та ін.).

Акти тлумачення вважаються офіційними, якщо вони видаються суб'єктом у зв'язку з реалізацією ним повноважень щодо тлумачення правових норм. Такими суб'єктами виступають спеціально уповноважені державні органи чи їх посадові особи на підставі їх службового обов'язку. Наприклад, в ч. 2 ст. 147 Конституції України зазначено, що Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [1, с. 143].

Результати офіційного тлумачення набувають офіційного значення та юридичної форми (постанови, накази, інструкції, тощо), зокрема втілюються в правотлумачних (інтерпретаційних) актах. Основна мета акта офіційного тлумачення полягає в забезпеченні єдиного розуміння правових норм всіма суб'єктами та їх одноманітного застосування на всій території держави, що сприяє верховенству права [2, с. 143].

Офіційні акти тлумачення по ступені конкретизації поділяються на *нормативні та казуальні акти тлумачення*.

Нормативні офіційні акти тлумачення норм права характеризуються загальнообов'язковістю, поширенням на широке коло суспільних відносин і можливістю неодноразового використання в юридичній практиці [3, с. 120]. Нормативні акти тлумачення не пов'язані із конкретною справою, а поширюються на всі випадки передбачені нормою, яка тлумачиться. Вони не містять і не повинні містити нові юридичні норми (тільки роз'яснюють зміст уже діючих норм) [4, с. 59].

Нормативні акти видаються у випадках, коли норми що тлумачаться не досить досконалі за своєю формою, мають різне

текстове розуміння, невірну й суперечливу практику їх застосування. Вони покликані забезпечити одноманітність в розумінні і застосуванні норм права [5, с. 311].

Залежно від суб'єктів, що тлумачать нормативно-правовий припис, офіційні нормативні акти тлумачення поділяють на **автентичні та легальні акти тлумачення**. Ці види офіційних нормативних актів розрізняють залежно від державних органів, що тлумачать норму, їх місця у структурі державного апарату, різної сили актів тлумачення (інтерпретаційних актів), що ними видаються.

Акти автентичного (авторського) тлумачення виникають в результаті роз'яснення, яке здійснюється тим органом, що видав норму, котра підлягає тлумаченню, наприклад, роз'яснення міністерством сутності та окремих положень певної інструкції, що була ним прийнята. Таке повноваження державного органу тлумачити норми, що містяться в його актах, безпосередньо виникає з його повноважень на видання нормативно-правових актів і не потребує на це будь-якого спеціального дозволу [6, с. 432]. Для видання актів офіційного нормативного автентичного тлумачення не потрібно спеціального дозволу, він робить це в силу своєї компетенції. Суб'єктом, що може видавати такі акти може бути, наприклад Верховна Рада України.

Автентичний означає дійсний, справжній, заснований на першоджерелі. Ще з часів римського права існує правило, згідно з яким той, хто встановив якесь правило має безумовне право на його роз'яснення [7, с. 181].

Роз'яснення, що походить від спеціально уповноваженого органу щодо нормативних актів, які видані іншими нормотворчими органами називають легальним або делегованим тлумаченням. Тому, акти які приймаються в результаті такого тлумачення називаються **легальні (делеговані) акти тлумачення норм права**.

Наприклад, на Конституційний Суд України відповідно до Конституції України покладено обов'язок вирішення питання про відповідність законів та інших нормативно-правових актів (актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим) Конституції України, а також офіційне тлумачення Конституції та законів України [1, с. 41–42].

Юридична практика виділяє такий вид актів офіційного тлумачення як **акти офіційного казуального тлумачення норм права** – це роз'яснення змісту правової норми, які видаються компетентними судовими або адміністративними органами стосовно конкретної справи.

Якщо нормативне тлумачення невіддільне від норми, що тлумачиться, то розглянутий різновид офіційного тлумачення невіддільний від даного випадку (казусу).

Шульга А.М. вважає, що в юридичній літературі існує справедливе зауваження, що більш правильним можна назвати вид тлумачення не «казуальним» (традиційна назва), а «казусне» як похідне від слова «казус» – конкретний випадок [8, с. 81]. Виходячи з цього акт офіційного казуального тлумачення слід називати казуальним.

Акти казуального офіційного тлумачення зумовлені конкретним випадком (казусом), і їх мета – правильне вирішення конкретної юридичної справи, яка вже має місце. Наприклад, вирок суду, в якому обґрунтовується вид та міра покарання за вчинений злочин [9, с. 196].

Хоча акти офіційного казуального тлумачення призначені для конкретного випадку, проте вони можуть бути лише прикладом для розгляду аналогічних справ [10, с. 210].

Необхідність в офіційному казуальному тлумаченні та виданні офіційних казуальних актів виникає тоді, коли рішення вищестоящих правотворчих органів по конкретних юридичних справах являється неправильними та не відповідає закону [11, с. 196].

Казуальне тлумачення може бути виражене в спеціальних вказівках роз'яснюючого характеру, які містяться в актах юрисдикційних та адміністративних органів. Так, у постанові (ухвалі) судів другої інстанції нерідко прямо роз'яснюється зміст застосованих нормативних актів. У той же час казуальне тлумачення не зводиться тільки до прямих роз'яснень; воно може бути дано і в прихованому вигляді у самому рішенні юрисдикційних адміністративних органів по конкретних справах. Отже, найважливішою основою для тлумачення нормативних актів служать не тільки акти судового і адміністративного нагляду, де можна знайти прямі роз'яснення, але і всі юрисдикційні рішення, тобто вся судова та інша практика застосування норм права [12, с. 311–312]. Тому і виділяють **ак-**

ти судового тлумачення та акти адміністративного тлумачення.

Акти судового тлумачення – мотивувальна частина рішення суду; роз'яснення (лист, рекомендації) касаційного або наглядової судової інстанції, яка здійснює перевірку законності акта застосування норм права [13, с. 443].

Наприклад, казуальне тлумачення Верховного Суду України значною мірою впливає на судову практику. Завдяки апеляційній та касаційній діяльності цієї вищої судової інстанції координується практика роботи інших судів у напрямі однакового вирішення подібних випадків. При цьому неможливо механічно поширювати казуальне роз'яснення на інші однорідні справи, оскільки кожна з них має індивідуальні особливості [9, с. 196].

Акти адміністративного тлумачення – акт про скасування вищим органом незаконного акта або рішення про результати розгляду скарги підвідомчої організації у зв'язку із застосуванням санкцій за порушення законодавства чи лист-роз'яснення законодавства у відповідь на запит [13, с. 443].

Отже, акти офіційного казуального тлумачення є разовими та поширюються тільки на конкретну ситуацію, стосовно саме тих осіб, які мають до справи певне відношення, хоча можуть поширюватися на інші схожі юридичні справи.

-
1. Конституція України. – С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2011 – 48 с.
 2. Теорія держави і права: посіб. для підготовки до держ. іспитів / за заг. ред. О.В. Петришина. – Х.: Право, 2012. – 192 с.
 3. Великанова М.М. Теорія держави і права: навчально-методичний посібник / М.М. Великанова, О.Ю. Великанов, І.В. Половко. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – 164 с.
 4. Протасов В.Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: вопросы и ответы. – М.: Новый Юрист, 1999. – 240 с.
 5. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права: підручник / Кельман М.С., Мурашин О.Г. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
 6. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
 7. Теорія держави і права: навч. посіб. / О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенюк та ін.; за заг. ред.: І.М. Погрібний; МВС України Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х.: ХНУВС, 2010. – 274 с.

8. Шульга А.М. Теория государства и права: пособие для подготовки к государственному (выпускному) экзамену / А.М. Шульга – Харьков: Университет внутренних дел, 2000.

9. Осауленко О.І. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / О.І. Осауленко. – К.: Істина, 2007. – 336 с.

10. Морозова Л.А. Теория государства и права в вопросах и ответах: учебное пособие / Л.А. Морозова. – М. Эксмо, 2007. – 288 с.

11. Хропонюк В.Н. Теория государства и права: учебник для высших учебных заведений / под ред. В.Г. Стрекозова; В.Н. Хропонюк. – М.: Интерстиль, Омега-Л. 2008. – 384 с.

12. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2 т. – М.: Юридическая литература, 1982. – Т. II. – 360 с.

13. Теорія права і держави: підручник. – 2-ге вид. – К.: Алерта; ЦУЛ, 2011. – 520 с.

І.І. Лесько,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Серед значної кількості опублікованих в УРСР та СРСР робіт не існує жодної, у якій здійснено об'єктивний, неупереджений аналіз досліджуваних нами складних правовідносин.

Так, основою радянських наукових досліджень права власності після 1939 р. був лейтмотив «визволення Західної України та воз'єднання її з Української УРСР». Основні положення: захист майна населення Західної України; запровадження робітничого контролю над виробництвом до моменту проведення націоналізації промисловості; вся земля Західної України з її надрами, лісами й річками стала всенародним добром; зміцнення і подальший розвиток державної соціалістичної власності; недоторканність власності народу тощо. Наведені постулати детально показано та розкрито, зокрема С.М. Белоусовим [1]. Згодом ці положення повторюються у працях

Б.М. Бабія [2], А.І. Денисова [3], В.М. Корецького [4] та інших колективних розвідках представників історико-правової науки.

У 1951 р. кафедрою теорії держави і права Академії суспільних наук при ЦК ВКП (б) видано збірник наукових праць [5], в якому опубліковано наступні роботи: «Й.В. Сталін про фази розвитку і функціонування соціалістичної держави», «Питання соціалістичної власності в роботах Й.В. Сталіна» тощо. У всіх статтях викладено вислови та здійснено посилання на праці Й.І. Сталіна, що свідчить про суто ідеологічні основи проведення наукових досліджень.

Серед вчених, які вивчали правові відносини у сфері власності в СРСР та УРСР, можна, зокрема, виокремити: А.М. Арзамасцева, А.В. Венедиктова, С.І. Вільнянського, Д.Ф. Вірника, М.А. Виноградова, Є.А. Володимирського, Д.М. Геркіна, К.О. Граве, В.П. Грибанова, Ф.К. Глуха, О.О. Єрошенка, М.І. Загородникова, Ю.В. Ідашкіна, О.С. Іоффе, А.А. Кабалкіна, М.Д. Казанцева, А.В. Карасса, Б.К. Комарова, С.М. Корнеєва, Г.О. Крігера, Ф.П. Кошелева, М.М. Кузнецова, С.Н. Ландкофа, М.С. Малєїна, Новицького, І.В. Павлова, Г.М. Полянську, Р.Д.Рахунова, О.М. Румянцева, В.М. Сафронова, В.І. Семчика, О.Д.Соловійова тощо. Вказані дослідники, сповідуючи ідеї марксистсько-ленінської ідеології, характеризували право власності, як категорію володіння, користування і розпорядження майном, яке належить соціалістичній державі в результаті проведення націоналізації, колективізації та індустріалізації.

Серед дисертаційних робіт, захищених у радянський період та присвячених історико-правовому аналізу функціонуванню інституту власності, варто виділити роботи М.К. Амурколова, В.М. Арзамасцева, С.Е. Арзіані, З.Х. Баймолдиної, М.П. Волошина, О.С. Гетьмана, П.Ф. Гуралія, Б.В. Дукальського, С.М.Корнеєва, М.Г. Шаха, якими широко розглянуті питання змісту і структури правовідносин загальної власності; особливості розгляду справ у спорах щодо права особистої власності на житловий будинок; діяльності органів місцевого самоврядування у сфері функціонування інституту права власності у 1944–1945 рр.

Представники вітчизняної історичної науки уважно вивчали процес впровадження радянського права на західноукраїнських землях у нерозривному зв'язку з бурхливими соці-

льно-економічними процесами, які, як зазначає К.К. Кондратюк, «торкалися, головним чином, відносин власності з метою зробити її державною або кооперативною, підпорядкованою цілком контролю державних органів» [6, с. 24].

Історики права провідних вищих навчальних закладів Західної України, видали низку підручників та навчальних посібників, в яких об'єктивно і неупереджено висвітлено загальні положення про право власності в умовах функціонування радянського та німецького режимів. Це праці: В.С. Кульчицького, І.Я. Терлюка, Б.Й. Тищика тощо.

Зі середини 90-х років ХХ ст. з'явилося чимало дисертацій, у яких приділено увагу історико-правовим аспектам функціонування інституту права власності у період Другої світової війни. Йдеться про праці: А.В. Боляновського, І.Г. Ветрова, О.В. Гуменюк, Т.І. Гуменюк, В.М. Півоварчук, Ф.І. Полянського, П.В. Рекотова, В.Є. Рубаника тощо. Так, В.М. Півоварчук, розглядаючи у своїй дисертації політику радянського режиму в аграрному та промисловому секторах економіки, головну її суть визначає в насадженні колективізації, націоналізації, ліквідації крупного землеволодіння, створення колгоспного ладу, конфіскації землі для того, щоб змусити селян «порвати з минулим і пов'язати свою долю з новим режимом» [7, с. 6–8].

У дисертаціях російських дослідників, присвячених розвитку права власності, питання функціонування цього інституту у період 1939–1945 рр. не висвітлено, окрім праці Г.Х. Чукаєвої «Розвиток інституту права приватної власності та особливості його реалізації в російському праві (історико-правовий аспект)» [16]. Дисертантка зазначає, що «Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років залишила глибокий кривавий слід в історії Російської держави. Загальна система радянського права, в тому числі і право приватної власності, не зазнала в часи війни корінних змін. Була посилена охорона приватної власності громадян. ...» [8, с. 98].

Важливе місце у висвітленні відносин власності на Західній Україні у 1939–1945 рр. також посідають видання польського Інституту національної пам'яті, а саме Комісії з розслідування злочинів проти польського народу. На сторінках Вісника Інституту національної пам'яті розкрито пи-

тання вилучення майна поляків під час радянських репресій у вересні 1939 р.[9].

Джерельна база порушеної проблеми є достатньо репрезентованою, оскільки представлена усіма різновидами матеріалів та документів у обсязі, оптимальному для отримання необхідної інформації та надає можливість всебічно охарактеризувати інститут права власності.

1. Белоусов С.М. Возз'єднання українського народу в єдиній українській радянській державі / С.М. Белоусов; Академія наук Української РСР, Інститут історії України. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1951. – 165 с.

2. Бабій Б.М. Возз'єднання Західної України з Українською РСР / Б.М. Бабій; Академія наук Української РСР, Сектор держави і права. – Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1954. – 193 с.

3. Денисов А.І. Основи Радянської держави і права: учбовий посібник: [пер. з 1-го рос. вид., перероб. і доп. авторами] / А.І. Денисов, М.Г. Кириченко. – К.: Радянська школа, 1952. – 238 с.

4. Історія держави і права Української РСР: (1917–1960) / [ред. кол.: В.М. Корецький ... [та ін.]; Академія наук Української РСР, Сектор держави і права АН УРСР. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. – 365 с.

5. Ученые записки кафедры теории государства и права Акад. обществ. наук при ЦК ВКП (б). – Вып. 8. – М.: АОН, 1951. – 144 с.

6. Кондратюк К.К. Політичні, соціально-економічні та духовні аспекти «радянизації» західних областей України у 1939–1941 роках / К.К. Кондратюк // 1939 рік в історичній долі України і українців. Матеріали міжнародної наукової конференції 23–24 вересня 1999 р. – Львів: ЛНУ, 2001. – С. 21–30.

7. Півоварчук В.М. Соціально-економічні процеси у західних областях України (вересень 1939 – червень 1941 років): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В.М. Півоварчук; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2000. – 16 с.

8. Чукаева Г.Х. Развитие института права частной собственности и особенности реализации в российском праве (историко-правовой аспект): дис.канд. юрид. наук: 12.00.01 / Чукаева Галия Ханифовна; Башкир. Гос. ун-т. – Ч., 2006. – 196 с.

9. Sowieckich represjach wobec polaków ze Sławomirem Kalbarczykiem, Tomaszem Łabuszewskim i Kazimierzem Krajewskim rozmawia Barbara Polak // Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej. – 2003. – № 11 (34). – S. 4–30

Г.М. Ліпак,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ КАНОНІЧНОГО ПРАВА ТА НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.)

Досліджуючи тенденції розвитку шлюбно-сімейного законодавства на українських землях спостерігаємо вплив норм канонічного права. Ще починаючи з Київської Русі шлюбно-сімейні правовідносини регулювалися значною мірою церковними нормами. Не став винятком і період в часи панування Російської імперії.

Особливо це простежується при аналізі норм шлюбно-сімейного права, які містяться у Зводі законів Російської імперії, що діяли на території України у XIX – початку XX ст.

Проблемам співвідношення канонічного права та норм державного законодавства в сфері регулювання шлюбно-сімейних правовідносин в Україні приділяли увагу як історики права, так і знавці церковного права. Варто відзначити праці С.В. Булгакова, К.П. Победоносцева, О.І. Загоровского, Э.М. Левшина, І.М. Петренко та інших.

Аналізуючи шлюбно-сімейні відносини, І.М. Петренко виділяє три виміри (періоди) їх розвитку, залежно від способу регулювання і юрисдикції: у першому періоді шлюб і сім'я регулювалися звичаєвим (традиційним) правом (язичницький період), другому – канонічним (церковним) (X – XVII ст.), третьому – світським (державним) законодавством (XVIII – поч. XX ст.) [4, с. 69]. Дослідниця слушно відносить останній період правового регулювання сімейних відносин до юрисдикції державної влади, однак в тогочасному законодавстві простежуємо суттєві залишки впливу християнської релігії. Зокрема, про такий вплив пише в свої працях І.Я. Терлюк: «Шлюбно-сімейні відносини регламентувалися законом, але законним шлюбом вважався тільки церковний. Розірвання шлюбу дозволялося в не багатьох випадках і здійснювалось тільки церквою» [7,

с. 270]. Як бачимо, порядок укладення та розірвання шлюбу розглядався через призму церковних канонів.

В той час церква визначала шлюб як таїнство і здійснювала його регулювання за допомогою духовного суду. Зокрема у Кормчій книзі було закладено, що «брак есть мужеви и жене сочитание и бытие во всей жизни божественныя же и человеческия правды общение» [2].

Те, що норми шлюбно-сімейного законодавства на українських землях у кінці XVIII – початок ХХ ст. були тісно пов'язані з канонічними впливає при дослідженні Зводу законів Російської імперії 1832 р. Відповідно до цього законодавчого акту укладення шлюбу на землях Російської імперії здійснювалось відповідно до віросповідання подружжя. Правові норми Зводу передбачали укладення лише православних шлюбів, а при укладенні шлюбів особами інших віросповідань відсилали до правових та канонічних норм відповідної релігії. Укладення шлюбу особами, які не належали до жодного віросповідання, не було передбачено. Про намір укласти шлюб наречені повинні були в усній чи письмовій формі повідомити священника свого приходу відповідно до місця свого проживання.

Щодо шлюбного віку, то ще на початку XVIII ст. Петро I встановив шлюбний вік: для хлопців – 20 років, для дівчат – 17 років [6]. На думку деяких науковців Петро I очевидно хотів, щоб молоді юнаки не обтяжували себе сімейними обов'язками, а здобували знання для процвітання Російської імперії [3]. Указ Перта I втручався в компетенцію церкви, і, по суті, скасовував візантійську норму права. Цей указ суперечив багатовіковим традиціям в шлюбно-сімейних відносинах на українських землях. Однак, на практиці шлюби з малолітніми все ж таки укладалися.

Не зважаючи на появу царської норми про шлюбний вік, церква не перечила укладенню шлюбу між малолітніми і не розривала його. Своїми указами церква і надалі проголошувала вступ у шлюб відповідно до правил Кормчої книги, де шлюбний вік для жінок був 12 років, а для чоловіків – 15 років.

Якщо шлюб був укладений між особами, які не досягли шлюбного віку відповідно до церковних правил, то такий шлюб визнавався державою дійсним. Для цього було достатньо при досягненні повноліття отримати «підтвердження» церкви.

Отже шлюбний вік в сімейному праві одночасно регулювався царськими і церковними законами. К.П. Победоносцев, у вступі до питання про вік, як умову укладення шлюбу, пише «по этому предмету обнаруживается раздвоение между церковным и гражданским правом» [5]. Такої позиції дотримувався і О.І. Загоровский [1].

Норми канонічного права, поряд з нормами світського права, застосовувалися також в інших сферах сімейних правовідносин: розв'язанні родинних конфліктів, взаємовідносинах дітей та батьків, припиненні та розірванні шлюбу.

Підсумовуючи стисло викладені тези, можна дійти висновку, що політика церкви у шлюбно-сімейних правовідносинах на українських землях за часів панування Російської імперії була спрямована на уніфікацію шлюбно-сімейного законодавства у державі, Застосування шлюбно-сімейного законодавства було досить незрозумілим, оскільки одні і ті ж відносини регулювались як церковними, так і світськими нормами. Норми права, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, були настільки заплутаними й у багатьох аспектах неузгодженими, що як парафіяльному духовенству, так і органам влади орієнтуватись у них було досить складно.

1. Загоровский А.И. Курс семейного права. – Одесса, 1902. – С. 7–9.

2. Кормчая книга (Номоканон). – Гл. 49. – Закон градский. – Грань 4. – Гл. 1.

3. Левшин Э.М. Становление и развитие брачно-семейного законодательства в дореволюционной России: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; История правовых учений» / Э.М. Левшин; науч. рук. Ю.Г. Галай. – Нижний Новгород, 2003. – 28 с.

4. Петренко І.М. Шлюбно-сімейні відносини в повсякденному житті мирян Російської держави XVIII ст.: монографія: у 2 ч. Ч.1. – Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. – 276 с.

5. Победоносцев К.П. Курс гражданского права. – Ч. II. Права семейственные, наследственные и завещательные. – СПб, 1871. – С. 34.

6. Полное собрание законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. V. – № 2789.

7. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2011. – 944 с.

Ю.О. Лісіцина,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВИЛУЧЕННЯ ОРГАНІВ І ТКАНИН ІЗ ТІЛА ПОМЕРЛОЇ ЛЮДИНИ

Застосування трансплантації органів дозволяє сьогодні врятувати або продовжити життя тисячам хворих, які потребують заміни того чи іншого органу. Враховуючи, що попит на трансплантацію постійно збільшується, а постачання органів зменшується порівняно з необхідністю, основним джерелом одержання органів та тканин стає трансплантація «ex mortuo», при якій трансплантат вилучається з тіла померлої людини – трупа. У зв'язку з цим, стає очевидним, що як медичним працівникам, так і юристам необхідно чітко уявляти правові основи вилучення органів і тканин із тіла померлої людини. При цьому існує певна кількість невирішених у правовому аспекті питань, що обумовлює важливість розробки зваженої позиції стосовно критеріїв правомірності посмертного донорства.

На сьогодні існує дві основні юридичні моделі правомірності вилучення органів померлих людей для трансплантації: «презумпція згоди» та «презумпція незгоди», кожна з яких має свої переваги та недоліки.

«Презумпція згоди» також відома в юридичній літературі як «передбачувана згода» або «модель заперечення». Відповідно до неї вилучення і використання органів від померлого здійснюється у випадку, якщо померлий за життя не висловлював заперечень проти цього або якщо заперечення не висловлюють його родичі чи законні представники. Юридична модель, заснована на презумпції згоди померлого, існує в Перу, Бразилії, Сінгапурі, Ізраїлі, 60% європейських країнах і деяких штатах США. У Франції, окрім того, діє презумпція згоди батьків на вилучення органів у померлих дітей. В Австрії органи можуть бути вилучені у будь-кого без винятку, померлого іноземного підданого.

Використання цієї юридичної моделі, безумовно, полегшує вирішення проблеми отримання донорських органів і тканин для пересадки, адже процес отримання згоди на вилучен-

ня органів є основним чинником, що стримує розвиток донорства, окрім того потенційні донори просто не задумуються про долю своїх органів після смерті, або просто не встигають оформити цю згоду. Застосування на практиці цієї моделі дозволяє зменшити також і тяжкість втрати для родичів, оскільки спеціально шукати їх для складної розмови немає потреби.

Проте є абсолютно протилежний погляд стосовно зазначеної презумпції, зокрема якщо за даної моделі фактичної згоди немає, а вона лише передбачається, забір здійснюється проти волі померлої людини, без витребуваної і отриманої згоди, незалежно від того чи бажав померлий стати донором після смерті чи навіть не думав про це. Трансплантація органів без отриманої згоди людини є насильницьким перетворенням померлого в донора, що тягне за собою порушення основного принципу моральних взаємовідносин між людьми – волі і бажання людини вступати в такі взаємовідносини.

Таким чином принцип «презумпції згоди» суперечить можливості реалізації природних невід’ємних прав людини, не створює умов для дотримання права особи щодо визначення долі свого фізичного тіла.

Друга модель «презумпція незгоди» (витребувана, інформована згода), передбачає, що вилучення органів із тіла померлої людини відбувається на підставі вираженої згоди, тобто документально підтвердженого волевиявлення людини, вираженого нею ще за життя. У випадку відсутності документально підтвердженого прижиттєвого волевиявлення людини, вилучення органів із тіла померлої людини відбувається на підставі наданої письмової згоди законних представників (родичів, опікунів та ін.) у формі запитаної згоди. Відповідно до цього принципу, відсутність згоди розглядається як відмова від трансплантації, унеможливує присвоєння медикам права розпоряджатись тілом померлого без його згоди. Така юридична модель існує в США, Німеччині, Канаді, Франції, Італії, Австрії, Фінляндії, Франції, Польщі, Україні.

У державах, в яких застосовується модель «виклопотаної згоди», ця згода фіксується, як правило шляхом внесення відповідного рішення в паспорт, водійські права, причому особа має право відмовитись від своєї згоди у будь-який момент. Майже в усіх штатах США був введений «Єдиний акт про анатомічний дар», згідно якого розпоряджатись своїми органами і

тканинами, всім тілом чи його частинами після смерті особа може шляхом внесення відповідного тексту в картку донора.

Слід зазначити, що застосування такої моделі ускладнює розвиток трансплантології і використання її досягнень у практичній охороні здоров'я. Недоліком даної моделі є потенційне зниження кількості органів для трансплантації за рахунок складнішої процедури отримання згоди порівняно з моделлю «презумпції згоди». Окрім цього, складність виникає при спробі отримання такої згоди у родичів померлої особи, які часто перебуваючи у стресовому стані відмовляють у такій згоді, або у потрібний момент (констатації смерті) їх присутність є неможливою. Слабке місце такої презумпції передбачає, що в окремих випадках рішення довіряється родичу, тобто іншій особі. А чи може одна особа приймати за іншу таке особисте рішення, довіряючи прийняття такого рішення родичу (фактично іншій особі), чому не довірити його прийняття третій особі – лікарю? На захист цієї моделі слід вказати, що в даному випадку родичі розглядаються не як представники власної думки, а як виразники волі померлого. Вони розглядаються як найбільш достовірне джерело волі померлого, яку він, можливо, колись вказував, чи мав би виразити відповідно до свого характеру. Крім того, в більшості випадків слід виходити з того, що члени сім'ї врахують волю померлого.

Враховуючи недоліки цієї моделі, а саме ускладненої процедури взяття органів та тканин, в нашій державі неодноразово вносяться пропозиції про внесення змін до Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» шляхом заміни «виклопотаної згоди» на «презумпцію згоди».

Вважаємо, що таке внесення змін є недоречним, оскільки підхід українського законодавства відповідає морально-етичним принципам цивілізованого суспільства, адже ознакою розвинутого, перш за все в моральному відношенні суспільства є готовність людей до жертвенного спасіння життя, здатність людини до усвідомленої, інформованої і вільної згоди на донорство.

На захист «презумпції незгоди» можна навести також думку багатьох лікарів, які вважають, що така модель дозволить створити банк даних про потенційних донорів, полегшить можливість більш раннього одержання відомостей для оптимального добору пар «донор – реципієнт» та полегшить інтег-

рацію вітчизняної трансплантаційної служби в міжнародні організації з обміну інформацією, органами та тканинами, що підвищить ймовірність одержання трансплантата, який відповідає медичним показникам. Завдяки використанню зазначеної презумпції знижується потенційна можливість криміналізації цієї галузі медицини, підтримується упевненість людини щодо гідного ставлення до її тіла після смерті.

Що ж стосується дефіциту органів, що виникає за існуючої в Україні моделі «виклопотаної згоди», цю проблему можна подолати перш за все шляхом впровадження в нашій державі пропаганди так званого «трупного донорства» якого в нас, до речі, майже не існує. Окрім цього, варто запозичити досвід тих держав, які пропонують компенсувати родичам покійного витрати на поховання, медичне обслуговування, а також знижувати податки для тих, хто за життя надав згоду на використання органів після своєї смерті.

Підсумовуючи вище викладене, вважаємо, що презумпція незгоди з морально-етичного погляду є більш прийнятним варіантом юридичного регламенту правомірності вилучення органів із тіл померлих людей для трансплантації. За такої юридичної моделі вилучення органів від померлих донорів більшою мірою можна забезпечити реалізацію природних прав і захистити фундаментальне право людини на свободу і добровільне визначення долі своєї фізичної цілісності після смерті.

Г.Ю. Лук'янова,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПЕРЕДУМОВИ УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ ПРАВОРОЗУМІННЯ

Ціннісний зміст права полягає у його спроможності бути одним з основних засобів реалізації таких загальнолюдських цінностей, як життя, свобода, справедливість, рівність, гідність, гуманізм, порядок, безпека тощо. Виконуючи важливі соціальні функції, у наші дні право є однією з найбільш потужних рушійних сил людської цивілізації. Своєю чергою, інтен-

сивний розвиток цивілізації тісно і нерозривно пов'язаний з іншим важливим процесом сьогодення – процесом глобалізації. Вона стала чи не найзагальнішим явищем сучасності, об'єктивною реальністю, без якої важко уявити політичний, економічний, соціальний чи культурний поступ суспільства.

В умовах глобалізації з'являються унікальні можливості для взаємного збагачення культур, удосконалення системи освіти; поширення нових ідей у різних галузях науки, технологій та інформаційних засобів; обміну результатами наукових досягнень між різними країнами світу. Проте, позитивні тенденції сучасної глобалізації супроводжуються значними негативними процесами. Найбільш тривожними проблемами для людства є погіршення стану довкілля та зростання вразливості людини на тлі екологічної кризи; втрата етнокультурної та мовної ідентичності націй; різке поглиблення економічного розриву між багатими і бідними країнами в рівні життя населення, в технологічній та інформаційній сферах; загроза міжнародній безпеці внаслідок розвитку тероризму, наркотрафіку, транснаціональної організованої злочинності тощо).

Глобалізація розглядається у двох аспектах: як історичне явище, закономірний результат попереднього історичного розвитку суспільства, і як феномен цивілізації, що розглядається як синонім цілісності світу. Можна сформулювати наступне визначення поняття: глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної, правової та культурної інтеграції, що супроводжується поширенням єдиного економічного простору, стандартизацією та уніфікацією законодавства, а також зближенням національних культур різних держав.

Глобалізація справляє істотний вплив трансформацію, зміни і модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному і внутрішньонаціональному рівнях, стимулює, прискорює та оновлює процеси універсалізації у галузі права, організації і функціонування держави. Все це визначає актуальність юридичного аналізу змісту і значення основних напрямів впливу загальних процесів глобалізації на сучасний стан і перспективи розвитку держави і права з урахуванням світових тенденцій, зарубіжного досвіду та особливостей формування і розвитку державно-правової системи [1, с. 38].

Слід погодитись з М.М. Марченком, який констатує значний вплив глобалізації на «зовнішній вираз» права і на хара-

ктер відносин, що існують як між різними правовими системами, так і між правовими сім'ями. Беззаперечним є те, що глобалізація водночас впливає і на внутрішні процеси, що відбуваються у праві. Учений пропонує звернути увагу на наступні зміни, яких зазнає у право під впливом глобалізації.

По-перше, глобалізація впливає на зміну сутності права як феномена, що дедалі активніше проявляється в якості регулятора суспільних відносин не тільки на національному, але й на наддержавному, глобальному рівні – на рівні відносин транснаціональних корпорацій, міжнародних банків, міждержавних об'єднань та великої кількості різноманітних неурядових організацій [2, с. 268].

Слід зауважити, що глобалізаційні процеси змінюють соціальну сутність як національного, так і міжнародного права в умовах нового світового порядку. Причиною таких змін є необхідність узгодження інтересів суспільства окремо взятої держави з загальнолюдськими інтересами світового співтовариства.

По-друге, глобалізація здійснює певний вплив не лише на сутність права, а й на його зміст, інституційну та функціональну роль, на цілі та завдання, що стоять перед ним, та на його призначення. Національний компонент у внутрішньодержавному праві поступово витісняється глобальною складовою. Своєю чергою внутрідержавні правові стандарти, що наповнюють формально-юридичний зміст національного права, по мірі розвитку інтеграційних процесів послідовно витісняються наддержавними, глобальними стандартами [2, с. 272]. У даному контексті не зайвим є звернути увагу на те, що право, незалежно від того, чи є воно національним (локальним), чи міжнародним (глобальним), від превалюючих у ньому стандартів, повинно неухильно виконувати своє основне призначення – задовольняти інтереси людини у суспільстві.

По-третє, процес глобалізації чинить певний вплив не лише на саму суть, зміст і призначення права, але й на його джерела (форми) права. Цей вплив здійснюється на всіх рівнях існування правової матерії, а саме на глобальному, регіональному та внутрішньодержавному (національному). На перших двох рівнях еволюція джерел права у процесі розвитку суспільства і держави безпосередньо пов'язана у основному з правотворчою діяльністю наддержавних та міждержавних інститутів, а на національному рівні, як і раніше, здебільшого з правотворчою активністю держави [2, с. 274].

Найбільш помітного впливу зі сторони глобалізації зазнали джерела регіонального та національного права. Яскравим прикладом такого впливу на джерела регіонального права може бути процес становлення і розвитку джерел права Європейського Союзу: установчі договори (наприклад, Паризький договір 1951 р. про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі, Римські договори 1957 р., про започаткування існування Євроатому та Європейського економічного співтовариства); акти, що доповнюють і змінюють зазначені договори і яким держави-члени Європейського Союзу надають характеру установчих актів (наприклад, Єдиний європейський акт 1986 р., Маастрихтський договір про створення Європейського Союзу 1992 р., Амстердамський договір 1997 р., Ніццький договір 2001 р., Афіньський договір 2003 р.); прецедентні джерела права Європейського Союзу, що створюються Європейським судом прав людини, Європейським судом справедливості у вигляді судових рішень.

Під впливом глобалізації зазнають еволюційних змін форми (джерела) права Української держави. Як приклад можна навести застосування конституційного положення, згідно з яким «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» (ч. 1 ст. 9) та принципу прима-ту міжнародного права, що полягає в наступному: «Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України» (ч. 2 ст. 9 Конституції України) [3]. Таку тісну взаємодію і взаємозв'язок міжнародного і внутрішньодержавного права фахівці у сфері міжнародного права справедливо розглядають як тенденцію подальшої універсалізації національного права і важливу умову ефективності дії міжнародного права. Це пояснюється тим, що, з одного боку, внутрішньодержавне право сприяє реалізації норм сучасного міжнародного права, а з іншого – міжнародне право ніби вбирає в себе найбільш прогресивні положення внутрішньодержавного права, оскільки держави в процесі проведення на міжнародній арені своєї зовнішньої політики, відображеної в національному законодавстві, прагнуть їх відобразити у своїх відносинах з іншими державами [4, с. 83]. Також як приклад можна навести застосування у публічно-правових галузях права України (конституційному, адміністративному праві) такого джерела права як правовий договір.

По-четверте, глобалізація активно впливає на процес правотворчої, правоохоронної діяльності та практики правозастосування [2, с. 275].

Стосовно зазначеного аспекту слід відмітити, що у сучасному світі процес глобалізації супроводжується функціональними та інституційними змінами у політичній, економічній, правовій та інших сферах життя суспільства. Так, в умовах глобальних суспільних трансформацій держави покликані виконувати нові функції: оборона країни від зовнішньої агресії; налагодження політичних, економічних, військових та культурних зв'язків з іншими країнами; боротьба з міжнародним тероризмом, міжнародною організованою злочинністю та нелегальною міграцією; участь у міжнародних заходах з охорони довкілля та діяльності з нерозповсюдження зброї масового ураження; зовнішньоінформаційна функція тощо. Також глобалізація чинить відчутний вплив на виникнення, трансформацію, зміни та модернізацію інституцій політичних, економічних, правових та інших відносин, у сфері правотворчості, правозастосування та правоохорони (наприклад, ООН, ЄС, МВФ, міжнародні банки та суди, транснаціональні корпорації, Інтерпол тощо).

Процес усвідомлення феномену права триває і обумовлюється станом і особливостями сучасних соціальних систем. У вітчизняному правознавстві подальше осмислення права відбувається у зв'язку із зміною усталених уявлень про джерела права, закономірності його формування і існування, роль суб'єктивних начал у праві тощо. Імпульсом до оновленого праворозуміння є все більша взаємодія національного правопорядку і правопорядку Європейського Союзу.

1. Нерсисянц В. С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / Владик Сумбатович Нерсисянц // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 38–47.

2. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации: [монография] / Михаил Николаевич Марченко. – М.: Проспект, 2009. – 400 с.

3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // Офіційний вісник України від 01.10.2010. – № 72/1 (Спеціальний випуск). – Ст. 15.

4. Міжнародне право: навчальний посібник / Г. О. Анцелевич, О. О. Покрещук. – К.: Алерта, 2003 – 410 с.

І.С. Маїк,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

НАУКОВИЙ СИНТЕЗ ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВознавства та синергетики

Правова система – це активно взаємодіюча із зовнішнім оточенням сукупність принципів; – це певна кількість взаємозв'язаних елементів, що утворюють стійку дійсність, мають певні інтегративні особливості та внутрішні закономірності [1; 2, с. 6]. Закони побудови та існування правової системи єдині для усіх без винятку її різновидів: самоорганізація, самовизначеність та саморегулювання.

Синергетика займається вивченням відкритих нерівноважних правових систем та факторів, які лежать в основі утворення їх структури [3, с. 36; 4, с. 38; 5, с. 23]. Структура правової системи з'являється внаслідок виникнення певним способом зв'язку між елементами, які діють відповідно до прийнятої в правовій системі сукупності норм та цінностей. Зі сторони правової структури спостерігається реалізація діянь, необхідних для досягнення обраної цілі [6, с. 477]. У складних правових системах структура відображає найбільш істотні елементи та зв'язки між ними [7]. Розчленування елемента призводить до змін його властивостей [8, с. 20]. Стійка, впорядкована структура правової системи формується із нестабільної, невпорядкованої [3, с. 36]. Структура системи, як функціональна єдність елементів, регулюється тільки її властивими закономірностями – має місце процес саморегулювання, який підтримує рівновагу елементів за певних умов [9, с. 157]. Різні правові системи є відмінними між собою за певними рисами, ознаками, однією з яких є розміри їх правових структур [2, с. 31].

Процеси у відкритих нелінійних правових системах прямують до структури-атрактора. Заздалегідь неможливо передбачити котру позицію займе правова система, досягнувши точки атрактора [7]. Необхідно вдало проаналізувати наявну інформацію, здійснити порівняння, вивести правову систему із рівноваги – досягти стану флуктації, надати правовій системі можливість самостійно обрати маршрут руху до атрактора у точці біфуркації [4, с. 39; 10, с. 181–183]. Якщо флуктація є недостатньо великою, то система повернеться до попередньої врі-

вноваженості. В основі відносин, що виникають між складовими частинами правової системи, є самоорганізація [2, с. 32].

Синергетика відкриває принципи побудови правової системи із складових елементів. Відносно прості правові структури об'єднуються у складні. Складна правова система виникає як наслідок поєднання підструктур в її середині, їх еволюції. Ознаками взаємозв'язку між елементами у межах правової системи є її стійкість і здатність чинити видозміни. Елементи правової системи самоорганізовано взаємодіють між собою та із зовнішнім світом. Фазові переходи з одного стійкого стану правової системи в інший відбуваються під впливом зміни зовнішніх умов [11, с. 396]. Відкритими правовими системами можна керувати завдяки змінам зовнішніх факторів, що впливають на них [12, с. 26]. Самоорганізація є закономірним методом, що застосовується під час здійснення цілеспрямованого процесу задля досягнення певної мети. Нестабільна правова структура набуває здатності протистояти зовнішньому та внутрішньому впливу. Устрій правової системи досягає стабільності. Процес такого перетворення складається з певної кількості послідовних змін фаз розвитку правових явищ, що відбувається закономірним порядком. Кожне правове явище виникло у зв'язку із якимись обставинами, через які у точці біфуркації здійснюється вибір [13].

Синтез у даному випадку – це поєднання синергетики і порівняльного правознавства [6, с. 309].

Сутність правової системи крізь призму синергетики: елементи правової системи взаємопов'язані між собою і діють як єдине ціле; правова система змінюється, якщо зменшити права деяких елементів або додати нові, чи ж замінити їх кількість; розділити правову систему – означає зруйнувати її; елементи діють узгоджено; поведінка правової системи визначається її структурою, зміни структури означають зміни в системі; правова система наділена специфічними властивостями, яких немає у елементів [14, с. 17; 8, с. 20].

Синергетика пояснює процес самоорганізації у складних правових системах:

1) Правова система повинна бути відкритою. Закритість призводить до стану максимальної ентропії¹ та припиняє будь-яку еволюцію.

¹ Ентропія – збільшення ступеня неупорядкованості всередині правової системи, що загрожує їй розпадом [15, с. 5].

2) Правова система повинна перебувати на певній відстані від точки рівноваги. У точці рівноваги кожна система має найбільшу ентропію і не здатна до самоорганізації – не змінює свій стан.

3) Головним принципом самоорганізації є виникнення нового порядку і ускладнення правової системи через флуктуації станів їх елементів і підсистем. Негативні зворотні зв'язки (міжнародна правова політика) забезпечують збереження структури і близького до рівноваги стану системи, що стабільно розвивається і здатна пристосовуватися – спрацьовує правило самозбереження. Більш складна відкрита правова система по-іншому реагує на несприятливі зовнішні чинники: державний порядок стає нестійким, виникає хаотичний стан, руйнується наявна структура, виникає новий порядок. Флуктуації носять випадковий характер – поява будь-яких новацій у правовій системі обумовлена дією суми випадкових факторів.

4) Етап самоорганізації настає тільки у випадку переважання позитивних зворотних зв'язків, що діють у відкритій правовій системі, над негативними.

5) Самоорганізація у складних і відкритих правових системах призводить до необоротного руйнування старих і до виникнення нових структур і систем [7].

1. Купріянова К. О. Одеська національна академія зв'язку ім. О.С. Попова. Синергетичний ефект, як засіб підвищення ефективності діяльності підприємства. – Доступний з: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63516.doc.htm.

2. Журавлев В.И. Система, взгляд изнутри. – СПб.: Издательство ДЕАН, 2007. – 176 с.

3. Синергетическая парадигма. Социальная синергетика. – М.: Прогресс – Традиция, 2009. – 688 с.

4. Князева Елена Николаевна, Курдюнов Сергей Павлович. Основания синергетики: Синергетическое мироведение. Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с. (Синергетика: от прошлого к будущему).

5. Чайка Г.Л. Синергізм в управлінні / Г.Л. Чайка. – К.: Знання, 2011. – 70 с.

6. Філософія: Навчальний посібник / І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко, І.В. Бойченко, В.П. Розумний та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. – К.: Вікар, 1997. – 584 с.

7. <http://www.uk.wikipedia.org>
8. Лесков Л.В. Футуросинергетика: универсальная теория систем: научно-учебное пособие / Л.В. Лесков. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2005. – 170с.
9. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження): монографія / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Видавництво «Фенікс», 2007. – 430 с.
10. Сливка С.С. Філософія права: навчальний посібник / Степан Степанович Сливка. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – 264 с.
11. Макаров В. И. Философия самоорганизации. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 432 с.
12. Хакен Г. Синергетика: Иерархии неустойчивостей в самоорганизующихся системах и устройствах: пер. с англ. – М.: Мир, 1985. – 423 с., ил.
13. Д-р Генрі Клауд і д-р Джон Таунсенд. Межі – Львів: Видавництво «Нова Надія», 2010. – 328 с.
14. Зеленовский Я. Организация трудовых коллективов. Введение в теорию организации и управления / перевод с польского; под редакцией доктора экономических наук профессора Г. Э. Слезингера. – Издательство «ПРОГРЕСС». – М., 1971. – 312 с.
15. Протасов В.Н., Протасова Н.В. Лекции на общей теории права и теории государства. – М.: Издательский Дом «Городец», 2010. – 752 с.

А.Р. Маркевич,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «САМОСУД» ТА «САМОПРАВСТВО»

Часто в засобах масової інформації висвітлюються ситуації, коли люди беруть на себе «тягар» покарати злочинця, забрати «свое» в боржника не чекаючи на реакцію правоохоронних та судових органів. В таких випадках ми зустрічаємось з поняттями «самоправство», «самосуд», які нерідко ототожнююся.

Для того щоб розібратись чи це так, необхідно, в першу чергу ознайомитися з дефініціями цих понять. Так, згідно з ст. 356 Кримінального кодексу України (далі – КК України) самоправство – самовільне, всупереч встановленому законом

порядку, вчинення будь – яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, держави чи громадським інтересам або інтересам власника [2].

Самосуд – самочинна розправа (без відома властей і без суду) над злочинцем підозреним у злочині [1, с. 1101]; вчинення розправи над особою без належних на те прав, підстав і в позасудовому порядку. Супроводжується як правило побиттям особи, заподіяння тілесних ушкоджень, знущанням над нею, тощо [4, с. 417–418].

Спробуймо зробити розмежування цих понять, порівнюючи ознаки складу злочину передбаченого у ст. 356 КК України «Самоправство» та «самосуд».

Об'єктом самоправства виступає встановлений законодавством порядок реалізації громадянами своїх прав та виконання обов'язків, нормальна управлінська діяльність і авторитет органів державної влади та органів місцевого самоврядування [3, с. 821]. Об'єктом самосуду, переважно, є життя та здоров'я, а інколи і майно особи.

З об'єктивної сторони «самоправство» характеризується сукупністю таких ознак. Першою ознакою, є те, що самоправство це самовільне, всупереч встановленому законом порядку, вчинення будь-яких дій. Самовільне вчинення будь – яких дій – це здійснення особою свого дійсного або удаваного права чи вчинення інших дій всупереч встановленому законом порядку і без законних повноважень самоврядування [3, с. 821]. Тобто, простіше кажучи, це здійснення особою свого дійсного чи удаваного права порушуючи «процедуру» або не маючи на це відповідних прав та обов'язків. У разі ж скоєння самосуду в суб'єкта немає дійсного права, можна припустити наявність удаваного права, тобто такого, стосовно належності якого собі особа помиляється, але і це малоймовірно, оскільки суб'єкти самосуду знають, що законного права та повноважень на це у них нема, проте не надіються на справедливий суд або ж вважають покарання несправедливим і самотужки вершать правосуддя, мстять:

Другою ознакою самоправства є оспоруваність правомірності цих (самоправних) дій з боку інших громадян або юридичних осіб самоврядування [3, с. 821]. Дії суб'єкта оспоруються, тобто існує спір між, як мінімум, двома сторонами, одна з

яких вважає дії правомірними, інша – ні. У разі ж вчинення самосуду оспорюваності не має, дії самосудця, з точки зору закону, однозначно є неправомірними;

Третьою ознакою є те, що в наслідок вчинення самоправних дій заподіюється значна шкода, яка розглядається в матеріальному і нематеріальному аспектах. В першому випадку (матеріальному) шкода визначається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від 100 до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. В другому, значна шкода виражається у заподіянні шкоди здоров'ю особи, порушення політичних, трудових, житлових та інших конституційних прав та свобод людини і громадянина. Що ж до заподіяння шкоди здоров'ю, то у випадку спричинення тілесних ушкоджень, катування, мордування, нанесення побоїв (ст.ст. 121, 122, 125, 126, 127 КК України) у поєднанні із самоправством – дії слід кваліфікувати за сукупністю із ст. 356 КК [3, с.821]. При вчиненні самосуду шкода, як правило, завдається життю та здоров'ю людини і дії підлягають кваліфікації за самостійні склади злочинів, наприклад, «убивство», «тяжкі тілесні ушкодження» та ін.

Спільним в поняттях «самоправство» та «самосуд» є хіба що суб'єкт (загальний) та суб'єктивна сторона (прямий умисел).

З вище сказаного, можна зробити висновок що поняття «самоправство» та «самосуд» не є тотожними. Склад злочину «самоправство» та «самосуд» мають схожі ознаки суб'єктивної сторони та суб'єкта, що ж стосується ознак об'єкта та об'єктивної сторони то вини не співпадають.

Крім того, на нашу думку, спільними є причини вчинення таких дій., зокрема – неналежне виконання органами державної влади своїх функцій. Вирішення спорів через суд є довготривалим процесом, а винесення судового рішення не гарантує всебічності, обґрунтованості та справедливості, а також його виконання, через вкрай складні бюрократичні затягування. Такі обставини, в значній мірі, зумовлюють намагання більшості людей «вирішувати» свої проблеми самостійно, прибігаючи до «крайніх» методів – «самоправства» та «самосуду».

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

2. Кримінальний Кодекс України. – К.: Велес, 2011. – 176 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2004. – 1056 с.
4. Юридична енциклопедія: в 6 т./ редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П–С, 2003. – 736 с.

О.А. Мельник,
*головний спеціаліст Міністерства економічного
розвитку і торгівлі України,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ОДНІЄЇ З НАЙВАЖЛИВІШИХ СКЛАДОВИХ ПРАВОВОГО (ЮРИДИЧНОГО) СТАТУСУ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Місцеве самоврядування, як одна із найважливіших форм реалізації народовладдя вважається важливою підвалиною сучасної демократичної системи України. Як форма публічно-владного регулювання окремих сфер власної життєдіяльності територіальної соціальної спільноти (групою індивідів, об'єднаних спільними інтересами завдяки компактному проживанню на певній території), місцеве самоврядування, на відміну від централізованого державного управління, здатне забезпечити більш повне виявлення і реалізацію інтересів такої спільноти (територіальної громади).

Вирішення проблемних питань в теорії та у практиці організації та здійснення місцевого самоврядування в Україні безпосередньо пов'язано, переважно, із дослідженням правового статусу його органів – тобто закріпленої у чинному законодавстві їхньої системи, інституційно-функціональної та організаційної структур, завдань, функцій, повноважень, обов'язків і відповідальності тощо.

Відтак, поняття правового статусу владного суб'єкта набуває ваги при визначенні меж правосуб'єктності органів міс-

цевого самоврядування (рад, виконавчих органів, голів територіальних громад), що здійснюють власні (самоврядні) та делеговані державою повноваження органів виконавчої влади, а це, в свою чергу, дозволить охарактеризувати дуалістичність правової природи нинішніх органів місцевого самоврядування та визначити їх як елемент громадянського суспільства чи як елемент механізму демократичної держави.

Поняття правового (юридичного) статусу (лат. status – стан, становище) особи в основному формулюють як сукупність її прав та обов'язків.

В іншому аспекті такого поняття правовий статус особи – це закріплені в законодавстві її основні права і обов'язки. Де що іншим вбачається трактування статусу, як законодавчо закріпленого правового становища [1, с. 787].

«Статус має на меті закріпити місце і значення особистості у правовій системі» – вважає сучасний російський правник С. Архіпов [2, с. 290, 295.]. Отож, правовий статус характеризує правове становище органу самоврядування: його повноваження (права та обов'язки), функції, предметів відання в конкретних правовідносинах тощо.

Закріплення правового статусу органу самоврядування вказує на певний еталон, що характеризує рівень його можливостей у правовідносинах із державою, громадою та особистістю та дозволяє деталізувати правосуб'єктний зв'язок між ними.

Правовий статус категорія не тільки багатоаспектна, але й багатоелементна, відтак, правовий статус органу місцевого самоврядування є складною правовою конструкцією для повного і всебічного розкриття змісту якої слід виокремити складові елементи.

Наприклад, у адміністративному праві ці елементи стосовно органів місцевого самоврядування можемо узагальнити таким чином: 1) мета (ціль), завдання, функції; 2) компетенція; 3) організаційний блок складових; 4) гарантії та відповідальність, у науці конституційного права статус виглядає як певна теоретична конструкція, що покликана з'єднати нормативні характеристики та теоретичні уявлення про реальну практику реалізації правових настанов.

Існують різні думки авторів щодо тлумачення цього поняття та розкриття його змісту, і всі вони мають право на існування. Та все ж таки необхідно висловити свою думку щодо

логічної побудови правової термінології з огляду на предмет нашого дослідження.

Компетенція органів місцевого самоврядування, об'єднуючи у собі, зокрема, такі складові як от: завдання, функції та повноваження, об'єктивно претендує на право вважатися чи не найскладнішим серед елементів правового статусу цих владних суб'єктів.

На думку більшості науковців компетенція органу включає в себе два елементи – по-перше, «предмети відання» (суспільні відносини), по-друге, «права та обов'язки» або «владні повноваження» органу [3, с. 26].

У вітчизняній теорії та практиці існує немало визначень компетенції: коло питань, в яких хто-небудь добре обізнаний; коло чийось повноважень, прав; коло повноважень, наданих законом, статутом або іншим актом суб'єкту владних повноважень; знання та досвід у певній галузі (сфері); коло повноважень якого-небудь органу, посадової особи; коло питань, в яких конкретна особа має знання, досвід; коло питань, явищ, в яких певна особа є авторитетною, має досвід, знання; коло повноважень, галузь належних для виконання ким-небудь питань, явищ; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи.

Узагальнюючою основою цих тлумачень «компетенції» є: знання (вміння) та коло питань, в яких суб'єкт має бути обізнаний; досвід, необхідний для успішного виконання функцій в установлених нормативно межах.

На думку І.П. Бачила, функції є складовим елементом компетенції і визначають, «що» робить орган [4].

Однак, елементами компетенції органу управління виступають не самі функції як такі, а покладені на нього, по-перше, загальне право (щодо керованого об'єкта) та обов'язок (перед державою) виконувати визначені функції і, по-друге, комплекс конкретно визначених повноважень (прав і обов'язків), необхідних для реалізації цих функцій». Функції є похідним елементом від прав і обов'язків, вони «... не є чимось додатковим стосовно до права (обов'язку) органу, це елемент самого права (обов'язку)» [5, с. 240].

Проте деякі автори заперечують таке їх розуміння, тому що функції не є чимось додатковим стосовно до права (обов'язку) органу і становлять елемент самого права (обов'язку) [6, с. 56–62].

З урахуванням наведеного, компетенцію органів місцевого самоврядування можна віднести і до правової форми вираження функцій і до правового засобу їх здійснення. Отже, за змістом функції не можуть збігатися з елементами компетенції адже поняття правового змісту може називатись або функціями або компетенцією, а проблемне питання щодо співвідношення функцій і компетенції органу самоврядування слід вирішувати за умови, коли компетенція органу відображає, але не включає функції, шляхом закріплення у відповідному правовому акті завдань або повноважень органу.

1. Рабінович П.М. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / П.М. Рабінович, Г.Г. Шмельова, Л.А. Луць. – К., 1993. – С. 344.

2. Архипов С.И. Субъект права: теоретическое исследование / С.И. Архипов. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 469 с. С. 290, 295.

3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник: в 4 т. – Т. 2 / отв. ред. Б. А. Страшун. – М.: БЕК, 1996. – 448 с.

4. Див.: Бачило И.Л. Функции органов управления (правовые проблемы оформления и реализации) / И.Л. Бачило. – М.: Юрид. лит., 1976. – 212 с.

5. Лазарев Б.М. Государственное управление на этапе перестройки / Б.М. Лазарев. – М.: Юрид. лит., 1988. – 320 с.

6. Коваль Л.В. Административно-деликтное отношение / Л.В. Коваль. – К.: Вища школа, 1979. – 230 с.

В.М. Мельникович,

здобувач

*(Львівський університет
бізнесу та права)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Становлення демократичної, правової, соціальної держави, розвиток засад громадянського суспільства, інтеграція України в Європейське співтовариство, проведення адмініст-

ративної та муніципальної реформ вимагають, щоб чинник знань та інформації відігравав пріоритетну роль у діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування. Процеси державотворення молоді незалежної України є найважливішими в усіх сферах життєдіяльності її суспільства. У державі формуються основи громадянського суспільства і сучасного демократичного державного устрою на принципах розподілу влади. Необхідність управлінських перемін в Україні викликана існуючими диспропорціями залишків минулих тоталітарних і сучасних демократичних управлінських систем, неузгодженістю їх з новим соціально-політичним курсом національного державотворення та неконструктивністю щодо переходу на шлях ринкової економіки.

Тому пріоритетним напрямом підвищення якості кадрового потенціалу державної служби повинно бути створення системи неперервної освіти, яка б стала складовим елементом інституту кадрового резерву та процедур тестування при проведенні випробувань у процесі конкурсу на зайняття посад службовців і просування по службі. На сьогодні ключовим є завдання істотного оновлення управлінської еліти і приходу до системи управління людей нової генерації. Особливо важливо запобігти новим рецидивам непрофесіоналізму та компетентності при формуванні кадрового потенціалу. Слід активізувати, розвивати внутрішній духовно-інтелектуальний потенціал державних службовців усіх рівнів. Вони мають стати свідомими провідниками ідеології і політики українського державотворення, каталізаторами національного, економічного, політичного, духовно-культурного розвитку. Люди, які обираються і призначаються на керівні посади, повинні сприяти консолідації нації, мати відповідні ідейні, моральні, психологічні, фахові якості [1, с. 22]. Це має бути авангард української національної еліти, процес формування якої, на думку професора М. Литвина, має бути під опікою держави: «Треба звернути увагу на підтримку талановитих людей і виховувати їх кожного зокрема... Тому, що без інтелекту, без духовності нація приречена бути на узбіччі цивілізації». За його висновком, бажано, «щоб у державні установи прийшли люди, які перебувають в постійному пошуку, треба боятися людей, які керують, не думаючи про Україну» [2]. Надзвичайно важливо, щоб управлінська еліта була глибоко національною за своїми ідейними

переконаннями і практичними справами. Щоб рішення, які приймаються управлінцями на місцях, були спрямовані на користь України, працювали на зміцнення економічного, оборонного, соціально-культурного потенціалу. Для цього потрібен високий рівень професіоналізму управлінських кадрів як найважливіша умова державної кадрової політики [3, с. 256; 31, с. 272; 125].

В процесі удосконалення сучасної адміністративно-правової та управлінської діяльності виникає гостра потреба у висококваліфікованих кадрах, які володіють досконалими знаннями та професійними навичками для того, щоб в подальшому виконувати поставленні перед ними завдання. Ефективність державної служби значною мірою залежить від кадрів, фахово і світоглядно підготовлених до активної професійно-компетентної інноваційно-творчої роботи в нових умовах: демократії, економічної та політичної конкуренції, глобалізації.

Професіоналізм державних службовців – це об'єктивно зумовлена категорія, що розкриває основи механізму трудової і інтелектуально-моральної самореалізації особистості. Професіоналізм діяльності сучасного державного службовця справ полягає у збагаченні її елементами наукового дослідження з метою контролю і самоконтролю міри продуктивності [5, с. 111–120].

Професіоналізм передбачає здатність особи не тільки діяти за алгоритмами, що засвоєні нею у процесі державної служби, а й виробляти нові алгоритми діяльності відповідно до власних індивідуальних особливостей та виробничих умов, які змінюються, процесуального і діалектичного. У стадійних моделях процес розвитку представлено як послідовний ряд якісно різних вікових етапів. У межах цього підходу звичайно досліджуються зміни якого-небудь одного життєвого процесу. У процесуальному підході зміна різних психічних структур розглядається без урахування впливу зовнішніх факторів регуляції життєвого шляху індивіда. Діалектичний підхід відбиває погляд на розвиток людини як на зміну життєвих процесів у їхній єдності, складній організації, на несинхронність і суперечливість цих процесів як джерел розвитку, а також на конкретність характеру розвитку, у тому числі з погляду культурно-історичного контексту.

У сучасних умовах розбудови української держави на розвиток системи підвищення кваліфікації впливають різно-

манітні детермінанти. Серед них можна зазначити деякі найважливіші чинники:

1. Процес реформування практично всіх сфер суспільного життя;

2. Динаміка та інтенсивність заповнення інформаційного простору є важливим чинником розвитку системи підвищення кваліфікації;

3. Розвиток інформаційних технологій породжує необхідність більш активного впровадження відповідних освітніх технологій в системі підвищення кваліфікації як інструменту формування інформаційної культури людини, підготовки професіоналів нової формації;

4. Сучасні інтеграційні процеси до Європейського Союзу створюють умови для адаптації системи державної служби та підвищення кваліфікації до стандартів ЄС.

5. Формування державності України неможливе без вироблення теоретико-ідеологічних засад розвитку держави й державної служби зокрема.

Сьогодні система підвищення кваліфікації – це дієвий механізм надання освітніх послуг та реалізації державної кадрової політики, підвищення ефективності державної служби в цілому.

Тому для вирішення питання підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців необхідно вирішити такі питання:

– постійно удосконалювати чинне законодавство щодо системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів;

– опрацювати та законодавчо закріпити загальнонаціональний стандарт кадрового забезпечення;

– розробити і закріпити в законі механізми постійного оновлення стандартів безперервної освіти державних службовців;

– міжнародний обмін досвідом з іншими країнами, зокрема таким як Франція, Німеччина, Росія.

1. Шрейдер Р.В. Уровень профессионализации как фактор, определяющий структуру профессионально важных качеств // Проблемы системогенеза деятельности. – Ярославль, 1960. – С. 56–57

2. Литвин В.М. Повернення не буде // Президент. – 2000. – 21 січня. – № 1. – С. 24–31.

3. Рачинський А.П. Професіоналізм – як основа діяльності державних службовців // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 1999. – № 2. – С. 22–30.

4. Яцуба В.Г. Кадрове забезпечення державного управління (організаційно-правовий аспект): дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01. – К., 1999. – 210 с.

5. Кісіль З.Р. Професіоналізація – основа державної кадрової політики в Україні // Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 2. – С. 111–120.

О.С. Моргун,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

РОЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЗЛОЧИНЦЯ

За останні роки відбулися суттєві зміни в психофізичному та соціальному розвитку неповнолітніх, що в свою чергу, вплинуло на мотивацію їх поведінки, в тому числі й злочинної. Якщо в минулому столітті злочини проти власності вчинялися переважно з мотивів солідарності з друзями у зв'язку з бажанням самоствердження, то на сьогодні домінуючою є корислива мотивація.

Для насильницької злочинності неповнолітніх останнім часом характерними є елементи жорстокості, знущання над жертвою, використання вогнепальної та холодної зброї, психотропних та сильнодіючих речовин. Неповнолітні злочинці – це переважно особи з антисоціальною спрямованістю та схильністю до стійких стереотипів антисоціальної поведінки.

Особистість злочинця слід розглядати з позиції матеріалістичної психології, оскільки питання про формування особливостей людини з девіантною поведінкою є частиною загальної проблеми формування особистості. При цьому процес формування особистості потрібно розглядати, враховуючи ту роль,

яку в ньому відіграють потреби й мотиви. Саме вчення про потреби пов'яже кримінологію та психологію. Необхідність правильного розуміння мотивів антисоціальної поведінки неповнолітнього диктується завданнями підвищеної уваги щодо перевиховання дітей і підлітків, котрі порушують норми моралі та права.

Тому важливу роль у формуванні особистості неповнолітнього відіграє мотиваційна сфера, що досліджується як із кримінологічної, так і з психологічної позиції. Як показують дослідження, для неповнолітніх з антисоціальною поведінкою характерний низький рівень розвитку пізнавальних і суспільних інтересів.

Структура особи неповнолітнього злочинця являє собою відносно стійку конфігурацію основних внутрішніх ієрархізованих мотиваційних ліній, що неповно описується як орієнтованість особи [1, с. 209–211]. Але однозначне тлумачення в ролі мотиву таких явищ, як корисливість, помста, ревності, хуліганські спонукання, є грубим спрощенням, а іноді й викривленням істинної природи злочинних дій неповнолітніх.

У формуванні свідомості підлітка істотну роль відіграє надмірний вплив однолітків та осіб старших за віком, які мають досвід протиправної поведінки. У більшості таких неповнолітніх у структурі особистості превалюють лінощі, безвілля, безвідповідальність, конформізм, агресивність, жорстокість тощо.

Дослідження та встановлення кримінально-психологічних особливостей неповнолітніх, як на загальному, так і на регіональному рівнях, дає можливість розробити та запровадити систему запобігання злочинності неповнолітніх на регіональному рівні.

Вирішення подібних завдань сприятиме досягненню основної мети профілактичної роботи – внесення пропозицій щодо протидії самому механізмові функціонування явищ злочинності, що породжують особливості неповнолітнього злочинця. З'ясувавши фактори впливу на психологічні особливості неповнолітнього індивіда, що проявляються у стилі життя, можна точніше й адресно розробляти заходи запобігання протиправній поведінці підлітків.

Звертаючись до проблеми злочинності неповнолітніх в Україні, слід виходити з того, що це явище є частиною загальної злочинності в суспільстві, розвивається під впливом тих

самих факторів, що й злочинність загалом. Але є й певні особливості, які впливають на її кримінологічні показники та проявляються у рівні, структурі, динаміці, детермінації, мотивації тощо. Особливості злочинної поведінки неповнолітніх спричинені певними рисами особи підлітка та його правовим статусом у суспільстві.

Поведінку неповнолітнього можна уявити як функцію навколишнього середовища, що містить у собі подразник як внутрішнього (інтегрованого), так і зовнішнього порядку. Обидва види цих подразників переплітаються в людині з її біологічними особливостями, що визначаються наступними факторами: біологічними та соціальними. Однак ці фактори не рівнозначні. К. Корнілов, аналізуючи ці фактори, зокрема зазначав, що «хоча біологічний фактор, що охоплює конституцію організму з нервовою системою й органами внутрішньої секреції, має колосальне значення, розкриваючи нам усі механізми, які регулюють форми поведінки живої істоти, але ці механізми не розкривають нам усього змісту цієї поведінки. Тільки соціологія розкриває нам сутність людської реакції й тільки соціологічний фактор розкриває нам складну біологічну організацію людини порівняно з іншими тваринами» [2, с. 32–33]. Але слід зауважити, що така позиція обмежується тільки соціологізацією, ігноруючи її психологію, яка є виявом соціального та біологічного.

Злочинності неповнолітніх притаманний груповий характер. Це пов'язано з віковими, психофізіологічними та соціально-груповими особливостями. Групова поведінка як позитивного, так і негативного характеру є швидше нормою для молоді, ніж відхиленням від неї. Підвищена імпульсивність, жорстокість, інтенсивність і ситуативність групових злочинів, які вчиняють неповнолітні, обтяжують їхні наслідки. Легкість швидкого неформального об'єднання, звичка до групового спілкування, схильність до конфліктних ситуацій, потреба самореалізації, прагнення оригінальності й унікальності, нестійкість ідейних, моральних і правових переконань здатні збільшити небезпечність уміло спровокованих дорослими антигромадських дій неповнолітніх.

Моральні настанови та психологічна атмосфера найближчого соціального оточення неповнолітніх має вирішальне значення для розвитку й закріплення асоціальних, протипра-

вних навичок і стереотипів поведінки. Як стверджує В.Ф. Пирожков, саме потреба у спілкуванні (у підлітків вона особливо загострена), у самоствердженні, в реалізації своїх можливостей і здібностей, у визнанні оточенням рис, не схвалених у сім'ї та навчально-виховній установі, пошук психологічного й фізичного захисту від необґрунтованих посягань інших осіб, змушує неповнолітніх створювати або об'єднуватись у групи [3, с. 12].

Особливе занепокоєння викликають неформальні молодіжні групи з антигромадською поведінкою. Це об'єднання юнаків і дівчат, які в минулому переважно були позбавлені батьківського піклування та нагляду сім'ї. Їх зближення у рамках такої групи відбувається швидко. Вони становлять один для одного соціальну та психологічну цінність. Згуртованість і постійне спілкування допомагають їм вистояти перед суспільством, яке вони сприймають як вороже. Під впливом групи в її учасників формуються настанови та ціннісні орієнтації, що охоплюють способи розв'язання життєвих ситуацій і проблем. Вплив групи значний, адже її члени спілкуються повсякденно, між ними виникають стосунки, які ґрунтуються здебільшого на почуттях, а їхнє ставлення одного до одного та оцінка різноманітних соціальних фактів, подій, інших людей неминуче виявляється в емоційній формі. Настрої та погляди, які панують у групі, передаються її однодумцям. Тому зрозумілими є інтенсивність, тривалість негативного впливу на особистість з боку мікросередовища, яке охоплює не тільки розум і вольову сферу неповнолітнього, але й його почуття та емоції.

За даними судової практики, щорічно дві третини підлітків, які скоюють злочини, вчиняють їх у складі групи. Нерідко саме такими стійкими злочинними формуваннями, до яких втягується чимало неповнолітніх, вчиняються найтяжчі та найзухваліші злочини. Так, на території Балаклавського району Севастополя майже цілий рік діяла злочинна група з 13 осіб, 7 із яких – неповнолітні (було вчинено 42 злочини – крадіжки, пограбування) [4, с. 11–15]. Органами кримінальної міліції у справах неповнолітніх не сповна налагоджено роботу для своєчасного виявлення підліткових злочинних угруповань. І це є однією з причин поширення групової злочинності серед неповнолітніх.

В основі вибору неповнолітнім того чи іншого типу поведінки в рамках задоволення однієї і тієї самої потреби (або по-

треб) лежить мотивоване, наявне у неї і в потенційному стані, що сформувався на основі її ціннісних орієнтацій, соціальних установок, світогляду, і таке, що актуалізувалося в результаті взаємодії з об'єктивними умовами ситуації, діяння. При злочинній поведінці особи, за умови усвідомлення нею цього факту, таке психічне утворення характеризується певним ступенем антисоціальності.

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – С. 209–211.

2. Корнилов К. Учебник психологии, изложенной с точки зрения диалектического материализма. – Ленинград: Государственное издательство, 1926. – С. 32–33.

3. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. Психология подростковой преступности. – М.: Ось-89, 1998. – Кн. 1. – 1998. – С. 12.

4. Ларіна О. Злочинність серед неповнолітніх зростає // Юридичний вісник України. – 2004. – № 27. – 3–9 липня. – С. 11–15.

Л.В. Павлик,

ад'юнкт

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗНАЧЕННЯ САНКЦІЙ СТАТЕЙ (АБО ЇХ ЧАСТИН) ДЛЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИННИ ПОСЯГАННЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Найбільш рельєфно диференціацію кримінальної відповідальності можна спостерігати в Особливій частині КК України – де передбачаються конкретні склади злочинів та встановлюються конкретні види та розміри покарань за їх вчинення. І хоча санкція статті (або її частини) не є засобом диференціації кримінальної відповідальності, однак саме вона дає можливість визначити ступінь суспільної небезпеки вчиненого, вид злочину і відповідно інші кримінально-правові наслідки його вчинення.

За злочинні посягання у сфері економіки законодавець передбачає різноманітні покарання: від штрафу розміром від 100 НМДГ (ч. 1 ст. 210 КК, ч. 1 ст. 211 КК) до 50000 НМДГ (ч. 2 ст. 203-2 КК) і до позбавлення волі строком від 1 року (ч. 1 ст. 211 КК) до 15 років (ч. 3 ст. 209 КК). У зв'язку із цим дуже важливо, щоб законодавець, диференціюючи кримінальну відповідальність за допомогою санкцій статей (або їх частин), дотримувався певних правил. На жаль, аналіз кримінального закону дає підстави зробити висновки, що його положення, принаймні щодо злочинів у сфері економіки, є недосконалими, а при конструюванні санкцій не витримані принципи диференціації кримінальної відповідальності, співрозмірності покарання ступеню суспільної небезпеки посягання, справедливості тощо.

Для дотримання принципу диференціації кримінальної відповідальності необхідно, щоб при конструюванні санкцій статей (або їх частин) дотримувались певні вимоги:

1) диференціація кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК України повинна здійснюватись з урахуванням встановлених у статтях Загальної частини розмірів (особливо максимальних) видів покарань [1, с. 189]. У цілому можемо сказати, що цей принцип витриманий при побудові санкцій статей (або їх частин) за злочинні посягання у сфері економіки, адже за жоден злочин у сфері економіки не встановлено покарання у розмірах, що перевищують верхню або нижню межу покарань, зазначені у Загальній частині КК. Однак положення ч. 2 ст. 53 КК (що граничний розмір штрафу може виходити за межі, передбачені санкцією статті Особливої частини КК) суперечать вищевказаній вимозі до конструювання санкцій статей, адже це неодмінно призведе до судового свавілля;

2) необхідність диференціації кримінальної відповідальності з урахуванням ступеня суспільної небезпеки певного злочину вимагає від законодавця встановлювати певний вид покарання не просто в межах, визначених у статті Загальної частини КК, а з розумним звуженням цих меж [1, с. 189]. Тобто, конструюючи санкції статей (або їх частин) законодавець зобов'язаний встановлювати такі межі (розміри) покарань – не надто широкі та не надто вузькі, щоб це водночас відповідало принципу диференціації кримінальної відповідальності і дало змогу суду індивідуалізувати кримінальну відповідаль-

ність. С.І. Дементьев висловлює негативну оцінку щодо великого розриву між максимальною та мінімальною межами покарання у виді позбавлення волі і вважає, що розрив між ними не повинен перевищувати 3–5 років [2, с. 142]. Це правило повинно стосуватись не лише позбавлення волі, а й усіх без винятку покарань. Аналіз КК України свідчить, що законодавець не дотримується цього правила, адже в санкціях існує розрив між верхньою та нижньою межами: для позбавлення волі – від двох років (ч. 2 ст. 206 КК) до семи років (ч. 3 ст. 209 КК), для штрафу – від двохсот НМДГ (ч. 1 ст. 210 КК) до тридцяти тисяч НМДГ (ч. 1 ст. 203-2 КК);

3) при диференціації кримінальної відповідальності мінімальна межа санкції частини статті, що встановлює покарання, не повинна заходити за максимальну межу покарання, встановленого за менш небезпечне діяння [3, с. 242]. Інакше кажучи, нижня межа покарання, передбаченого у другій частині статті, повинна бути більшою хоча б на одиницю за верхню межу санкції частини першої цієї ж статті, або дорівнювати їй. Однак аналіз КК України свідчить про протилежне. Так, наприклад, у ч. 2 ст. 199 КК – верхня межа покарання у виді позбавлення волі – 10 років, а нижня межа позбавлення волі у ч. 3 ст. 199 КК – 8 років, то виходить, що за тяжчий злочин можна покарати так само як за менш тяжкий;

4) з метою диференціації кримінальної відповідальності та для забезпечення її індивідуалізації необхідно щоб санкції були альтернативними. Для цього треба передбачити в них хоча б два основних покарання, або хоча б одне основне, а інше – таке, що може бути як основним, так і додатковим (але в даному випадку повинне бути передбачене як основне покарання). В іншому випадку (за наявності одного основного та одного додаткового покарання) ми можемо говорити про безальтернативність санкцій. Зауважимо, що з усіх можливих дванадцяти видів покарань, передбачених у ст. 51 КК України, за злочини у сфері економіки законодавець використовує переважно лише два: штраф і позбавлення волі. Справді альтернативними можна вважати лише санкції ч. 1 ст. 210 КК, ч. 2 ст. 210 КК, ч. 1 ст. 211 КК, ч. 1 ст. 213 КК, в яких окрім штрафу передбачено громадські роботи, виправні роботи, обмеження волі. Виходячи з цього, назвати санкції усіх статей (або їх частин) за злочинні посягання у сфері економіки альтернативними неможливо;

5) система покарань становить собою не просто перелік окремих видів покарань, розташованих у певній послідовності, а й володіє певними інтегративними ознаками, що пов'язують між собою окремі види покарань, то ці властивості також повинні враховуватися законодавцем при диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК. Диференціюючи кримінальну відповідальність у санкціях статей Особливої частини КК, законодавець має враховувати співвідношення ступенів суворості окремих видів покарань [1, с. 190]. Однак, недотримання цього правила можемо спостерігати у санкціях ч. 2 та ч. 3 ст. 206 КК, де існує поєднання найсуворішого та найм'якшого покарання – штрафу і позбавлення волі. При цьому вони поєднуються за допомогою сполучника «або», що свідчить про їх використання законодавцем як альтернативних, а це є неприпустимо.

Отже, санкція статті (або її частини) хоча і не є засобом диференціації кримінальної відповідальності, однак саме вона відіграє важливу роль при визначенні усіх кримінально-правових наслідків вчинення злочину. Зважаючи на це, робимо висновки, що до конструювання санкцій статей висуваються певні вимоги: 1) вона повинна відповідати ступеню суспільної небезпеки злочинного посягання; 2) вона має бути узгодженою з санкціями за інші близькі за видом та характером злочини; 3) вона має бути альтернативною.

1. Пономаренко Ю.А. Значення системи покарань для диференціації кримінальної відповідальності в санкціях статей Особливої частини КК України // «Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності»: Міжнародний симпозіум 11–12 вересня 2009 року. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 188–190.

2. Дементьев С.И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы / С.И. Дементьев. – Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та, 1986. – 157 с.

3. Філей Ю.В. Вплив принципу диференціації кримінальної відповідальності на побудову кримінально-правових санкцій // «Кримінальний кодекс України 2001р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Диференціація кримінальної відповідальності»: Міжнародний симпозіум 11–12 вересня 2009 року. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – С. 240–243.

Д.О. Паробок,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ ФІНАНСІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ (ЧЕРВЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1917 р.)

Вітчизняна практика та світовий досвід переконливо доводять, що найкраще управління бюджетними коштами відбувається за умови ефективної роботи центрального органу виконавчої влади з питань обслуговування державного бюджету.

Проте, без вивчення та розуміння історичних коренів виникнення інституту управління державними фінансами, які сприяли становленню і розвитку фінансової системи, унеможливується процес прийняття ефективних рішень у сфері сучасних бюджетних правовідносин.

Не розуміючи історичну сутність та не використовуючи напрацьований досвід, неможливо кваліфіковано орієнтуватись в проблемі.

Одним з етапів у розвитку апарату управління державними фінансами в Україні стало створення 15 червня 1917 року на засіданні Малої Ради Генерального секретаріату фінансів Української Центральної Ради.

Метою створеного Генерального секретаріату фінансів було вироблення фінансової політики та формування засад майбутньої системи фінансів автономної України.

Проте, незважаючи на важливу роль, яку відіграє фінансове відомство в період становлення державності, діяльність Генерального секретаріату фінансів не відзначилась ефективним запровадженням нормативної-правової бази щодо регулювання фінансових відносин.

Основною причиною неефективної роботи Генерального секретаріату фінансів слід відзначити часту зміну очільників відомства.

Згідно проаналізованих історичних даних [1] та праць українських науковців (П. Гай-Нижник, Є. Гловінський) про-

тягом другої половини 1917 року Генеральним секретаріатом фінансів фактично керувало п'ять керівників [2].

Першим генеральним секретарем фінансів став член Виконавчого губернського комітету Київщини і голова управи Українського народного кооперативного банку, есер Христофор Антонович Барановський.

Генеральним секретаріатом фінансів протягом нетривалого керівництва Х.А. Барановського (15 червня 1917 року – 12 серпня 1917 року) не було досягнуто значних успіхів у створенні нормативної бази щодо управління державними фінансами.

Основним недоліком фінансової політики Х.А. Барановського була відсутність рішучих дій направлених на вирішення недостатності фінансових ресурсів та соціально-економічних питань. Діяльність Х.А. Барановського була спрямована на домагання від Тимчасового уряду грошових асигнувань.

Більш значних успіхів у розвитку нормативно-правової бази у сфері фінансових правовідносин було досягнуто під час керівництва Генеральним секретаріатом фінансів М.І. Туган-Барановським та В.П. Мазуренком.

Незважаючи на те, що М.І. Туган-Барановський теж багато часу приділяв домаганням від Тимчасового уряду грошових асигнування для вирішення фінансових проблем України, 29 вересня 1917 року завдяки М.І. Туган-Барановському у Декларації Генерального секретаріату з'явилась позиція щодо децентралізації загальнодержавних і спеціально-українських фінансів.

Декларацію Генерального секретаріату від 29 вересня 1917 року можна вважати своєрідною програмою подальшого економічно-фінансового розвитку України. У зазначеній Декларації ставилось завдання створення окремого від загально-російського українського бюджету, запровадження прогресивного оподаткування маєтків, введення податку на незаслужений приріст їх вартості та заявлено про намір заснувати Національний банк [3].

Таким чином, Декларацію Генерального секретаріату від 29 вересня 1917 року можна вважати першим важливим кроком на шляху встановлення незалежності української фінансової системи.

Протягом грудня 1917 року у сфері фінансових праводіносин були здійсненні наступні важливі кроки, а саме прийнято проекти законів про: «Державні кошти України», «Головну скарбницю», «Державний банк України», «Скасування Дворянського та Селянського банків».

Також в грудні 1917 року було прийнято надзвичайно важливий закон «Про випуск державних кредитових білетів УНР», яким було введено власну грошову одиницю на території України – карбованець.

Зазначені нормативні акти посприяли подальшому розвитку організації фінансових відносин в автономній Україні.

1. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2 т. / упор. В. Ф. Верстюк / кер. О. Д. Бойко, Ю. М. Гамрецький та ін. – К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – 591 с.; – К.: Наукова думка, 1997. – Т. 2. – 422 с.

2. Гай-Нижник П. Очільники вищого фінансового відомства Центральної Ради та уряду УНР у 1917–1918 рр. // Гуржіївські історичні читання (Збірник наукових праць). – Черкаси, 2007. – С. 247–252; Гловінський Є. Фінанси У.С.С.Р. – Варшава: Український науковий інститут, 1938. – С. 10–57.

3. Гай-Нижник П. Теоретичні засади фінансової системи Української держави у 1917–1919 рр. // Український історичний журнал. – 1998. – № 4. – С. 4.

Г.Я. Пашуля,

ад'юнкт

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

З моменту проголошення незалежності наша держава продовжує формувати та вдосконалювати механізми реалізації своїх основних завдань та владних повноважень через свій апарат. Особливої ваги в цих процесах набуває питання реформування органів внутрішніх справ. Оскільки цей елемент

апарату держави покликаний забезпечити захист основних напрямків її діяльності та є механізмом, що забезпечує охорону норм, які встановлює влада, то його модернізація і приведення до вимог сьогодення є досить актуальною.

Діяльність органів внутрішніх справ повинна забезпечувати реалізацію поставлених перед державою завдань у сфері охорони інтересів громадян, влади та суспільства загалом. Їх правоохоронна та правозабезпечувальна функції не повинні створювати дискомфорт та напругу в суспільстві, а мають безконфліктно попереджати і викорінювати всі прояви порушень. Цьому має сприяти високий рівень свідомості учасників суспільних відносин та повага до норм закону, що визначають напрямки та пріоритети, запропоновані владою.

В умовах сьогодення наше суспільство не є в повній мірі сформованим та готовим до компромісів. Цілі та завдання держави змінюються залежно від бачення окремих верств, які тлумачать норми закону на свій розсуд. В такій ситуації органам внутрішніх справ потрібно дуже вміло розмежовувати охорону приватних та загальноправових інтересів. Для цього вони наділені владними повноваженнями, які покликані забезпечити підтримку та охорону суспільства, і через норми закону здійснюють регулювання життєдіяльності та підтримку в державі.

Щоб забезпечити безперервну діяльність, держава, законодавчими рішеннями наділяє правоохоронні органи владними повноваженнями. За цією характерною ознакою їх відносять до управлінського апарату, що має на меті реалізацію державновладних функцій та завдань.

В умовах світової глобалізації суспільство ставить перед собою нові завдання та цілі. Як наслідок держава наділяється новими функціями для підтримки вимог сучасності. Це спричиняє потребу захисту не тільки окремо взятих і локалізовано розміщених груп, а населення загалом.

На даний час в суспільстві гострій та різкій критиці піддається централізоване керівництво органами внутрішніх справ та пропонується віддати окремі владні повноваження органам місцевого самоврядування.

Така позиція суперечить сутності реалізації державного управління через елементи апарату держави. Місцеві органи влади функціонують автономно не враховуючи загальносуспі-

льні потреби захисту для реалізації загальносупільних норм, вони не наділені достатньою компетенцією і можуть виключати з пріоритетних напрямків захист населення в загальнонаціональних масштабах в інтересах локально обмеженої громади. За своїм змістом і принципами діяльності вони не можуть в повній мірі відповідати за інтереси суспільства загалом.

Якщо розглядати систему органів внутрішніх справ як окрему, автономну одиницю, то вилучення частини їх структурних складових призведе до неможливості якісного виконання повноважень, покладених державою. Правоохоронна функція держави не буде виконуватись і перетвориться на умовну і голослівну. Локально діючі підрозділи не можуть виконувати в повній мірі завдань загальнодержавного масштабу.

В умовах, коли злочинні угруповання впливають на міжнародну діяльність та співпрацю держав, не можна розпошувати та втрачати набутий правоохоронний і правозахисний потенціал.

Оскільки органам місцевого самоврядування пропонується самостійно вирішувати рівень необхідності в правоохоронному захисті, це може призвести до створення концентрації в країні в окремих регіонах злочинного елементу. Ліквідувати на місцевому рівні таку організовану злочинність в межах окремо взятої громади не буде можливо. Виникатимуть умови для корупційних порушень з боку посадових осіб правоохоронних структур, зловживання службовим становищем, трактування норм закону на власний розсуд.

При місцевому підпорядкуванні силових структур, з одного боку, виникає безпосередня загроза їх перетворення на озброєні підрозділи окремих місцевих владних прошарків, поширення самоуправства; а з іншого – це призведе до втрати державою впливу на негативні прояви у владі та може загрожувати її територіальній цілісності.

А у випадку демілітаризації органів внутрішніх справ може призвести до неконтрольованого накопичення зброї у місцевого населення і неможливості в повній мірі впливати на вирішення конфліктів між сторонами.

Тому для ефективного захисту інтересів населення, окремих громад, а також для виконання правоохоронних функцій на рівні держави та в межах міжнародного співробітництва з питань подолання міжнародної, терористичної злочиннос-

ті система органів внутрішніх справ має бути досить широкою та гнучкою.

Для ефективної реалізації завдань та функцій держави на даний час необхідно зберегти централізовану підпорядкованість органів внутрішніх справ, доповнивши їх новими елементами на вимогу сьогодення.

Повноваження органів місцевого самоврядування потрібно доповнити виконанням завдань з питань охорони відносин між населенням окремої територіальної громади та профілактикою на її території злочинних проявів. На цій підставі вони могли би створювати окремі правоохоронні структури. До їх завдань можна було би віднести вирішення конфліктів між населенням та забезпечення охорони громадського порядку.

Разом з тим на території цих громад повинні паралельно діяти такі органи держави, що забезпечували б виконання її функцій та завдань у сфері правоохоронної діяльності, були засобом у досягненні цілей, що стоять перед нею. Такі органи мають бути у централізованому підпорядкуванні та здійснювати тісну співпрацю з місцевими правоохоронними структурами.

Для попередження та виявлення злочинів міжнародного рівня централізований апарат має здійснювати захист інтересів держави на міжнародному рівні та передавати відомості вниз за вертикальним підпорядкуванням і ділитися в процесі співробітництва на місцеві правоохоронні структури.

Ця взаємодія дасть змогу органам місцевого самоврядування бути проінформованими про загрози міжнародного характеру, а централізованим органам апарату держави – володіти інформацією місцевого рівня і забезпечувати захист інтересів держави в процесі міжнародного співробітництва.

Такі процеси вдосконалення апарату держави дадуть змогу в повній мірі захистити основні цінності суспільства в умовах світової глобалізації.

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учебник / О.Ф. Скакун. – Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

2. Проект Закону України «Про поліцію».

3. Проблемы теории государства и права. учебное пособие / под. ред. М.Н. Марченко. – М.: ПРОСПЕКТ, 1999. – 504 с.

4. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
5. Тихомиров Ю.А. Социальные управляющие системы // Советское государство и право. – 1970. – № 5. – С. 67–68.
6. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз): монографія / Р.В. Войтович; за заг. ред. В.М. Князева; Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – К.: НАДУ, 2007. – 679 с.

Р.В. Перелигіна,
*викладач кафедри
кримінального права та процесу
(Київський університет права НАН України)*

ДО ПРОБЛЕМИ ЖІНОЧОГО НАСИЛЬСТВА

За останні десятиліття змінилося відношення до проблеми жіночого насильства з боку світової і української громадськості, що вплинуло на визнання частоти випадків жорстокого поводження, а також його руйнівного впливу як на індивідуальне благополуччя особи, так і на благополуччя сім'ї в цілому.

У дослідженнях кримінологів відмічено тенденцію до зростання агресивних і жорстоких злочинів, вчинених жінками, а з огляду на статистику МВС, рівень жіночої злочинності збільшується щорічно приблизно на 5–7%. Так, у 2009 році загальна кількість жінок, що вчинили злочинні діяння становила 29065 осіб, що складає 13,7% від загальної кількості вчинених злочинів, а вже у 2010 році кількість збільшилася до 31457 осіб, питома вага жінок складала 13,9 відсотків [1]. Таким чином, кількість жінок, які вчинили злочини за 1 рік збільшилася на 8,2 відсотки. Привертає увагу агресивність жіночої частини злочинного середовища: 35% засуджених жінок покарані саме за агресивні (насильніцькі) злочини. Саме тому в наш час виникла потреба у вивченні такої проблеми як жіноче насильство, встановленні причин та умов, які сприяють прояву жіночої агресії та розробці на основі виявлених детермінант рекомендацій щодо попередження цього негативного явища.

Основна частина всіх тяжких злочинів відбувається у сфері побуту. На думку ряду дослідників кожна людина (індивід), найімовірніше, може бути піддана різним насильницьким діям або навіть убитий саме членом своєї сім'ї у власному будинку.

Більшість фахівців, що займаються проблемою жіночого насильства, сходяться на думці, що жорстоке поводження між близькими людьми обумовлюється комплексом чинників, серед яких важко виділити домінуючий.

До них відносяться: соціально-економічний статус агресора і жертви, досвід переживання і спостереження насильства в дитинстві, зловживання алкоголем в сім'ї, низька самооцінка членів сім'ї, вербальна агресія та ін. Не останню роль грає і сам процес протікання взаємодії між членами сім'ї, уміння долати конфлікти і розбіжності вже на початковій стадії розгортання кризової ситуації.

Віктимологічний підхід до проблеми виходить з того, що постраждали в результаті подружнього насильства самі провокують жорстокість по відношенню до них. Так, жінка за своєю природою більш терпляча, ніж чоловік. Але якщо вона живе в умовах постійного приниження, образи, то коли-небудь її істота збунтується і обрушить свій гнів на кривдника. Іноді це свідоме провокування, особливо при систематичному вживанні спиртних напоїв, знущаннях, образах, погрозах, інших фактах протиправної поведінки [2, с. 105].

В рамках віктимологічного підходу також можна відзначити дослідження Л. Берковіца. Дослідник звертає увагу як на соціальні та культурні корені насильства в сім'ї, так і на характер сімейних відносин і загальну ситуативну схожість агресивної поведінки в сім'ї з іншими типами агресивної поведінки.

Л. Берковіц підкреслює взаємозалежність жертви і кривдника: «грубість породжує ще більшу грубість, а агресивні дії однієї сторони викликають у відповідь агресію іншої» [3, с. 311].

Теорія соціального навчання підкреслює роль найближчого оточення, яке стимулює розвиток в агресорі схильність до насильства. Ця теорія отримала розвиток в роботах М. Кауфмана [4]. Дослідник вважає, що немає ніяких причин стверджувати, що людська істота в цілому (незалежно від статі) не схильна до агресії. На його думку, подружнє насильство починається з насильства по відношенню до себе, потім переходить

на рівень відносин з партнером, а потім починає загрозувати суспільству в цілому. Подружнє насильство при цьому є компенсацією почуття безвладдя і безпорадності, випробовується індивідом на роботі або в суспільстві, а також – прагненням підпорядкувати близьку людину своїй владі через установку контролю над нею.

Як свідчать останні дослідження психологів, у наш час, жінка все частіше набуває чоловічих психологічних рис, тобто переважає змішана стать, коли йдеться про суміш чоловічих та жіночих психологічних рис в одній особі. Це викликано розвитком суспільства та цивілізації. Тобто жінки прагнуть виконувати суто чоловічі функції, бути лідером і в соціумі, і в родині.

Фемінізація суспільства, змішання статевих ролей привели до того, що вже важко здивувати когось жінкою-культуристом, жінкою-політиком, жінкою-бізнесменом та чоловіком-нянькою, чоловіком-візажистом. Поведінка деяких жінок більше походить на чоловічу, ніж на жіночу, і навпаки. Грубі, мужикувати жінки і м'які, жіночні чоловіки вже не викликають подиву, як це було б навіть років п'ятдесят тому. Такі зміни породили проблеми, яких раніше не було чи вони існували в набагато меншому масштабі. Одна з таких проблем - фізичне насильство над чоловіком з боку жінки. Чоловіче насильство завжди обговорювалося. Часи змінилися - і з'явилося жіноче насильство. Воно, на жаль, незважаючи на досить широке поширення і важкі наслідки, залишається як би «за кадром».

У зв'язку із сказаним, проблема попередження жіночої злочинності повинна вирішуватися в руслі боротьби зі злочинністю в цілому.

Робота з профілактики злочинів серед жінок має охоплювати насамперед ті сфери життєдіяльності, в яких вони найчастіше вчиняються. Це побут і виробництво. При цьому слід звернути увагу на виховання жіночості, жіночого, а не чоловічого типу поведінки. Особливо це стосується попередження насильницької злочинності, яка становить серйозну загрозу моральному здоров'ю суспільства.

Соціальна підтримка матері-одиначки, наприклад, має включати в себе не тільки сплату їй грошового утримання. Не менш важливо надати їй можливість більше заробляти, підвищити свою кваліфікацію. Заходи профілактики повинні охоплювати і дівчат-підлітків, які опинилися в скрутному ста-

новищі і вчиняють антигромадські пропуски. Сюди слід віднести весь комплекс індивідуальних виховних заходів, встановлення опіки і піклування, направлення в дитячі будинки, школи-інтернати, влаштування на роботу чи навчання, а також надання медичної допомоги. Як зазначає В.І.Варивода, така допомога необхідна багатьом дівчатам правопорушницям, оскільки серед них велика питома вага осіб з венеричними, соматичними і психічними захворюваннями [5].

Зараз можна почути чимало думок про роль церкви у житті суспільства. Розуміючи її зростаючий вплив, особливо у вихованні моральності людей, можна висловити припущення, що значення церкви в профілактиці злочинності взагалі, і жінок особливо, може принести свої плоди. Світовий досвід свідчить про це.

Таким чином, жіноче насильство в наш час являє собою доволі серйозну проблему. Зростання рівня жіночої злочинності несе загрозу гуманітарній сфері суспільного життя, ставить під сумнів базові інститути та моральні цінності суспільства. Наноситься нічим не відновний збиток дітям, так як реальний вплив сім'ї виявляється негативним, а усунути його діяльністю виховних організацій стає практично неможливим.

Отже, встановлення причин та умов, які сприяють прояву жіночої агресії та розробка на основі виявлених детермінант рекомендацій щодо попередження цього негативного явища, дозволить утвердити законність і правопорядок у нашій державі та поліпшити виховання підростаючого покоління.

1. Експрес-інформація про стан злочинності на території України за 2009–2011 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.

2. Крижна Л.В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) / Л.В. Крижна. – К., 2003. – 105 с.

3. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – М.: СПб, 2001. – 311 с.

4. Kaufman, M. The Construction of Masculinity and the triad of Men's Violence / M. Kaufman // Men's Lives. Ed. by M. Kimmel and M. Messner. – New-York-Toronto: Makmillan publishing company, 2000.

5. Варивода В.І. Протидія сексуальній експлуатації жінок в Україні / В.І. Варивода // Наук. вісн. НАВСУ. – К., 2005. – № 2 – С. 168–173.

В.В. Піцикевич,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

КРИТЕРІЇ ЛІЦЕНЗУВАННЯ ВИДІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» є основним нормативно-правовим актом у сфері ліцензування, який визначає, зокрема, види господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню. Однак недоліком відповідного закону є непрописаність у ньому критеріїв ліцензування, які б стали підставою, мірилом віднесення певних видів господарської діяльності до ліцензованої діяльності – діяльності на провадження якої суб'єкту господарювання необхідно отримати ліцензію. Відсутність ж законодавчо закріплених критеріїв ліцензування є однією із основних причин динамічної зміни переліку видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню.

Першою із спроб нормативного закріплення критеріїв ліцензування стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію розвитку державної системи ліцензування підприємницької діяльності за її видами», відповідно до якої регулюванню мають підлягати тільки ті види підприємницької діяльності, які безпосередньо впливають на здоров'я людини, навколишнє природне середовище, безпеку держави [7]. Ідентичні критерії ліцензування були закріплені в третьому абзаці статті 4 Закону України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 р. № 698-ХІІ (в редакції від 29.01.98 р.) [4]. Незважаючи на це, законодавче закріплення критеріїв введення ліцензованої діяльності відсутнє, оскільки станом на сьогодні критерії ліцензування не закріплені ні в Законі України «Про підприємництво», ні в Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності».

Критерій [від грец. *kriterion* – засіб судження] – мірило для визначення, оцінки предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації [3, с. 223]. Принцип [від лат. *principium* – початок] – особливість, правило або спосіб, покладені в основу створення, здійснення або діяльності чого-небудь [1, с. 891].

Таким чином, критерії ліцензування – це мірило визначення (встановлення) певних видів господарської діяльності,

що підлягають ліцензуванню (те, що слугує підставою віднесення певного виду господарської діяльності до переліку видів господарської діяльності на провадження якої суб'єкту господарювання необхідно отримати ліцензію); принципи ліцензування – головні ідеї, вихідні начала на яких ґрунтується державна політика в сфері ліцензування вже встановлених конкретних видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню (те на основі чого здійснюється ліцензування). У зв'язку з цим, не можна погодитись із позицією С.С. Вітвіцького, який у виданій ним монографії ототожнив критерії ліцензування із принципами державної політики у сфері ліцензування (принципами ліцензування) вказавши, що Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» встановив критерії визначення видів діяльності, яка підлягає ліцензуванню [2, с. 13].

Нерозв'язаним питанням серед науковців є виведення та встановлення єдиних критеріїв ліцензування. Аналогічна позиція викладена Л.В. Шестак у її монографічному дослідженні [10, с. 25].

Є. Провоторова пропонує законодавчо закріпити віднесення виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, в разі, якщо він відповідає одному з таких критеріїв: наявність державного (публічного інтересу) до зазначеного виду діяльності; небезпека нанесення шкоди правам, законним інтересам, моральності та здоров'ю громадян у результаті провадження діяльності; необхідність спеціальних знань для провадження господарської діяльності, де такі знання є основним засобом провадження зазначеного виду діяльності [8, с. 24].

А.І. Шпомер вважає, що критеріями виділення видів діяльності щодо яких застосовується ліцензування є соціально-економічна роль і широке коло контингенту обслуговування (банківська діяльність); забезпечення економічної безпеки держави (зовнішньоекономічна діяльність держави); життєво важлива роль для суспільства (в цілому і для економіки); економічна безпека держави та широке коло контингенту обслуговування (діяльність у сфері каналів мовлення та телекомунікації); значення для життєдіяльності суспільства (діяльність у сфері електроенергетики); підтримка на належному рівні інтелектуального потенціалу суспільства (освітня діяльність); забезпечення безпеки держави (виробництво і торгівля спиртом етиловим, коньячним і плодовим, алкогольними напоями) [11, с. 58].

П.М. Пальчук вважає, що критеріями ліцензування господарської діяльності, у тому числі у сфері торговельної діяльності, з відповідним закріпленням в Законі про ліцензування мають бути: захист прав, законних інтересів, життя та здоров'я громадян; захист навколишнього природного середовища; забезпечення безпеки держави [5, с. 17–18].

Для порівняння розглянемо підстави ліцензування в інших країнах. Так, у Японії підприємницька діяльність підлягає ліцензуванню через публічний характер бізнесу та необхідність нагляду за ним. В Японії також накладають обмеження на підприємництво: в інтересах громадського порядку, добробуту (держав надає дозвіл підприємствам займатись цією діяльністю, якщо переконається, що вони можуть це робити кваліфіковано та їхні дії не заподіюватимуть шкоди); з метою забезпечення вступу на ринок кваліфікованих підприємців та перевірки умов, необхідних для забезпечення суспільної безпеки, стандартів тощо. Отже, ліцензування спрямоване не на порушення свободи підприємницької діяльності, а лише на перевірку додержання встановлених вимог.

Відповідно до Закону Німеччини «Про порядок здійснення промислової діяльності» необхідність отримання спеціального дозволу (ліцензії) на здійснення особливих видів підприємницької діяльності відбувається за двома підставами: використання у виробництві обладнання, що потребує систематичного спеціального нагляду; характер діяльності, для зайняття якою підприємцем необхідна особлива кваліфікація, що є підставою для одержання відповідної ліцензії [6, с. 34].

Слід врахувати і те, що критерії введення ліцензування видів господарської діяльності містяться у ч. 2 ст. 3 проекту Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 27 грудня 2011 року за № 9654, внесенного Кабінетом Міністрів України. Відповідно до вищезазначеного проекту закону (друге читання) ліцензування виду господарської діяльності запроваджується лише у разі недостатності інших засобів державного регулювання цього виду господарської діяльності, якщо така діяльність стосується використання обмежених природних ресурсів та/або становить загрозу життю чи здоров'ю людей, безпеці держави, навколишньому природному середовищу, і ліцензування такої діяльності може фактично запобігти цим загрозам [9].

З огляду на викладене слідуює, що вироблення єдиних критеріїв ліцензування видів господарської діяльності та їх законодавче закріплення є досить актуальним та важливим питанням, вирішення якого сприятиме визначенню видів господарської діяльності, що повинні підлягати ліцензуванню. Це в свою чергу покращить бізнес-клімат в Україні. Для досягнення відповідної мети необхідно проаналізувати окремі сфери економіки, народного господарства, вивести в кожній з них властиві їм критерії ліцензування, здійснити їх аналіз, порівняння і таким чином встановити єдині, уніфіковані критерії визначення видів діяльності, що повинні підлягати ліцензуванню.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [кер. вид. проекту П.М. Мовчан, В.В. Німчук, В.Й. Клічак]. – К.: Видавництво «Дніпро», 2009. – 1332 с.

2. Вітвіцький С.С. Державний контроль ліцензійної діяльності: монографія / С.С. Вітвіцький. – Запоріжжя: Дніпропетровський металург, 2010. – 172 с.

3. Гіжевський В.К. Популярна юридична енциклопедія / В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 528 с.

4. Закон України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року № 698-ХП // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168.

5. Пальчук П.М. Правові засади ліцензування торговельної діяльності в Україні: монографія / П.М. Пальчук. – К.: КНТЕУ, 2008. – 224 с.

6. Пастух І.Д. Критерії ліцензування підприємницької діяльності // Право України. – 2000. – № 5. – С. 33–34.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію розвитку державної системи ліцензування підприємницької діяльності за її видами» від 23 вересня 1996 року № 1164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1164-96-%D0%BF>.

8. Провоторова Є. Правові аспекти визначення критеріїв видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 4. – С. 23–25.

9. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 27 грудня 2011 року за № 9654 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42237.

10. Шестак Л.В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут: монографія / Л.В. Шестак. – Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2009. – 164 с.

11. Шпомер А.І. Сутність і призначення спеціального порядку ліцензування деяких видів господарської діяльності // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 7. – С. 54–58.

Д.І. Попов,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИРОДНОГО ПРАВА ПРИ ЗДІЙСНЕННІ СУДОВОГО УГЛЯДУ ЗА НАЯВНОСТІ ПРОГАЛИН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Суддя здійснює судовий угляд при вирішенні спору за умови існування підстав для його здійснення та повноважень судді на вирішення того чи іншого юридичного питання. Відсутність підстав для здійснення судового угляду означає відсутність самого угляду. Відтак, застосування природного права при здійсненні судового угляду є можливим за наявності самих підстав для здійснення судового угляду.

До підстав здійснення судового угляду у юридичній літературі відносять юридичні явища, які прямо чи опосередковано містять право суду здійснити вибір одного з допустимих альтернативних варіантів вирішення юридичного спору. До них зокрема належать: відносно-визначені за змістом правові норми, прогалини у законодавстві, правові колізії. За відсутності певних з перелічених підстав – судового угляду немає.

Отже, підстави здійснення судового угляду безпосередньо пов'язані із недоліками законодавчої техніки: наявністю законодавчих прогалин, колізією правових приписів, існуванням незрозумілого, нечіткого закону. У випадку досконалості закону, обов'язком судді є його застосування при вирішенні спору, та підведення певного діяння під факт, передбачений у законі.

Однак, останнім часом спостерігається поступове послаблення віри у можливість закону вирішити будь-яку проблему державного чи суспільного життя, розуміння помилковості уявлень про те, що прийняття рішень – це лише технічна й автоматична операція. Незважаючи на всю свою формальну визначеність, чіткість, зрозумілість, закон не є досконалим, а отже не може охоплювати всі можливі ситуації, які виникають у житті. Це зумовлено швидким розвитком економічних, політичних, соціальних відносин, в результаті чого виникають законодавчі прогалини.

Виявлення прогалин у законодавстві не звільняє суддю від обов'язку вирішити конкретну справу та прийняти правозастосовний акт. Суддя, який застосовує норму права, не може відмовитися від вирішення справи з мотивів неповноти законодавства. У зв'язку з цим, з метою уникнення подібних ситуацій, у праві існує інститут аналогії, що передбачає подібність життєвих ситуацій і діючих правових норм. Він визначає два шляхи подолання прогалин – аналогія закону і аналогія права.

Механізм подолання прогалин у праві полягає у наступному: юридичний факт породжує нерегульовані правові відносини; за судовим углядом здійснюється вибір правової норми, що регулює найбільш подібні відносини; відбувається безпосереднє застосування правової норми, тобто застосовується аналогія закону. За відсутності можливостей для застосування аналогії закону, застосовується аналогія права. При цьому, аналогія закону (права) розглядається як суттєвий елемент здійснення судового угляду.

Однак, суспільне життя є настільки багатоманітним, що завжди є можливість виникнення нових життєвих ситуацій, що не зазнали правового впливу. Чим ширшим стає предмет правового регулювання, тим вищою є ймовірність того, що ті чи інші відносини залишаться за межами правової регламентації.

Іншими словами, враховуючи динамічність життя, необхідність передбачення нових суспільних процесів, закон не можна вважати найефективнішою формою права. Через об'єктивні причини будь-яке законодавство з часом відстає від потреб суспільства. [1; 25]. Старіючи, закон втрачає здатність відповідати дійсності, яка змінюється й не встигає регулювати нові життєві ситуації, а тому його зміст вимагає постійного оновлення з метою приведення у відповідність до сучасних потреб людей [2; 123]. Відтак, актуальним постає питання що робити у випадку, коли жодна норма права не регламентує відносин, що склалися.

Концепція юридичного позитивізму не передбачає наявності прогалин та суперечностей у законодавстві та не дозволяє відходити від застосування закону, адже це породжує на думку її представників судове свавілля – прийняття рішень на власний розсуд, а не на підставі правових норм. Лише із проголошенням принципу верховенства права судді почали приймати рішення не на підставі закону, а керуючись власним

міркуванням застосовувати норми природного права. Звернення суддів до природного права стало необхідним у випадку, коли нормативний акт був неспроможний дати відповідь у конкретній ситуації, оскільки закони в ряді випадків не можуть врахувати усіх особливостей тієї чи іншої справи, яка є предметом судового розгляду.

Як зазначає Н. Гураленко, зміни в економічних, політичних, правових, соціальних відносинах сприяють тому, що ситуації реальної діяльності суб'єктів права, які вимагають судового вирішення по суті, наповнюються особливостями, які не відображені у діючому законодавстві. У таких випадках судді часто стикаються зі складним завданням. Не знаходячи правової норми для вирішення певного спору, вони опиняються перед вибором: або зовсім відмовитися від розгляду спору, або, виходячи зі загальних принципів тієї чи іншої правової системи, застосувати природне право й покласти його в основу власного рішення. Суд, однак, не може відмовити суб'єктам права у вирішенні спору через неповноту, неясність чи відсутність закону, оскільки це буде рівноцінне відмові у правосудді і автоматично породить інше – неправове, тіньове, регулювання або зовсім призведе до паралізації деяких складових суспільних відносин [3; с. 164–165].

До аналогічних висновків прийшов і А. Тоффлер, який розглядаючи сучасне правосуддя, відмітив, що сьогодні законодавство втрачає головне: воно не здатне виразити своєрідність і крихкість виникаючих у соціальній практиці ситуацій, діє грубо й абстрактно [4; с. 65]. Така ситуація призводить до нерегульованості суспільних відносин, а отже до їх «неправовості», що служить передумовою для застосування природного права. Позитивне право не завжди є достатнім для врегулювання усіх суперечностей, що виникають у житті, а природне право як чинник регулювання суспільних відносин є багатоаспектним, та не передбачає правовідносин, які не могли б бути врегульовані з його допомогою.

Відтак, прогалина може існувати у законодавстві, а не у праві загалом, оскільки відповідне положення завжди можна відшукати у природному праві і застосувати його до конкретного випадку. Тому законодавство можна розглядати як систему, що відрізняється неповнотою, недосконалістю, суперечністю. Природне право, в свою чергу, презюмується повним, до-

сконалим, всеохоплюючим, здатним надати підставу для вирішення всіх без винятку ситуацій, що виникають у реальному житті. Таким чином, за наявності прогалин у законодавстві суддям при здійсненні судового угляду слід застосовувати природне право та приймати відповідне рішення.

1. Рудковский В. Теоретические проблемы источников права / В. Рудковский // *Философия права*. – 2005. – № 3. – С. 21–27.

2. Венгеро́в А. Теория государства и права: учебник / А. Венгеро́в. – Ч. 2: Теория права. – Т. 1. – 1996. – 163 с.

3. Гураленко Н.А. Судовий прецедент в системі джерел права: філософсько-правовий аспект: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук: 12.00.12 / Н.А. Гураленко. – Л.: ЛьвДУВС, 2009. – 223 с.

4. Бурлай Е. Не усердствуй! (о государственном нормотворчестве и его неоднозначных результатах) / Е. Бурлай // *Проблеми філософії права*. – Т. III. – № 1–2. – Київ-Чернівці: Рута, 2005. – С. 63–72.

Р.І. Радейко,

аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ ФОРМАЛІЗМ У ВЧЕННЯХ ГЕРБЕРТА ХАРТА

Г.Л.А. Харт – найвидатніший англomовний теоретик та філософ права ХХ ст. Без перебільшення можна стверджувати, що немає майже жодного сучасного англосаксонського теоретика права, який би так чи інакше не посилався, не осмислював, в тому числі і в критичному значенні, теоретичні позиції Харта. Навіть ставлячись до Харта критично, більшість правознавців не заперечують його внеску в сучасну англосаксонську теорію права [3, с. 24].

На думку І.С. Максимова, внесок Харта в розуміння природи права полягає в тому, що він формулює рад нових теоретичних положень, що відображають складну природу права [2, с. 23].

Однією із основних проблем, яку Харт розглядав в дослідженні «Концепція права» [4] – це проблема правового форма-

лізму. На початку VII розділу своєї роботи дослідник вказував, що у будь-якій великій групі загальних правил, критеріїв і принципів повинен існувати головний інструмент соціального контролю, а не окремі вказівки, адресовані кожному індивідуально. Якби було неможливо повідомляти про загальні норми поведінки, зрозумілі для багатьох людей без додаткових інструкцій, що вимагають від них певної поведінки за певних обставин, те, що ми сьогодні визнаємо за право, не могло б існувати. Науковець наголошував на тому, існують дві перешкоди, коли законодавець намагається однозначно та заздалегідь врегулювати усі суспільні відносини за допомогою загальних норм. Перша перешкода – це відносна необізнаність з фактами; друга – це відносна невизначеність мети. Коли можна було б законодавчо передбачити усі можливі випадки розвитку подій з усіма можливими різновидами їх комбінацій, то завчасно можна було б передбачити будь-яку можливість. У такому випадку, можна було б створювати правила, застосування яких до конкретних випадків ніколи не потребувало б додаткового прийняття рішень. Усе було б відомо, і тому для всього можна було б щось зробити та щось визначити через правила. На думку Харта, «це був би світ, пристосований до «механічної» юриспруденції».

Дослідник вважав, що формалізм полягає у такому ставленні до сформульованих словами правил, яке намагається одночасно замаскувати та применшити необхідність такого вибору, як тільки загальне правило сформульоване. При цьому, загальні норми повинні мати однакове значення при правозастосуванні для кожного випадку. Така ситуація можлива, тільки при забезпеченні визначеності або прогнозованості шляхом «сліпого вирішення наперед, що треба робити в ряді майбутніх випадків, склад яких нам не відомо». Кінцевим етапом цього процесу, Харт називав «концептуальний рай» юристів, коли певному загальному терміну надається однакове значення не тільки для застосування однієї норми, а завжди, коли він передбачений в усіх інших нормах. Таким чином не виникатиме потреби у тлумаченні певного терміну «в світлі різних спірних невирішених питань в його різноманітних повтореннях» [4, с. 131].

У процесі правозастосування, виникає ситуація, коли норма регулює лише певну частину суспільних відносин, а

решти (*суспільних відносин*) залишається сфера «невизначеності». Це призводить до наступних ситуацій: 1) визначеність у правилах; 2) визначеність у прецедентах; 3) невизначеність у правилах; 4) невизначеність у прецедентах. Але, яким чином повинен діяти суддя? Можливі такі варіанти вирішення проблеми:

1) правовий формалізм (формальне дотримання правил). У такому випадку, головним завданням є встановлення єдиного значення загального правила, яке необхідно застосувати до усіх випадків. Тобто для вирішення спорів у кожній ситуації, необхідний компроміс сторін конфлікту;

2) правовий реалізм. Особи самі знаходять компроміс своїх інтересів, а про правило вони можуть дізнатися після його порушення (*ex post facto*). Тому метою правозастосування є передбачення можливих «раціональних» дій судді у кожній ситуації, дозволеної прецедентами;

3) правовий скептицизм. Через «невизначеність» неможливо застосувати ні правила, ні прецеденти, а якщо проблема виникає у сфері «визначеності», то і там не має необхідних варіантів рішень. У такому випадку залишається лише розраховувати на здоровий глузд та внутрішнє переконання судді в необхідності винести те чи інше рішення в конкретній ситуації;

4) правовий моралізм. При ухваленні рішення суддя повинен керуватися не правилами і не прецедентами, а правовими принципами, які складаються з фундаментальних цінностей правової системи.

При вищенаведених випадках, позиція Харта – це щось «середнє» між формалізмом, реалізмом та скептицизмом. Науковець визнавав свободу суддівського розсуду там, де ситуація не підпадає під дію загальних правил. У такому випадку свобода суддів обмежена необхідністю застосування прецедентів, які з часом стають «судовими правилами» [1, с. 28–29].

Харт критично оцінював формалізм як метод оцінки важливості правил. На думку дослідника, формалізм передбачає суворе дотримання загальних правил поведінки, щоб вирішити, які дії необхідно здійснити в тій чи іншій ситуації. Однак, формалізм може привести до ситуації, коли правила не можливо застосувати до конкретної справи. Такі випадки можуть призвести до правової невизначеності. Харт дотримувався по-

зиці (помірний позитивізм), визначаючи мінімальний моральний зміст у праві і допустимість застосування «нелогічних» правил та «належного права» у випадку правової «невизначеності» (відкритої матерії права).

1. Афонасин Е.В., Дидикин А.Б. Философия права: учеб. пособие / Новосиб. гос. ун-т. Новосибирск. – 2006. – 92 с. (С. 28–29).

2. Максимов С. Висока відповідальність посадових осіб – у самій природі права // Юридична газета. – № 31–32. – 9 серпня 2007. – С. 23.

3. Пищулин А. В. Юридический позитивизм в современном правопонимании: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / А.В. Пищулин. – М., 2010. – 30 с. (С. 24).

4. Харт Х.Л.А. Концепція права / Х.Л. Харт; пер. з англ. Н. Комарова. – К.: Сфера, 1998. – 231 с.

С.В. Романцова,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ (ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Вітчизняною кримінологічною наукою не визначено поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх. Відсутні самостійні наукові роботи, спеціально присвячені проблемі сексуального насильства щодо неповнолітніх.

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за вчинення сексуального насильства досліджували такі вчені, як О.І. Белова, Т.Д. Лисько, Д.П. Москаль, О.О. Світличний. Частково кримінологічні питання запобігання сексуальному насильству у зарубіжних країнах розглядалися у наукових працях О.І. Бугери, Е.Н. Волкової, О.В. Губанової, О.М. Гуміна, О.М. Джужи, Г.Б. Дерягіна, Н.А. Ісаєва, С.С. Косенко, Л.В. Левицької, А.С. Лукаша.

Сексуальне насильство щодо неповнолітніх, при всьому розмаїтті підходів до вивчення і з'ясування феномена сексуа-

льної агресії, розглядалось, загалом, як елемент, структурна одиниця сексуального насильства загалом, і в окрему групу ніколи не виділялося, а тому і не становило самостійний об'єкт кримінологічного дослідження.

Сексуальне насильство – складне суспільно небезпечне діяння, яке можна достатньо глибоко осмислити лише за умови комплексного підходу до його аналізу.

Поняття «сексуальне насильство» співзвучне з поняттям «*zgvaltuvannya*», що у перекладі з латинської означає «крадіжка», тільки у даному випадку не майна, а прав особи.

На основі проведеного аналізу норм Кримінального кодексу Російської Федерації, Н. Набойщиков, визначає, що сексуальне насильство щодо дітей передбачає всі умисні та незаконні дії сексуального характеру, які завдають шкоди психічному та фізичному здоров'ю дитини, і згоду дитини на сексуальний контакт з дорослим не можна розглядати як вільний, рівноправний, свідомий вибір [1, с. 7], а А. Ткаченко наводить визначення сексуальних взаємин з дітьми як будь-яку дію, що, як правило, пов'язана із застосуванням насильства, яке вчинене дорослим щодо особи у віці до 18 років з метою одержання сексуального задоволення [2, с. 71].

У кримінальному праві США під терміном «сексуальне насильство» розуміються статеві зносини, що вчиняються із загрозою чи застосуванням насильства або при неможливості жертви чинити опір. При цьому природна чи неприродна фізіологічна форма сексуального насильства для правильної кримінально-правової кваліфікації значення не має.

В англомовній літературі сексуальне насильство розглядається як сексуальні взаємини з неповнолітніми в рамках поняття «*child sexual abuse*», зміст якого включає більш широкий спектр дій, що підпадають під категорію сексуального зловживання [3, с. 220].

А. Бейкер і С. Дункан визначають поняття «сексуального зловживання дітьми» як залучення дорослим у сексуальні відносини (оральні, вагінальні, петтінгові, анальні) незрілу дитину або підлітка [4, с. 460].

Аналіз норм КК Швеції, дає змогу констатувати, що сексуальним насильством є всі статеві злочини, які вчиняються щодо дітей до 15-річного віку [5].

Також сексуальним насильством щодо неповнолітніх, згідно законодавства Греції, визнається будь-яка форма сексуальних дій(схиляння до порнографії, фотографування оголеного тіла, гвалтування) щодо дитини для збудження або задоволення дорослого.

Законодавство України визначає поняття сексуального насильства у Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року, який встановлює, що сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї.

Досить вдалою є спроба вдосконалити поняття сексуального насильства, у проєкті Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: сексуальне насильство – це протиправне посягання однієї особи на статеву недоторканість іншої особи, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, власне уточнюючи, що сексуальним насильством є не тільки злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини передбачені Кримінальним кодексом України, а й розпусні дії щодо особи, що не містять ознак злочину.

Позиції українських науковців О. Джужі та Д.Москаля щодо поняття сексуального насильства, співпадають, вважаючи, що під сексуальним насильством слід розуміти протиправний вплив однієї особи на іншу, який порушує волевиявлення особи з метою задоволення статевого потягу або завдання сексуальної травми [6, с. 152; 7, с. 6].

Підсумовуючи наукові та правові позиції і підходи, доцільно запропонувати поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх як протиправний вплив особи на статеву недоторканість неповнолітньої особи, з метою задоволення статевого потягу або завдання сексуальної травми, незалежно від усвідомлення неповнолітнім протиправності даного діяння та незалежно від того чи підпадають дані діяння під ознаки злочину.

1. Набойщиков Н.П. Действия сексуального характера совершаемые в отношении лиц не достигших совершеннолетия, и проблемы их предупреждения: автореф. дис. на соиск. уч. степени канд.

юрид. наук: 12.00.08 / Николай Павлович Набойщиков. Санкт-Петербургский государственный университет гражданской авиации. – 2007. – 20 с.

2. Ткаченко А.А. Аномальное сексуальное поведение / А.А. Ткаченко, Г.Е. Введенский. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 657 с.

3. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др. / пер. с англ. – М: Издательство «Весь Мир», 2003. – 376 с.

4. Baker A.W. Child sexual abuse a study of prevalence in Great Britain / A.W. Baker, S.P. Duncan // Child Abuse and Neglect. – 1985. – Vol. 9. – P. 457–467.

5. Уголовный кодекс Швеции / Ответ. ред. Р.М. Асланов. – СПб., 2001. – 320 с.

6. Джужа О.М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством: монографія. – К.: Атіка, 2009. – 240 с

7. Москаль Д.П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Д.П. Москаль, Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2009. – 21 с.

І.Д. Сабан,

аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ І ОБ'ЄКТИ ПОПЕРЕДЖУВАЛЬНОГО ВПЛИВУ ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ НА ІНДИВІДУАЛЬНОМУ РІВНІ

З перших років існування незалежності в нашій країні, проводиться курс на повне викоренення такого явища, як злочинність. По мірі розвитку нашої країни, як демократичної держави все більшого значення набуває таке поняття, як попередження злочинності, тобто діяльність «по усуненню причин і умов, сприяючих вчиненню злочинів та інших правопорушень, реалізована на різних рівнях – від загального соціального до індивідуального» [1, с. 3].

Індивідуальна профілактика пов'язана із впливом на конкретних осіб. На відміну від загальної профілактики, яка

скерована на зовнішні (об'єктивні) причини та умови вчинення злочинів, індивідуальна профілактика має справу з внутрішніми (суб'єктивними) причинами, що породжують злочини та умови, що сприяють їх вчиненню.

На сьогоднішній день в юридичній літературі ще не склалося єдиного поняття індивідуальної профілактики злочинності, думки вчених з цього приводу дещо різняться. В теорії і практиці під нею зазвичай розуміється діяльність по попередженню можливих злочинів зі сторони суб'єктів, поведінка яких характеризується відносно стійкими антигромадськими ознаками [1, с. 10]. Зокрема вчені кримінологи визначають індивідуальну профілактику як сукупність взаємопов'язаних виховних та інших заходів впливу, що застосовується до особи з метою попередження вчинення нею злочинів [2, с. 121]; як діяльність державних органів і громадськості у виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до злочинів, і спрямування на них попереджувального впливу засобами виховання, допомоги, контролю, який здійснюється з метою усунення чи нейтралізації конкретних причин і умов, що сприяють злочинам за допомогою заходів, що не мають характеру покарання [3, с. 63–64]; як діяльність, що проявляється у виявленні осіб, схильних до злочинів, у їх вчиненні, у впливі на них, що забезпечує усунення неприйнятних нашому суспільству особистісних рис та ліквідацію негативного впливу несприятливих для формування особистості умов [4, с. 43]. Не дивлячись на деякі розбіжності між цими поняттями, спільною рисою усіх цих позицій є те, що індивідуальна профілактика злочинності включає в себе діяльність уповноважених органів, що спрямована на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів з боку конкретних осіб. Даний вид діяльності являє собою цілеспрямовану роботу з конкретною людиною та її найближчим оточенням.

Особистість – важлива ланка в причинному ланцюжку злочинної поведінки. Вона взаємодіє з криміногенною мікросередою, через неї заломлюється вплив останньої. Тому на особистість в першу чергу і направляється попереджувальне вплив [5, с. 455]. Який полягає в безпосередній виховній роботі з конкретною людиною, і лише в тому випадку, коли її поведення свідчить про реальну можливість переходу на злочинний шлях. Із практичної сторони індивідуальне попереджен-

ня – це виявлення осіб, схильних до здійснення злочинів, вивчення їх та позитивного впливання на них з метою недопущення здійснення злочинів. Безпосередніми об'єктами індивідуального попередження є як конкретні особи, так і їх соціальне мікросередовище, його навколишнє (сім'я, побут, трудовий колектив). Заходи індивідуального попередження, що реалізуються стосовно особи, відіграють роль такого соціального інструменту, який призначений нейтралізувати чи усунути внутрішні негативні риси цієї особистості та її поведінки. Коли ж вплив спрямований на соціальне мікросередовище, то нейтралізуються або усуваються зовнішні негативні елементи матеріального та духовного порядку, які деформують особистість (несприятливі матеріальні та побутові умови життя індивідуума, негативні міжособистісні відносини і т.п.) [5, с. 456].

Метою індивідуального попередження є позитивна корекція особистості, що тягне зміну її поведінки від антигромадської до законослухняної. Досягнення цієї мети вимагає вирішення ряду конкретних завдань. Зокрема В.М. Бурлаков структурує профілактичний процес на такі етапи: виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; вивчення особистості та умов її соціального середовища перебування; прогнозування антигромадської поведінки і планування профілактичних заходів; реалізація цих заходів та контроль отриманих результатів; фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики [6, с. 86–87].

Для державних правоохоронних органів існують ще два важливих завдання, реалізація яких регламентована правовими актами і виконуються які у відношенні суворо визначених категорій осіб, оскільки пов'язані з вторгненням у сферу особистих інтересів і навіть свобод громадян. Мова йде, поперше, про постановку особи на облік і, по-друге, про контроль за його поведінкою і способом життя.

Однією з найбільш жорстких форм такого обліку та контролю є встановлення адміністративного нагляду органів внутрішніх справ за деякими категоріями осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Це особливо небезпечні рецидивісти, а також відбули покарання за відповідної тяжкості умисні злочини і не стали на шлях виправлення [5, с. 456].

Узагальнюючи наведене, можна зробити висновки, що індивідуальна профілактика злочинності – це діяльність державних органів і громадськості по попередженню можливих

злочинів, яка полягає в виявленні осіб, що своєю поведінкою засвідчили схильність до вчинення злочинів, а також позитивна корекція особистості, що тягне зміну її поведінки від антигромадської до законотрусливої. Усунення безпеки потенційного злочину – головне завдання індивідуального попередження злочинності. В зміст цього виду індивідуально попереджувальної діяльності входить: виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу; вивчення цих осіб і джерел негативного впливу на них; створення по можливості сприятливого оточення для них, з тим щоб не було скоєно злочину; прогнозування антигромадської поведінки і планування профілактичних заходів; усунення джерел шкідливого впливу а також періодична перевірка результатів проведених профілактичних заходів.

1. Филимонов О.В. Индивидуальная профилактика преступлений: (правовые проблемы). – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1985. – 119 с.

3. Блувштейн Ю.Д. Профилактика преступлений / Ю.Д. Блувштейн, М.И. Зірін, В.В. Романов. – Минск: Университетское, 1986. – 286 с.

4. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.

5. Игошев К.Е. Введение в курс профилатики правонарушений / К.Е. Игошев, В.С. Устинов. – Горький, 1977. – 93 с.

6. Криминология: Учебник для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – М.: Норма, 2007. – 912 с.

7. Бурлаков В.Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования / В.Н. Бурлаков. – СПб.: Санкт-Петербург. Акад. МВД России, 1998. – 317 с

І.Р. Серкевич,

аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ТЕРОРИЗМУ

При вивченні тероризму кримінологія спирається на практичний досвід, має справу безпосередньо з реальністю,

орієнтується на необхідність узагальнення фактів та іншого емпіричного матеріалу, а в підсумку – на наукове пізнання, отримання нових знань. Що стосується тероризму як явища злочинів терористичного характеру, кримінологія намагається не лише виявляти реальності, а й впливати на них, постачаючи практику ефективним науковим арсеналом заходів попередження. У цьому розумінні вона виступає як прикладна наука. Кримінологія розглядає феномен тероризму зі своїх позицій, однак реагує на нього ще й з позиції соціології та права, політики та моралі, психології та психіатрії. Кримінологія вносить у кримінально-правове поняття тероризму соціальні корективи і виводить уявлення про це явище на рівень поглибленого вивчення як особливого об'єкта попереджувального впливу.

Запобігання та боротьба з терористичними злочинами є актуальною проблемою як теоретичного, так і прикладного порядку, оскільки вступ України до Ради Європи додає не лише нових прав, але й покладає на неї всю повноту відповідальності за взяті на себе міжнародні зобов'язання. Одним із таких зобов'язань є гармонізація українського кримінального законодавства з положеннями ратифікованих Україною міжнародно-правових документів у сфері протидії тероризму, і як наслідок – упередження використання членами міжнародних терористичних організацій території України з метою забезпечення будь-якої терористичної діяльності (особливо з огляду на те, що інтенсивне підвищення геополітичної небезпеки тероризму визнається першою і певною мірою інтегративною світовою тенденцією у процесі глобалізації злочинності) [1, с. 131]. Саме на такий підхід спрямовує прогресивна міжнародна спільнота, яка останнім часом приділяє значну увагу розв'язанню проблеми створення системи ефективної протидії тероризму.

Підкреслюючи масштабність цієї проблеми та водночас відзначаючи важливу тенденцію щодо поєднання сучасного тероризму й організованої злочинності, російський дослідник В.В. Лунеев стверджує, що «об'єктивна оцінка звичних стратегій боротьби з нею є надзвичайно складною і неоднозначною, оскільки ці проблеми потребують серйозного коректування сучасних форм контролю за злочинністю, особливо враховуючи транснаціоналізацію зазначених видів злочинних проявів» [1,

с. 129]. І хоча в Україні, як стверджується, поки що немає «терористичного буму», втім існує реальна загроза тероризму, оскільки є чинники для виникнення терористичних проявів, які зумовлені економічними та соціальними негараздами у суспільстві [2, с. 1], тим більше, що Україна включена до глобальних світових процесів, що підвищує можливість використання кримінальними елементами потенціалу української економіки, а також території нашої держави для терористичної діяльності, яка виступає однією із глобальних загроз національній і світовій безпеці [3, с. 64].

Якщо йдеться про тероризм у вузькому розумінні цього слова, то не викликає заперечень констатація повноти охоплення законодавчою новелою певного кола терористичних проявів, які визначаються поняттям тероризму саме у його вузькому розумінні. Якщо ж мається на увазі тероризм у найбільш широкому його тлумаченні, то зазначене доповнення кримінального закону призводить до виникнення нових проблемних питань щодо кваліфікації злочинних дій. У зв'язку з цим є сенс, по-перше, розглянути існуючу в теорії структуризацію тероризму як цілісного об'єктивного явища у різноманітних його проявах та визначити місце в цьому об'єктивованому феномені (сегменті дійсності) діянь, пов'язаних із втягненням у вчинення терористичного акту; по-друге, визначитися з автентичністю змісту понять, які вживаються у національному законодавстві і міжнародно-правових актах; по-третє, дати відповіді на запитання: наскільки повно кримінально-правова новела кореспондується з науковим баченням про криміналізацію діянь, відображає сутність явища тероризму та розвиває положення, що містяться у кримінально-правовій забороні.

Визначаючи тероризм як вчинення суспільно небезпечних, кримінально караних діянь стосовно життя, здоров'я людей, прав і законних інтересів різних суб'єктів задля примушування третьої сторони до прийняття рішень, що вимагаються терористами, А.І. Долгова стосовно обсягу цього поняття водночас зауважує, що в російському законодавстві поняття «тероризм» вживається у вузькому та широкому розумінні. При цьому вузьке розуміння відображає диспозиція ст. 205 КК РФ «Тероризм», у ч. 1 якої зазначається, що тероризм – це вчинення вибуху, підпалу або інших дій, які створюють загрозу загибелі людей, спричинення значного матеріального збитку або

настання інших суспільно небезпечних наслідків, якщо ці дії вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або справляння впливу на прийняття рішень органами влади, або загрози вчинення вказаних дій з тією ж метою. Щодо широкого розуміння поняття «тероризм», то воно, на думку автора, закріплено у ст. 3 Закону РФ «Про боротьбу з тероризмом». До злочинів терористичного характеру, які передбачаються у цій статті, віднесені й діяння, пов'язані із втягненням у вчинення злочинів терористичного характеру або іншим сприянням їх вчиненню [4, с. 598–600].

Продовжуючи аналіз структури тероризму як явища, не можна не зазначити, що в теоретичній площині майже аксіоматичним стало структурування тероризму, запропоноване В.П. Ємельяновим, яке він здійснив на підставі поглибленого аналізу наукової літератури, міжнародних документів і кримінального законодавства деяких країн. Цей аналіз дозволяє стверджувати, що тероризм як діяння існує у трьох рівнях. Тому згідно з логікою життя й антитерористичним законодавством, – роблять висновок вчені авторського колективу під керівництвом В.П. Ємельянова, – необхідно виділити і визначити тероризм у таких трьох аспектах: 1) тероризм у вузькому (власному) розумінні; 2) тероризм у широкому розумінні і 3) тероризм у найбільш широкому розумінні [5, с. 7].

1. Лунеев В.В. Эпоха глобализации и преступность / В.В. Лунеев. – М.: Норма, 2007. – С. 129–131.

2. Семикін М.В. Кримінальна відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації: автореф. ... дис. канд. юрид. наук / М.В. Семикін; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. – С. 1, 4.

3. Бердюк В.І. Використання оперативно-розшукових заходів у протидії тероризму / А.І. Бердюк // Наука-2009: Теоретичні та прикладні дослідження: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квіт. 2009 р.). – Черкаси: СУЕМ, 2009. – С. 64.

4. Криминология: учебник / под общ. ред. А.И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – С. 598–600.

5. Ємельянов В.П. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства / В.П. Ємельянов, Л.В. Новікова, М.В. Семикін. – Харків: Кроссруд, 2007. – С. 7.

Є.Ю. Сибірцева,
аспірант
(Донецький юридичний інститут
МВС України)

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ПРОКУРОРОМ ФУНКЦІЇ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯНИНА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ЗА УМОВИ НАЯВНОСТІ ЗАКОННИХ ПРЕДСТАВНИКІВ

Дослідження питань організації прокурорської діяльності в різних її напрямках протягом тривалого часу залишається предметом уваги з боку фахівців-практиків і науковців. Крім того, для підтримання високого авторитету органів прокуратури в суспільстві важливим є не лише професіоналізм її працівників, але й бездоганні моральні якості. В умовах реформування системи правоохоронних органів, що триває в Україні, до прокурорів висуваються нові підвищені вимоги; перед ними ставляться більш складні завдання, що потребують докладання значних зусиль і готовності слідувати своєму професійному обов'язку. В такий період навряд чи є доцільним розраховувати на стабільність законодавства й колишню сталість правового регулювання. Не є виключенням і такий напрям прокурорської діяльності, як сфера адміністративного судочинства, в якій на сьогодні існує ще багато практичних питань, які потребують свого розв'язання.

На практиці нерідко виникають ситуації щодо здійснення представництва осіб за наявності законних представників. Так, обов'язком прокурора є представництво інтересів громадянина, який через тяжке матеріальне становище не має можливості самостійно реалізувати свої права та обов'язки [1]. Проте, статтею 198 Сімейного кодексу України встановлено обов'язок батьків утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків закріплено ст. 200 цього кодексу [2]. Крім того, якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

В умовах об'єктивного послаблення ролі та значення таких соціальних інститутів, як сім'я, материнство і батьківство, важко говорити про додержання прав, не кажучи вже про виконання встановлених законодавством обов'язків, – тим більше, коли їх виконання не підкріплено можливістю застосування певних заходів юридичної відповідальністю.

Для визначення шляхів розв'язання цієї проблеми, перш за все, необхідно визначитись, яким чином прокурор повинен виконувати функцію представництва інтересів громадянина в адміністративному судовому процесі за умови наявності законних представників, які не бажають виконувати покладені на них обов'язки. Отже, з одного боку, є громадянин, неспроможний самостійно звернутись за захистом своїх прав; з іншого – законний представник, який ухиляється від виконання обов'язку. Аналогічна ситуація складається із захистом прав неповнолітніх та малолітніх осіб, які мають батьків (законних представників), які в свою чергу є матеріально забезпеченими та не позбавлені батьківських прав.

Враховуючи, що ці питання законодавчо не врегульовані, на практиці прокуророві доводиться вирішувати їх на власний розсуд. Успішна перспектива справи в таких випадках залежить від власного досвіду судової практики із вирішення спорів за участю прокурора та від того, наскільки повно та переконливо прокурор обґрунтує підстави представництва того чи іншого громадянина.

Під час визначення критерію неспроможності особи через матеріальний стан самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права, а так само – реалізувати процесуальні повноваження, доцільно, на наш погляд, спиратися на положення бюджетного законодавства, якими встановлено прожитковий мінімум, зокрема, чинний закон про Державний бюджет на відповідний рік. Поряд із цим, навряд чи можна вважати ці суми достатніми для матеріальної спроможності звернутись за кваліфікованою допомогою юриста (адвоката), оскільки кваліфікована допомога юриста коштує набагато більше. Ще одним неоднозначним питанням залишається фактична відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення статусу громадянина, який зареєстрований як суб'єкт підприємницької діяльності та тривалий час не веде господарську діяльність та не отримує доходів, а також пенсіонера, особливо працюючого.

Так, до прокуратури Ленінського району м. Донецька із клопотанням щодо представництва його інтересів в суді звернувся громадянин Н., який має статус особи, яка постраждала внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, а також є інвалідом II групи. В клопотанні ставилось питання про визнання неправомірними дій посадових осіб Управління пенсійного фонду України у Ленінському районі м. Донецька та проведення перерахунку пенсії. Слід зазначити, що Н. працює водієм на державному підприємстві, отримував пенсію. Крім того, має двох повнолітніх працюючих дітей. В ході проведеної перевірки факт порушення його прав підтвердився. Натомість, стало питання щодо наявності підстав для представництва. Адже, Н. мав можливість самостійно звернутись до суду із адміністративним позовом та законних представників. Проте, наказ Генерального прокурора України від 29.11.06 № 6гн «Про організацію представництва прокурором в суді інтересів громадянина або держави та їх захисту при виконанні судових рішень» наголошує на пріоритетність захисту саме цієї категорії громадян [3]. У зв'язку з чим, прокуратурою підготовлено адміністративний позов. Постановою Донецького окружного адміністративного суду позовні вимоги задоволено. Управлінням пенсійного фонду району проведено перерахунок, Н. перераховано 36 тис. грн. недоотриманої пенсії.

Отже, на цій підставі можна твердити, що проблема визначення поняття «матеріальна неспроможність» залишається законодавчо не врегульованою. На практиці ж прокурору доводиться самостійно визначати підстави віднесення громадянина до категорії осіб, що є матеріально неспроможними захистити свої права. З цією метою встановлюється розмір доходу громадянина та членів його родини, витребується інформація з податкової служби, пенсійного фонду.

Таким чином, подальший розвиток законодавства в цій сфері є невід'ємною складовою діяльності нашої держави. Усунення зазначених прогалин є запорукою захисту інтересів громадян та відновлення порушених прав.

1. Про прокуратуру: Закон України від 05.11.1991 за № 1789-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст. 793

2. Сімейний кодекс України від 10.09.2002 за № 2947-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135

3. Про організацію представництва прокурором в суді інтересів громадянина або держави та їх захисту при виконанні судових рішень: наказ ГПУ № 6 від 29 листопада 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>

Х.В. Сивопляс,
*лаборант кафедри теорії та історії
держави і права
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КОГНІТИВНІ ЗАСОБИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ

Базова категоризація, схеми-зображення, концептуальні метафори у галузі гуманітарних наук – ці та інші сучасні відкриття суттєво видозмінюють наше фундаментальне розуміння людського розуму. Те, що ми вивчаємо про розум та категоризацію, незначною мірою схоже на традиції панівних філософських теорій. Основи когнітивної науки були розроблені рядом зарубіжних вчених, найвідоміші серед яких – це Деніел Денет, Джон Сірл, Джеррі Тодор, Стівен Пінчер та Хіларі Путмен. З огляду на те, що на правову поведінку людини часто впливає ряд умовностей, упереджень, повторюваних оціночних помилок та оперативних спрощень, вивчення права через призму когнітивної науки набуває своєї практичної значущості. Термін «когнітивність» позначає сам «акт» пізнання або саме знання. У цьому контексті він може бути інтерпретований у культурно-соціальному сенсі як такий, що позначає появу і «становлення» знання і концепцій, пов'язаних з цим знанням.

Прогрес у когнітивістиці, що спостерігається зараз, як вважають вчені, дозволить «розгадати загадку розуму», тобто описати і пояснити процеси в мозку людини, відповідальні за вищу нервову діяльність людини, у тому числі і правосвідомість. Зважаючи на це, ми можемо посылатись на можливості, запропоновані неврологічною наукою для того, щоб досягти кращого розуміння когнітивних правосвідомісних профілів, які можуть бути віднесені до динаміки диспозиція-виконання, яка є типовим елементом у структурі правової системи.

Удосконалення теорії розуму сприятиме кращому розумінню наслідків його правової діяльності. Це є доречним у зв'язку із тим, що право постає одним зі згаданих продуктів мисленнєво-пізнавальної діяльності і таким чином воно підпадає під аналіз за допомогою методів когнітивної теорії. Ця теорія не була б актуальною, якщо б людський розум був би нейтральним обробником об'єктивної зовнішньої інформації або лише маніпулятором символів, або ж розум був лише системою культури та дискурсу в рамках її теорії за відсутності обмежень щодо суб'єктивних процесів людської творчості. Але когнітивна наука вказує, що розум як такий є втіленням процесів, сформованих у взаємодії з фізичним та соціальним світом. Саме значення понять виникає в образній взаємодії людського розуму та навколишнього світу. Цей набутий досвід забезпечує як основу, так і структуру людської думки та раціональності. Сучасні дослідження у когнітивній науці підтверджують, що модель людського знання може розвиватись поза межами традиційних концептів.

Саме розуміння функціонування когнітивних процесів може бути корисним для критики та перебудови того, що ми вважаємо як «знане». Не існує об'єктивного опису реальності окремо від концептуальних схем. За словами Хіларі Путнема: «...не існує будь-яких вхідних даних, які не були б деякою мірою змодельовані нашими концептами, словником, який ми вживаємо для повідомлення про них чи описати їх, чи будь-які дані, які б відзначали лише одну характерну рису незалежну від усього концептуального вибору» [1, 35].

Слід зазначити, що існує щось важливе для досягнення у розумінні того, яким чином структурована наша концептуальна система. Оскільки вона має значний вплив на те, що ми думаємо і що ми знаємо, нам слід зрозуміти цей вплив у імперативному порядку. Наші знання є неповними, тому юридичним прийняттям рішень бракує об'єктивності. Але все ж таки залишається відкритим питання щодо того, які схильності та яким чином продукують певні рішення. Для будь-кого, хто займався юриспруденцією, значимість цих питань є досить очевидною. Вони є важливими для безпосередніх реалізаторів правових норм: суддів, працівників прокуратури, правоохоронних органів, адвокатів і т.д. Слід цінувати способи, якими якісні правові стратегії сприяють досконалії соціальній та культурній динаміці, які мало завдячують силі юридичної ло-

гіки. А також вартісним є ґрунтове вивчення того, як культурне, соціальне та політичне комунікування створюють можливості для реформування правової системи, виходячи за межі санкціонованих правових стандартів.

Те, що уможливило ефективну дію, не є теоретичним, а праґматичним знанням, тобто найменшими людськими правдами, які найкраще пояснюють послідовність нашого мислення та діяння в межах комплексної соціальної мережі, в якій ми функціонуємо. Одна з потреб працівників ОВС полягає у «когнітивній карті» культурних моделей та інших соціальних конструкцій, які поживають процес роздумування та прийняття рішень безпосередніми реалізаторами правових норм. Це завдання вимагає набору знарядь, які відрізняються від аналітичних навичок та нормативних теорій, що домінують у вивченні права сьогодні. Сфера когнітивної теорії полягає саме в її можливості виробляти точні та підсвідомі критерії, а також когнітивні проекти правової поведінки людини, які структурують та конституують юридичні рішення. Ці когнітивні структури та їхній вплив на мислення «дешифрують» розуміння права для більш ефективного його застосування на практиці.

Користь когнітивної теорії для права є не тільки стратегічною та технічною. По-перше, «прочитання» інфраструктури правового мислення сприятиме проникливішій критиці, яка викоренила б традиційні модуси правосвідомості. По-друге, для позиціонування описових питань щодо того, як працює у когнітивному плані право, слід встановити онтологічноправові концепти. Когнітивне вивчення права також сприятиме:

1. Кращому розумінню індивідуальних особливостей суб'єкта, пов'язаних з його здатністю адекватно реагувати на відповідальність, в тому числі кримінальну;

2. Знаходження незаперечних доказів, пов'язаних із індивідуальною здатністю діяти;

3. Покращенню ефективності нормотворчості та правозастосування через науково сформовані когнітивно-біхевіористські оцінки функціонування права.

Неможливо заперечити той факт, що глибше розуміння когнітивних процесів допоможе праву краще виконувати своє призначення. Говорячи про когнітивно спрямоване право, маємо на увазі право, належним чином очищене від «механічної твердості» та відкрите для співпраці з метою взаємозба-

гачення дисциплін для досягнення кращого розуміння людської поведінки.

1. Steven Winter. A Clearing in the forest: Law, Life and Mind / Winter Steven, – The University of Chicago Press, 2003. – 448 p.

К.Я. Синицька,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ У ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИКО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Досліджувана проблема, мала, здавалося би, бути добре висвітленою в науковій літературі. Але більшість наукових праць з проблематики Київської Русі зосереджують увагу власне на історії внутрішнього життя Київської Русі. Тому, варто погодитися із позицією професора В. Кузнецова, який вважає, що «якщо ми хочемо зрозуміти сутність міжнародного права, ми не повинні це робити у відриві від історичного контексту» [1, с. 11].

Становлення та розвиток міжнародних відносин у період IX – сер. XII ст. у дослідженнях майже у всіх вчених залишилось на другому плані. На нашу думку, потребу часу є ґрунтовне вивчення зародження та еволюція міжнародних відносин Київської держави у досліджуваний період.

Київська Русь займаючи велику територію, підтримувала відносини з більшістю країн тогочасного світу. Серед них Візантія з її численними провінціями, країни арабського світу та Середньої Азії, Грузія, та Вірменія, Волзька Булгарія – на сході та півдні, Німеччина, Франція, Англія, Данія – у Західній Європі, Швеція та Норвегія – на півночі. Найтісніші зв'язки підтримувалися із найближчими сусідами – Польщею, Угорщиною, Чехією та Болгарією [2, с. 13].

Починаючи із зародження міжнародних відносин Київської Русі, «внутрішня нестабільність завжди провокувала наших сусідів на втручання, вела до краху всього зовнішньополітичного курсу». Зокрема, «в окремі періоди вдалося досягнути

досить непоганих позицій на міжнародній арені, але вони зразу ж нівелювалися, я тільки услід за цим спалахували якісь внутрішні проблеми» [3].

Питанню історії міжнародних відносин України за останні десятиліття було присвячено багато статей, монографій інших наукових досліджень. Рідко об'єктом дослідження ставали проблеми зародження та встановлення міжнародних відносин на зародках державності України. Через це за останні двадцять років спостерігається відсутність ґрунтовних досліджень зовнішніх відносин Київської Русі із сусідніми державами.

Створене різноманіття наукових поглядів, праць, посібників, збірників документів з історії Київської Русі є результатом клопіткої праці багатьох представників як вітчизняних, так і зарубіжних представників історико-правової науки.

При аналізі історико-правової літератури, ми встановили, що історики неохоче зверталися і звертаються до цієї теми. Показово, що за минулу третину століття після публікації фундаментально-узагальнюючої праці В.Т. Пашута про зовнішньополітичну діяльність Київської Русі [4], праці А.М. Сахарова [5], не з'явилося ґрунтовних досліджень з цієї проблематики.

Поряд із величезною кількістю робіт, список яких постійно поповнюється, присвяченим, соціально-економічних, культурним та іншим аспектам розвитку Давньої Русі, зустрічаються тільки поодинокі високофахові дослідження, присвячені спробам синтетичної оцінки феномену Давньоруської державності з певних оригінальних-методологічних позицій [6, с. 107–108].

Київська Русь відіграла дуже велику роль в історії східних слов'ян – росіян, українців, білорусів, а також інших народів Європи. Цим пояснюється, що історія Київської Русі завжди приваблювала багатьох дослідників, різних за своєю класовою належністю, поглядами, напрямками, школами, національністю.

Для детального аналізу наукових праць та здобутків досліджуваної теми, ми дотримуватимуся загальних історичних праць, тому, що важливим є вивчення історичних процесів та конкретних ситуацій, які безпосередньо виникають у ході цього процесу, всебічного дослідження окремих історичних фактів.

Вивчення проблеми Київської Русі було започатковане в 20-х роках ХІХ ст. На науковій основі ця тема досліджувалася застарілими радянськими методами. Ось чому в працях цих років зустрічаються хибні положення, зв'язані з переглядом і критичною перевіркою спадщини дореволюційної історіографії, пошуками шляхів правильного розв'язання важливих питань історії давньої Русі, а інколи і небажання окремих дослідників відмовитися від свої ідеалістичних концепцій, намагання якимось їх відстояти.

В російській дореволюційній історіографії загальним висвітленням зовнішньої політики Київської Русі надавалося велике значення. Наприклад, такі російські науковці, як М.М. Карамзін [7, с. 278], С.М. Соловйов [8], В.Й. Ключевський [9] у своїх наукових працях певне місце приділяли міжнародним зв'язкам Древньої Русі у сфері торгівлі та договірних відносин із сусідніми державами.

Значний внесок у дослідженнях Київської Русі зробив ще один із представників російської історичної науки О.О. Шахматов [10]. Дослідник провів глибокий аналіз древньоруських літописів, зокрема «Повести временных лет». Науковець, в рамках свого дослідження співставляв різні редакції літописів, виділяв його джерела, зупинявся на питаннях щодо часу, місця складення та авторів літописів.

Перші загальні дослідження зовнішньої політики Київської Русі відобразив В.Т. Пашута у роботі «Зовнішня політика Київської Русі» [4]. У даній праці дослідником використано значний фактичний матеріал з історії відносин Русі з країнами Європи та Азії. Особливістю даної праці полягає насамперед у широті охоплення міжнародного життя Київська Русь, в зображенні багатосторонності зовнішніх зв'язків давньоруської держави (Польща, Угорщина, Чехія, Візантія, Болгарія) як активної сторони, здатної впливати на міжнародні відносини. Вивчення змін у зовнішньополітичній кон'юктурі Стародавньої Русі В. Т. Пашута порівнює із змінами, що відбувалися в її суспільному та політичному ладі. Автор виділяє два етапи в розвитку міждержавних зв'язків Русі: перший, коли політична єдність країни, яка заявила про себе на міжнародній арені, ще тільки складалася, другий, коли на Русі зміцніли вотчини, а єдине досі держава розпалася на цілий ряд князівств, які проводили самостійну зовнішню політику [4, с. 5–6]. Історик від-

мічає, що Київська Русь виступала як велика держава середньовічної Європи надзвичайно широкими політичними, династичними, культурними зв'язками. Також варто наголосити на тому, що В.Т. Пашуто закликав до вивчення арабських, візантійських та інших джерел, для детального вивчення торгових, політичних та культурних зв'язків Русі із Сходом.

Пізніше дослідник зробив спробу узагальнити і теоретично осмислити матеріал з проблем дипломатії та її періодизації в Київській Русі до XII ст. [11, с. 6–25]. Як свідчать історичні джерела, значення Київської Русі у світовій історії було велике. Вона відіграла значну роль у формуванні політичної мапи середньовікової Європи. Київська Русь належала, поряд з імперією Карла Великого, до найзначніших та історично найпродуктивніших державних утворень раннього європейського середньовіччя, була першорядним за значенням центром цивілізації в східній частині континенту. Визначившись у XI–XII ст. як європейська держава.

1. Кузнецов В.И. Очерк становления и развития международного права. Вклад России: ошибки и достижения // Международное право / отв. ред. В.И. Кузнецов. – М.: Юристъ. 2001. – 944 с. (С. 11)

2. Давня історія України. Т. 3 : Слов'яно-Руська доба. – К.: Ін-т археології НАН України, 2000. – 696 с.(С. 13)

3. Федака С. Історико-етнографічний фактор у сучасній геостратегії України / Геополітика України: Історія і сучасність № 2 2010 рік / Закарпатський державний Університет / Навчально-науковий інститут філософії та євроінтеграційних досліджень.

4. Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. – М., 1968.

5. Сахаров А.Н. Дипломатия Древней Руси. – М., 1980; Дипломатия Святослава. – М., 1982.

6. Виноградов Г. Давньоруська державність як метанаратив // Ейдос: Альманах теорії та історії історичної науки. Вип. 3 Ч. 1. / Голов. ред. В. Смолій. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 525 с. (С. 107–108)

7. Гриневич Т. Київська Русь в дискусіях польських істориків міжвоєнного часу // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 19. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 432 с. (С. 278)

8. Соловьев С.М. история России с древнейших времен. Кн. I. Т. I. М., 1959.

9. Ключевский В.О. Курс русской истории. – М.: Историческая литература, 2002. – 298 с.

10. Шахматов А.А. Сказание о призвании варягов (Посвящается памяти А. Н. Пыпина). – СПб., 1904. – 82 с.; Шахматов А.А. «Повесть временных лет» и ее источники. – ТОДРЛ, т. IV. М. – Л., 1940. – 121 с.; Шахматов А.А. История русского летописания / А.А. Шахматов; [отв. ред. В.К. Зиборов, В.В. Яковлев]. – Санкт-Петербург: Наука, 2003.

11. Пашуто В.Т. Опыт периодизации истории русской дипломатии (ранний и развитой феодализм) // ревнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования. 1982 г. / М.: Издательство «Наука», 1984. – 262 с.

І.В. Січковська,

аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПИТАННЯ ВИСУВАННЯ ВЕРСІЙ ПРО ОСОБУ СЕКСУАЛЬНОГО ВБИВЦІ

Не дивлячись на значне зростання протягом останніх років кількості вчинених сексуальних убивств та їх особливу суспільну небезпеку, вченими та практиками не розроблені ефективні рекомендації з розкриття та розслідування зазначених злочинів. Майже відсутні криміналістичні рекомендації щодо об'єднання за характерними рисами в єдине провадження кримінальних справ за фактами вчинення сексуальних убивств однією особою.

Причиною низького рівня розкриття сексуальних вбивств є недостатність методів розслідування, відсутність дієвих рекомендацій з проведення окремих слідчих дій та їх комплексів, недосконалість криміналістичних програм з вирішення проблемних слідчих ситуацій тощо. Все це висуває вказану багатопланову проблему в коло актуальних напрямів криміналістичних досліджень.

Окремі проблеми методики розслідування сексуальних убивств уже були предметом дослідження науковців, зокрема Ю.П. Аленіна, Ю.В. Александрова, Ю.М. Антоняна, С.А. Афанасьєва, Ю.С. Сапожнікова, Ю.М. Самойлова, А.В. Старушкевича, В.П. Ципковського та інших науковців. Однак, на нашу думку, проблеми висування та перевірки версій про особу сек-

суального вбивці, з урахуванням особи злочинця, в публікаціях зазначених авторів, розкриті недостатньо.

У зв'язку з вищевикладеним, актуальність публікації обумовлена, з одного боку, необхідністю розробки типових версій для методики розслідування сексуальних убивств, а з іншої – потребами практики у науково-обґрунтованих методичних рекомендаціях з розслідування зазначеного виду злочинів.

Злочинна діяльність пізнається у формі доказування шляхом побудови слідчих версій [2, с. 35–38]. Процес висування версій про вчинене сексуальне вбивство є діяльністю з одержання істинного знання про злочин.

На думку В.О. Коновалової, версія – обґрунтоване припущення про обставини розслідуваної події, про дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину [2, с. 38].

Для висування версій слідчому необхідно проаналізувати наявні фактичні відомості про вчинене сексуальне вбивство та зробити умовиводи. Саме шляхом перевірки висновків підтверджується або спростовується слідча версія [2, с. 38–39; 3, с. 95–99].

Досить часто вбивство, вчинене з особливою жорстокістю, асоціюється з явною психічною аномалією. Саме з цієї причини, в першу чергу, висувається версія про вчинення вбивства психічно хворою особою. Однак, не менш значна кількість серійних сексуальних убивць осудні (не перебувають на обліку у психіатричному диспансері), раніше не були засуджені або взагалі не попадали в поле зору органів внутрішніх справ. Крім того, вони можуть бути одружені й нічим не відрізнятися від оточуючих, при цьому вести зовні цілком законотворчий спосіб життя. Подібні особи можуть бути з будь-яких соціальних груп, мати вищу освіту, різного віку, а також бути зразковим сім'янином і мати відмінні службові характеристики. Саме ці особливості необхідно враховувати при висуванні версій про особу серійного сексуального вбивці [5, с. 28–43; 8, с. 149–151].

До вчинення подібного роду злочинів можуть бути причетні особи різних категорій. Це можуть бути раніше засуджені, психічно хворі, особи, які мають відхилення в сексуальній сфері, хронічні алкоголіки, наркомани, неповнолітні тощо. Крім того, рівною мірою до серійних сексуальних убивств можуть бути причетні й особи з нетрадиційного для пошуку сере-

довища, з досить високим соціальним статусом (інженери, лікарі, вихователі, студенти тощо) [5, с. 28–43; 8, с. 149–151].

Особливість поведінки серійних сексуальних убивць значеної категорії, полягає в тому, що вони майже ніколи не мають спільників і діють самостійно доти, поки їх викриють та притягнуть до кримінальної відповідальності. Існує особливість і у виборі жертви. Серійні сексуальні вбивці, як правило, вибирають жертву серед «чужих» незнайомих людей. Іноді вони знають жертву, яка мешкає або працює неподалік місця постійного мешкання злочинця, але не мають з нею ніяких особистих контактів. У цій ситуації може бути висунута версія відносно жертви як сексуального символу для злочинця [5, с. 44–48].

При початковому зборі інформації про злочин, дуже важливе значення мають відомості про потерпілих: їх спосіб життя, коло знайомств, схильність до спиртних напоїв, місця постійного перебування тощо.

На нашу думку, при виявленні трупа дитини, однією з перших версій вчинення вбивства, повинна бути версія саме про його сексуальний характер. На думку Ю.М. Антоняна та С.П. Позднякової у даний час педофілія є найпоширенішою формою розладу статевого потягу (близько 48%). Існує висока рецидивність сексуальних протиправних дій відносно неповнолітніх. В останні роки кількість випадків сексуальних замахів на дітей значно збільшилася. Саме тому, повинні викликати підозру всі випадки виявлення трупів дітей та особливо ретельно здійснюватися перевірки заяв про зникнення неповнолітніх [1, с. 73].

Виявлені характерні для сексуального вбивства ознаки дозволяють слідчому вже в ході огляду місця події висунути версії не тільки про мотиви вбивства, але й версії про особу вбивці. Такими ознаками є: поза трупа (ноги широко розведені, статеві органи оголені), стан нижньої й верхньої білизни перебуває у безладі (розірвана або розрізана), окремі предмети одягу зняті з тіла й знаходяться осторонь трупа [6, с. 94; 9, с. 102–104].

Одяг може бути як пошкоджений, так і залишитися цілим, а порядок в одязі може взагалі не порушуватися. Такі деталі можуть вказувати на характер взаємин між жертвою й злочинцем. Наприклад, смертельні ушкодження за-

подіяні раніше, ніж злочинець збирався вчинити статевий акт; жертва була без свідомості; статевий акт відбувався за взаємною згодою; злочинцеві не вдалося вчинити статевий акт [6, с. 94; 9, с. 102–104].

Невикористання методів індукції, дедукції й аналогії, відсутність досвіду в розслідуванні вбивств в цілому і сексуальних зокрема, а також брак знань з сексопатології створює умови для висунення помилкових версій по справі. Інша причина, з якою висуваються необґрунтовані версії – відсутність на початковому етапі розслідування мінімуму інформації про злочин. Іноді слідові картини, залишені особами, які вчинили вбивства з різних мотивів, можуть бути зовні схожі. Навіть характерна для сексуального вбивства поза, в якій був залишений труп жінки, може направити слідство хибним шляхом. Все це ще раз вказує на складність процесу висунення обґрунтованої версії про характер вчиненого вбивства.

Вважаємо, що відпрацьовувати версію про сексуальний мотив убивства доцільно за наявності таких слідчих ситуацій: 1) дії злочинця мали ритуальний характер; 2) були відрізані та унесені з собою будь-які частини тіла; 3) розчленування трупа; 4) особлива жорстокість; 5) жертва насильства – підліток.

Не висунення версії про сексуальний мотив вбивства іноді трапляється через відсутність у діях злочинця особливої жорстокості й садизму. Однак, як показала проаналізована слідча практика, при виявленні пропажі малозначних речей (наприклад, жіноча хустка, шарф, предмети нижньої білизни, косметика тощо), можливою метою вчинення вбивства було отримання дрібного фетиша.

Місце події, тіло й одяг жертви в обов'язковому порядку повинні бути досліджені з метою виявлення слідів сперми або інших біологічних виділень, пошкоджень застібок, блискавок, петель, взуття, розрізів на одязі, слідів від укусів або нігтів. Тільки при відсутності цих ознак, версія про сексуальний мотив убивства може бути висунута як другорядна.

Практика розслідування сексуальних убивств показала, що ознаками серйозності можуть бути: а) подібність у знарядді, способі злочину, характері й розташуванні поранень на тілі жертв; б) виявлення на незначній території декілька трупів жертв сексуального насильства; в) нанесення жертві приблизно однакової кількості нетипових ушкоджень. Зви-

чайно, ознаки саме сексуального характеру вбивства можуть бути й іншими.

Серійні сексуальні вбивства не повторюють одне одного в точності, але певний стереотип у їх вчиненні все ж присутній. Виявити закономірності вбивств дуже складно. Найбільш значними перешкодами цьому є: 1) значний розрив у часі між вчиненими вбивствами; 2) пошук злочинця здійснювався різними слідчо-оперативними групами (зібрана ними інформація достатнім чином не оброблялася та, як наслідок, не аналізувалася); 3) значна відстань між вчиненими вбивствами.

Визначати межі пошуку злочинця необхідно тільки після ретельної перевірки на причетність до вчинення сексуального вбивства жителів прилеглих районів. Позитивний ефект дає використання топографічної карти місцевості, на якій робляться позначки місць вчинення вбивств. При цьому завданням слідчо-оперативної групи є виявлення ознак, які можуть поєднувати між собою вбивства (відомості про потерпілих, місця події, знаряддя, прийоми вчинення та приховування злочинів). Аналізу повинні бути піддані всі закінчені злочини, а також замах. З метою перевірки наявної інформації повинен бути складений план місця події та схема маршруту пересування жертви з вказівкою часових проміжків.

Отже, тільки після збору відомостей про особу потерпілої (спосіб життя, коло знайомств, схильність до вживання спиртних напоїв, місця постійного перебування тощо) стає можливим висунути правильну обґрунтовану версію про місце й час знайомства злочинця з жертвою, а також встановити приводи для такого знайомства. Наявність відомостей про слідову картину вбивства, а також характеристика жертви дає підставу безпомилково висувати версію про мотиви насильства. Якщо на місці події був виявлений оголений труп, встановлена не мотивовано велика кількість тілесних ушкоджень на трупі, знайдений розкиданий, порваний або порізаний одяг жертви на місці вбивства; потерпілою була особа, яка займалася наданням сексуальних послуг, людина похилого віку або дитина, які вели цілком пристойний спосіб життя, то, на нашу думку, може бути обґрунтовано висунута версія про вчинення сексуального вбивства.

На основі вивчення кримінальних справ про сексуальні вбивства науковці об'єднують злочинців у типологічні групи [5, с. 26–42].

На основі використання таких типологій, ретельного аналізу практики розслідування кримінальних справ зазначеної категорії, а також в залежності від наявних у розпорядженні слідчо-оперативної групи відомостей про вчинене вбивство (слідова картина та інша інформація) вже на місці події можуть бути висунуті такі типові версії про характерні особистості злочинця:

- про стан психічного здоров'я злочинця: а) злочин вчинений психічно хворою людиною; б) злочин вчинений статевим психопатом (особою, яка має стійкі порушення у виборі об'єкта статевого потягу або способу задоволення статевої пристрасті);

- про місце проживання злочинця: а) злочин вчинений особою, яка проживає неподалік місця злочину; б) злочин вчинений особою, яка не є мешканцем району або місцевості, де було вчинене вбивство; в) злочин вчинений злочинцем-гастролером;

- про наявність у злочинця судимості з відбуванням покарання в місцях позбавлення волі;

- про вчинення сексуального вбивства членами молодіжних угруповань або підлітками;

- про вчинення злочину атиповим злочинцем (особою із благополучним минулим, який веде зовні пристойний спосіб життя);

- про вчинення злочину особою в стані наркотичного чи алкогольного сп'яніння (така версія може бути висунута обґрунтовано, якщо напад на жертву було вчинено на невеликій відстані від місця, де в будь-який момент могли з'явитися люди). Такі особи вчиняли сексуальні вбивства в основному у світлий час доби, їх основні характеристики такі: а) систематично вживають спиртні напої; б) не сімейні; в) мотив на вбивство з'являється після погроз з боку жертви; г) є ознаки порушення психічного здоров'я, хоча на обліку в психдиспансері можуть не перебувати.

Версія про порушення психічного здоров'я злочинця може бути обґрунтовано висунута при встановленні таких обставин:

– вчинено вбивство дитини (особливо малолітньої), підлітка або літної жінки (при наявності характерних ознак сексуального насильства) [4, с. 102–118]. Однак, навіть за наявності зазначених обставин, не завжди можна робити однозначний висновок про вчинення вбивства саме психічно хворою особою;

– на тілах потерпілих виявлені поранення, які носять характер катувань і тортур (виявлення великої кількості ушкоджень на сідницях або відсіканні статевих органів, грудей, сосків тощо);

– на тілі жертви виявлені сліди тривалого волочіння; а при маніпуляціях із трупом – обезголовлення, нівечення, відсікання кінцівок, відрізання або ушкодження язика, носа, вух, виколування очей, ушкодження вік і виконання дій, які нагадують певний «ритуал»;

– на місці події виявлені розрізані та розкидані по значній території речі й документи жертви (як при наявності ознак сексуального насильства, так і без них) [1, с. 599];

– на тілі потерпілої виявлені ушкодження, які могли бути нанесені в момент вчинення сексуального насильства: сліди щипків, укусів на шиї й плечах, в ділянці грудей і статевих органів; «засоси» на грудях, шиї та інших частинах тіла; введення сторонніх предметів у природні порожнини тіла; залишення трупа на відкритій ділянці місцевості або поблизу шляхів проходження великої кількості людей без жодної спроби приховати його;

– неадекватні ситуації, дії злочинця відрізняються крайньою примітивністю й необережністю, межують з нерозсудливістю (наприклад, напад на багатолюдній вулиці, в приміщенні під час присутності неподалік інших осіб та в інших місцях без особливої турботи про власну безпеку при повній зневазі обстановкою й «незалежністю» від навколишніх);

– одномоментне сексуальне вбивство декількох потерпілих;

– наявність на тілі потерпілих тілесних ушкоджень, які свідчать про невинуватий жорстокість, безглузких з погляду заподіяння смерті й не характерних при вчиненні сексуального насильства (відсікання голови, кінцівок, перегризання горла, розпорювання черевної порожнини, вивертання нутрощів тощо);

– незвичайний спосіб одержання статевого задоволення (вчинення статевого акту з обезголовленим трупом, через спе-

ціально зроблену гострим предметом колото-різану рану на животі жертви тощо);

– безцільне викрадення у потерпілих малоцінних предметів, які не мають для гвалтівника споживчої цінності (наприклад, значок, олівець, залишки губної помади тощо) і залишення без уваги набагато більш коштовних речей;

– дії злочинця на місці події позбавлені будь-якої логіки (довге знаходження біля трупа, надягання на нього раніше знятого одягу; безцільне перетаскування тіла з місця на місце; написання цинічних написів кров'ю жертви тощо).

Отже, запропонована нами низка типових версій про особу сексуального вбивці дасть змогу звузити коло осіб, які перевіряються на причетність до сексуального вбивства, об'єднати кримінальні справи в одне провадження у разі вчинення серії сексуальних убивств однією особою, зорієнтуватися під час розкриття сексуального убивства, якщо слідова картина місця події малоінформативна, і тим самим «вийти» на злочинця у найкоротший термін після виявлення аналізованого вбивства.

1. Аномальное сексуальное поведение / под ред. А.А. Ткаченко, Т.Е. Введенского. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 657 с.

2. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: [учебн.] / под ред. В.Ю. Шепитько. – Х.: Одиссей, 2001. – 528 с.

3. Криминалистика: [учебн.] / отв. ред. Н.П. Яблоков. – М.: Юрист, 2001. – 718 с.

4. Самойлов Ю.М. Использование типологических особенностей преступников для раскрытия убийств малолетних детей, совершаемых на сексуальной почве / Ю.М. Самойлов // Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М., 1983. – С. 102–120.

5. Старушкевич А.В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств: [навчальний посібник] / А.В. Старушкевич. – К.: НВТ «Правник»-НАВСУ, 1997. – 62 с.

6. Старушкевич А.В. Криміналістичний аналіз слідової картини сексуальних убивств / А.В. Старушкевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2004. – № 60–62. – С. 92–98.

7. Старушкевич А.В. Криміналістична характеристика багатоепізодних убивств, що вчиняються сексуальними психопатами / А.В. Старушкевич // Вісник Львівського інститут внутрішніх справ. Проблеми державотворення. – 1996. – Вип. 3. – С. 186–191.

8. Старушкевич А.В. Причины и особенности криминалистической характеристики убийств, совершенных несовершеннолетними на сексуальной почве / А.В. Старушкевич // Вестник Днепропетровского университета. Правоведение. – Вып. 3. – 1996. – С. 148–152.

9. Старушкевич А.В. Слідова картина сексуальних убивств: поняття та криміналістичний аналіз / А.В. Старушкевич// Право і суспільство. – 2006. – № 1. – С. 94–112.

О.Я. Соловій,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПЛАНУВАННЯ ВАРІАНТІВ ПОСТКРИМІНАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ЯК ОДИН ІЗ ЕЛЕМЕНТІВ ЇЇ МЕХАНІЗМУ

Важливим аспектом вивчення ознак кримінологічної характеристики посткримінальної поведінки є аналіз її механізму. Під цим терміном, як нами вже відзначалося раніше, очевидно слід розуміти певну послідовність розвитку дій суб'єкта після вчинення ним злочину.

Якщо розглядати механізм посткримінальної поведінки, то можна сказати, що після вчинення злочину суб'єкт, в першу чергу, аналізуватиме скоєне і наслідки, що наступили. Оцінивши скоєне, суб'єкт повинен з'ясувати, як діяти далі. Тобто він починає планувати свою посткримінальну поведінку і приймає рішення про подальші свої дії. Приймавши рішення, суб'єкт починає його реалізовувати. Таким чином, механізм посткримінальної поведінки і складатиметься з послідовності перерахованих дій в сукупності з психологічними особливостями суб'єкта і впливом зовнішнього середовища.

Враховуючи, що уся посткримінальна поведінка суб'єкта є взаємодією його внутрішніх психофізіологічних чинників і зовнішніх чинників довкілля, ми вважаємо, що елементами механізму посткримінальна поведінки є:

- 1) аналіз вчиненого і наслідків, що наступили;
- 2) планування варіантів посткримінальної поведінки;

3) оцінка результатів планування і вибір варіанту поведінки;

4) реалізація прийнятого рішення.

Враховуючи обмежені рамки більш детально хотілось би зупинитись на аналізі планування варіантів посткримінальної поведінки як одному із елементів її механізму.

Проаналізувавши скоєне і наслідки, що наступили, злочинець починає планувати свою подальшу поведінку.

Планування посткримінальної поведінки, як і будь-яких інших дій, підкоряється загальним закономірностям планування операцій. Треба знати обстановку, в якій особа припускає діяти. Потрібно чітко визначити мету дій і їх об'єкт, способи і засоби досягнення мети, час і місце дії, витрати (ресурси), шляхи реалізації досягнутих результатів. При цьому суб'єкт повинен уявляти собі можливості, які він має в розпорядженні, прогнозувати очікувані труднощі і вірогідні наслідки своїх дій, тобто по суті, створити модель майбутньої поведінки.

Після аналізу вчиненого і наслідків, що настали, у суб'єкта формуються мотиви, спрямовані на формування якого-небудь варіанту посткримінальної поведінки. Ці мотиви співвідносяться з тією або іншою діяльністю. Як відзначає Б.Ф. Ломов, «співвідношення діяльності і мотиву непросте і неоднозначне. Той або інший мотив, що виник у особі і спонукає її до певної діяльності, може цією діяльністю і не вичерпатися; тоді, завершивши цю діяльність, особа починає іншу. В процесі діяльності мотив може змінитися і так само при збереженні мотиву може змінитися виконувана діяльність» [1, с. 106].

Таким чином, залежно від мотиву і планується певний варіант поведінки.

В ході нашого дослідження 22,7% з числа опитаних засуджених відповіли, що планували свою посткримінальну поведінку. Але нам представляється, що цей відсоток в реальній дійсності значно вищий. Нами були опитані засуджені, які свого часу були викриті. Тому в цьому випадку не можна розрахувати кількість осіб, з числа невстановлених, тих, які планують свою посткримінальну поведінку. Оскільки особа після вчинення злочину невстановлена, значить, вона досить ретельно планувала свою посткримінальну поведінку і вжила усіх заходів для того, щоб не бути викритою.

Слід зауважити, що нерідко злочинець планує свою посткримінальну поведінку на стадії підготовки до злочину. В цьому випадку елемент планування в механізмі злочинної поведінки може співпадати з елементом планування в механізмі посткримінальної поведінки.

Планування посткримінальної поведінки на стадії підготовки до злочину можливе лише при вчиненні умисних злочинів. В цьому випадку злочинець, плануючи вчинити злочин, може планувати і свою поведінку після вчиненого злочину.

При вчиненні необережних злочинів посткримінальна поведінка може плануватися суб'єктом лише після етапу вчинення злочину.

На цьому етапі злочинець замислюється, який же варіант поведінки йому вибрати, тобто він планує дії, які можуть бути різними. Такі дії полягають в прихованні слідів злочину, зміні місця проживання, або, навпаки, явці з повинною, щиро-сердому розкаянні і наданні допомоги в розкритті злочину, або суб'єкт прагне вчинити нові злочини.

Спробуємо проаналізувати цей елемент механізму посткримінальної поведінки при вчиненні тих же груп злочинів, що були використані при аналізі попередньої стадії.

При скоєнні умисних злочинів, де присутні усі стадії механізму злочинної поведінки, планування, на наш погляд, може розділятися на планування позитивної посткримінальної поведінки і на планування негативної посткримінальної поведінки. Проаналізувавши вчинене і наслідки, що настали, суб'єкт починає планувати модель своєї майбутньої поведінки. Тут, залежно від психологічних особливостей суб'єкта і навколишнього оточення, він може планувати як відмову від подальшої злочинної діяльності (включаючи явку з повинною), так і повторне вчинення злочинів. Він може використовувати той план, який був ним складений на етапі планування вчинення злочину в механізмі злочинної поведінки, а може, як це часто буває, і коригувати цей план.

При вчиненні афектного злочину, як вказувалося вище, в механізмі злочинної поведінки відсутній елемент планування злочину, отже, планування посткримінальної поведінки відбувається лише після вчинення злочинних дій. Але в механізмі посткримінальної поведінки цей етап неминучий. Тут цей етап проявляється найгостріше, оскільки суб'єкт не чекав

тих наслідків, які настали. Досить часто після скоєння афектних злочинів суб'єкт планує позитивну посткримінальну поведінку і приймає рішення про допомогу потерпілому і про явку з повинною в правоохоронні органи.

Те ж саме можна сказати про етап планування варіантів посткримінальної поведінки при скоєнні злочинів з необережності. У механізмі злочинної поведінки в цьому випадку відсутні елементи мотивації і планування злочину, але в механізмі посткримінальної поведінки є елемент планування посткримінальної поведінки. Цей етап також проявляється досить гостро, навіть гостріше, ніж при вчиненні афектних злочинів. Це відбувається тому, що в механізмі вчинення афектних злочинів все ж є елементи мотивації. Вони хоча і неспіврозмірні з наслідками, що настали, але все таки є. Тому у суб'єкта після вчинення такого злочину зазвичай з'являються думки: «отримав те, на що заслужив», «так мені й треба» і т.п. При необережних злочинах наслідки для суб'єкта несподівані і він прагне так спланувати свою посткримінальну поведінку, щоб негативні наслідки для самого суб'єкта були мінімальними. Тому в більшості випадків суб'єкт після вчинення необережних злочинів приймає рішення про позитивну посткримінальну поведінку, хоча не виключається і негативна поведінка (наприклад, залишення водієм на місці дорожньо-транспортної події потерпілого).

При незакінчених злочинах планування посткримінальної поведінки зіставляється з плануванням самого злочину. Нерідко суб'єкт починає планувати негативну посткримінальну поведінку і, зрештою, вчиняє повторний злочин, оскільки при вчиненні першого злочину не було досягнуті цілі. Але знову ж таки, залежно від психологічних якостей суб'єкта, він може вибрати і позитивну посткримінальну поведінку, відмовитися від подальших злочинних намірів, порухавши, що доля дала йому шанс на виправлення.

При співучасті, якщо злочинна група стійка, як правило, плануванням посткримінальної поведінки, як і усього злочину в цілому, займається організатор. В цьому випадку буде в наявності планування негативної посткримінальної поведінки, тому що стійкі групи і створюються для злочинної діяльності. Підсумком негативної посткримінальної поведінки стає вчинення повторних злочинів.

При вчиненні одиничних злочинів кожен із співучасників в рівній мірі може планувати як позитивну, так і негатив-

ну посткримінальну поведінку. Будь-який із співучасників може відмовитися від вчинення повторних злочинів, стати на шлях виправлення і прийняти рішення про викриття злочинної групи, про явку з повинною до правоохоронних органів.

При вчиненні триваючих злочинів суб'єкт може також планувати як негативну посткримінальну поведінку (продовження своїх протиправних дій), так і позитивну (явка з повинною, добровільна видача правоохоронним органам предметів злочину і т.п.).

Таким чином, можна зробити висновок, що у будь-якому випадку етап аналізу скоєного і наслідків, що настали, в механізмі посткримінальну поведінки переходить в етап планування варіантів постзлочинної поведінки. Цей етап може розвиватися в двох напрямках:

- 1) планування позитивної посткримінальної поведінки;
- 2) планування негативної посткримінальної поведінки.

Ці напрями є варіантами планування посткримінальної поведінки. Практика показує, що після вчинення злочину більшість осіб обирають все ж варіант негативної посткримінальної поведінки. Так, в ході нашого опитування 30,0 % з числа засуджених відповіли, що з'явилися з повинною після скоєння злочину, 62,6 % – переховувалися.

Вище говорилося, що окрім позитивної і негативної посткримінальної поведінки суб'єкт може вибрати нейтральну посткримінальну поведінку, тобто не змінювати свого способу життя, не ховатися від правосуддя, але і не допомагати йому. В цьому випадку, враховуючи, що така поведінка все ж ускладнює викриття винного, і шкода, заподіяна потерпілому, ніяк не загладжується, ми зараховуємо таку нейтральну поведінку до різновиду негативної посткримінальної поведінки (посткримінальна бездіяльність), тому твердження А.І. Фоменко, що «справомірною може бути також і нейтральна посткримінальна поведінка» [2, с. 15] суперечить нашим позиціям.

1. Психология личности в трудах отечественных психологов: [хрестоматия] / сост. Л.В. Куликов, предисл. Н.В. Гришина. – СПб.: Питер, 2001. – 476 с.

2. Фоменко А.И. Деятельное раскаяние в уголовном праве: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А.И. Фоменко. – Ростов-на-Дону, 2003. – 29 с.

Б.І. Стахура,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МІСЦЕ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Права та свободи особи – це соціальні блага, які мають найвищу цінність, адже вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Проблема суті й реалізації загального поняття «права та свободи людини і громадянина» є ключовою в життєдіяльності будь-якого суспільства, тим більше того, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі не існує більш значущої і водночас важко втілюваної в практику існування ідеї, ніж права та свободи людини й громадянина. Права людини виступають основним критерієм оцінки якості державності, ступеня її демократичності, прихильності до правового підґрунтя, моральності, загальнолюдських цінностей.

Громадськість давно переконалася, що правопорядок і законність у державі залежить від того, наскільки успішно виконують свої завдання органи внутрішніх справ. Саме вони спільно з громадськістю зобов'язані забезпечити особисту безпеку громадян, захистити їхні права і свободи, законні інтереси, попереджати і припиняти правопорушення, охороняти і забезпечувати суспільний порядок, виявляти і розкривати злочини, розкривати причини та умови, які сприяють вчиненню правопорушень, гарантуючи мирне та спокійне життя нашим громадянам [1, с. 161].

Органи внутрішніх справ займають одне з важливих місць у системі державних органів, метою діяльності яких є не тільки захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, але й активне сприяння здійсненню принципу реальності в реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Сфера діяльності органів внутрішніх справ має складну структуру. Вона включає в себе низку груп суспільних відносин, які пов'язані із забезпеченням прав і свобод людини,

убезпечення держави та суспільства, насамперед, від злочинів, інших посягань, соціальних загроз [2, с. 5]. Це в свою чергу визначає різні напрями забезпечення органами внутрішніх справ реалізації основних прав людини і громадянина (адміністративна, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, профілактична, охоронна діяльність).

Існує багато класифікацій форм діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації прав людини і громадянина. Так, К.Б. Толкачов, А.Г. Хабібুলін визначають правозастосовну, виховну та правоохоронну форми [3, с. 118]. Але А.Ю. Олійник більш детально виділив форми діяльності ОВС щодо забезпечення конституційних прав людини і громадянина. Це-правові і неправові форми. У правові форми, відповідно, входять: правоохоронна, нормотворча, правозастосовна, а до неправових належать організаційно-регламентуюча, організаційно-соціальна і організаційно-виховна [4, с. 317].

Зазначені форми відображають повний зміст діяльності органів внутрішніх справ щодо реалізації прав і свобод громадян. Але треба зазначити, що всі вказані форми діяльності ОВС щодо забезпечення здійснення принципу реальності прав і свобод людини та громадянина переплітаються між собою і відокремлено одна від одної існувати не можуть.

Як зазначають А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, методи діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення прав та свобод людини і громадянина посідають надзвичайно важливе місце. Саме завдяки методам діяльності вирішуються конкретні завдання і досягається необхідна мета, що стоїть перед органами внутрішніх справ із забезпечення реалізації прав, свобод та обов'язків. Від досконалості цих методів залежить ефективність та якість забезпечення прав людини і громадянина [4, с. 315].

Структурними елементами загальних методів діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав та свобод людини і громадянина є методи переконання і примусу. Методи переконання та заохочення використовуються у внутрішній роботі. За допомогою переконання стимулюється високоефективна праця співробітників органів внутрішніх справ, творче, активне, дисципліноване і відповідальне ставлення до виконання ними своїх повноважень. Поряд із методами заохочення можуть застосовуватись і методи примусу (стягнення) до пра-

цівників, які порушують дисципліну. Методи переконання і примусу використовуються працівниками органів внутрішніх справ і щодо інших осіб з метою створення умов для здійснення суб'єктивних свобод, припинення правопорушень та відновлення порушеного права. Структурними елементами спеціальних методів діяльності органів внутрішніх справ у забезпеченні свобод громадян є методи а) індивідуальної роботи; б) удосконалення керівництва; в) підвищення рівня правозастосовної діяльності органів внутрішніх справ; г) своєчасного і обґрунтованого реагування на пропозиції, заяви і скарги громадян; д) навчання працівників органів внутрішніх справ і розповсюдження передового досвіду та ін. Одним із спеціальних методів діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина є своєчасне і обґрунтоване реагування працівників органів внутрішніх справ на звернення громадян [5. с. 337].

Отже, будучи елементами механізму реалізації прав людини, форми та методи діяльності ОВС у цій сфері перебувають у взаємодії. Якщо форма дає уяву про структуру діяльності, і шляхи, якими орган може впливати на об'єкт, то метод показує, якими шляхами, прийомами і способами орган реалізує свої повноваження. Існування методу зумовлене існуванням конкретної форми діяльності. Ці два елементи механізму забезпечення реалізації прав та свобод людини і громадянина необхідно більш досконало вивчити та більш ґрунтовно і повно викласти в навчальній літературі для практичних працівників органів внутрішніх справ.

1. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: монографія / Т.М. Заворотченко; Дніпропетровський національний університет. – Д., 2007. – С. 161.

2. Кравченко Ю.Ф. Проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності міліції України / Ю.Ф. Кравченко // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2000. – Вип. 11. – С. 5.

3. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан: монография / К.Б. Толкачев, А.Г. Хабибуллин; Уфимская высшая школа. – Уфа, 1991. – С. 118.

4. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підручник / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К., 2008. – С. 317.

5. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія / А.Ю. Олійник; Алтера, КНТ, Центр навчальної літератури. – К., 2008. – С. 337.

Ю.П. Степанова,

здобувач

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПІДСТАВИ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ-РЕЦИДИВІСТІВ

В руслі гуманізації кримінального та кримінально-виконавчого законодавства особливу увагу дослідників рецидивної злочинності викликають питання, пов'язані із умовно-достроковим звільненням від відбування покарання у виді позбавлення волі осіб, які неодноразово засуджувались за вчинення злочинів. Адже значна частка осіб, які були звільнені умовно-достроково, протягом 1–2 років після звільнення знову вчиняють злочини.

Основним юридичним фактом для умовно-дострокового звільнення слугує сумлінна поведінка та ставлення до праці, які свідчать про те, що засуджений довів своє виправлення (матеріальна підстава). Допоміжний, але, тим не менш, обов'язковий юридичний факт – відбуття встановленої законом частини строку покарання (формальна підстава). Проміжний процесуальний акт – постанова суду про умовно-дострокове звільнення [1, с. 174]. Оскільки умовно-дострокове звільнення є остаточним лише в контексті виконання засудженим певної умови – невчинення особою протягом невідбутої частини покарання нового злочину, цю обставину також потрібно відносити до змісту підстав умовно-дострокового звільнення [2, с. 9].

Підстави умовно-дострокового звільнення – це певні обставини, що виступають реальним приводом для здійснення цього заходу стосовно конкретного засудженого [2, с. 11]. Розглянемо детальніше кожен з підстав надання умовно-дострокового звільнення.

Матеріальна підстава: «засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення» (ч. 2 ст. 81 КК України). Вказане формулювання досить чітке і дає зрозуміти, що одна з цілей покарання, – виправлення, – досягнута, а отже, є підстави говорити про усунення суспільної небезпеки особи, появу в неї схильності до правомірної поведінки.

При застосуванні матеріальної підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання виникають найбільші труднощі, адже досить важко з достатньою науковою достовірністю визначити, чому конкретний індивід вчиняє злочини, якими методами індивідуальної роботи можна досягнути його виправлення і з якою мірою достовірності можна прогнозувати його поведінку після відбуття покарання [1, с. 175]. Як вказує З.І. Зельдов, суд не може з абсолютною достовірністю визначити виправлення засудженого, оскільки сучасна наука про людину не в змозі озброїти його такими знаннями [3, с. 18].

Всі обставини, що враховуються при оцінюванні засудженого під час відбування покарання, поділяються на дві групи: такі, що прямо передбачені законом (обов'язкові критерії виправлення) і такі, що враховуються судами додатково, окрім зазначених в законі обставин (факультативні критерії виправлення).

До обов'язкових відноситься сумлінна поведінка і ставлення до праці. Факультативні критерії зазначаються у постанові Пленуму Верховного суду України № 2 від 26.04.2002 р. «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким»: «...суди під час судового засідання у справах цієї категорії повинні приділяти особливу увагу поясненням засудженого, представників органу, який відає виконанням покарання, спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх по суті внесеного подання. Зокрема, слід ретельно з'ясовувати ставлення засудженого до вчиненого злочину, праці та навчання, додержання ним вимог режиму, участь у самодіяльних організаціях засуджених, а також його наміри щодо прилучення до суспільно корисної праці та потребу в наданні допомоги при обранні місця проживання і працевлаштування».

Формальна підстава умовно-дострокового звільнення – це встановлена законом частина строку покарання, після від-

буття якої засуджений може бути умовно-дostroково звільнений. В основі розмежування категорій осіб, що підлягають умовно-дostroковому звільненню залежно від відбутого строку покарання, лежить тяжкість вчиненого злочину і поступенітціарний рецидив [4, с. 13].

Відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим: 1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за злочини невеликої або середньої тяжкості, а також за необережний тяжкий злочин; 2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисний злочин і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисний злочин, за який вона засуджена до позбавлення волі; 3) не менше трьох четвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-дostroково і знову вчинила умисний злочин протягом невідбутої частини покарання.

Встановлення такого строку пов'язане з тим, що для вивчення особистості засудженого і висновку про його виправлення потрібен певний час – тим триваліший, чим більш тяжким був вчинений злочин [1, с. 60]. Більші строки визначено також для осіб, які раніше звільнялись умовно-дostroково, а також рецидивістів, засуджених до позбавлення волі. Адже до цих осіб вже застосовувалось покарання, тим не менше вони знову пішли на порушення закону, вчинили рецидив злочинів. Тому постає питання – чи достатньо відбуття встановленої ст. 81 КК України частки строку покарання, визначеного судом, для досягнення виправлення таких осіб?

Звертаємо увагу також на те, що КК України не містить заборон на застосування умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання. На наш погляд, це не відповідає існуючому стану та закономірностям рецидивної злочинності. Раніше діючий КК УРСР передбачав незастосування умовно-дostroкового звільнення від покарання до таких категорій рецидивістів: 1) особливо небезпечних рецидивістів; 2) осіб, які раніше більше двох разів засуджувались до позбавлення волі

за умисні злочини, якщо судимість за попередній злочин не знята чи не погашена у встановленому законом порядку; 3) осіб, які раніше звільнялись з місць позбавлення волі до повного відбуття призначеного судом покарання умовно-достроково і знову вчинили умисний злочин протягом невідбутої частини покарання (ст. 52 КК УРСР).

Ці обмеження ґрунтувались на дослідженнях, які показували недоцільність розповсюдження умовно-дострокового звільнення на деякі, особливо небезпечні категорії засуджених, в першу чергу на тих, хто неодноразово вчиняв злочини. В більшості випадків саме такі особи після дострокового звільнення знову вчиняють злочини, які характеризуються особливою зухвалістю і жорстокістю [1, с. 63].

Дослідження М.І. Скригонюка свідчать, що 17% засуджених на момент звільнення мали відповідно одну, дві і три судимості. Виявлено, що у віковій групі досліджених від 21 до 29 років є найбільша кількість осіб, які мали одну судимість вже до вчинення злочину, за який відбували покарання і були умовно-достроково звільнені. Цей показник становить 47.06%. У цій же віковій групі кількість осіб, які мали дві судимості до вчинення злочину, за який відбували покарання і були звільнені, становить 11.75%. А особи, що мали три судимості – відповідно 11.75%. Із збільшенням параметрів (на 10 років кожний) межі двох наступних вікових груп (від 29 до 40 років, від 40 до 43 років) зменшувалась кількість судимостей, відповідно другої і третьої.

Науковець також прийшов до висновку, що адаптація раніше судимих протягом невідбутої частини покарання проходить більш успішно, ніж для осіб, раніше не судимих. І це тому, що особи, раніше судимі, виявляються обережнішими в конфліктних ситуаціях. Терпець у них уривається вже після того, як минає строк невідбутої частини покарання [4, 14]. Багаторазові рецидивісти, не зважаючи на застосування до них покарання, як правило, не змінюють своєї поведінки. Вони мають значний злочинний досвід, стійку антисуспільну спрямованість, із зростанням кількостей судимостей у них зростає потреба у спілкуванні з представниками злочинного середовища. Так, протягом першого півріччя 2012 року було виявлено 112702 осіб, які вчинили злочини, з них 51484 раніше вчиняли злочини (45,7%), в тому числі 19 310 осіб мають не зняту

або не погашену судимість [5]. У 2010 році було засуджено за вчинення злочинів 168,8 тис. До позбавлення волі на певний строк засуджено 40,8 тис. осіб. 41,5 тис. осіб, або 24,6% з числа засуджених були раніше судимими і мали не зняту або непогашену судимість тобто майже кожен четвертий від загальної кількості засуджених. Із них раніше були звільнені умовно-достроково 9,7 тис. осіб, або 23,2% [6].

І хоча знову вводити в обіг термін «особливо небезпечний рецидивіст», на нашу думку, не потрібно, оскільки він асоціюється з своєрідним клеймом, особливим негативним статусом, який нерозривно пов'язаний з особою, однак застосувати до засуджених-рецидивістів заходи, які пов'язані з пом'якшенням умов відбування покарання або застосування щодо них умовно-дострокового звільнення, потрібно більш виважено. Встановлені законодавцем межі умовно-дострокового звільнення від відбування покарання занадто розширені, що дає можливість необґрунтовано застосовувати даний вид звільнення до осіб, які зберігають небезпечність для суспільства. Це сприяє збільшенню рівня рецидивної, корисливої і насильницької злочинності.

1. Евтушенко, И.И. Условно-досрочное освобождение осужденных к лишению свободы [Текст]: монография. – Волгоград: ВолгГТУ, 2005. – 174 с.

2. Дашенко, О. В. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання неповнолітніх [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / О.В. Дашенко; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 23 с.

3. Зельдов, З. И. Освобождение от наказания и от его отбывания [Текст] / З. И. Зельдов. – М., Юр. лит., 1982. – 136 с.

4. Скригонюк, М. І. Прокурорський нагляд за додержанням законів України при умовно-достроковому звільненні засуджених від кримінального покарання [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / М. І. Скригонюк; Київ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 20 с.

5. Стан та структура злочинності в Україні (2012 рік – 6 місяців) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua>.

6. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.

Я.Б. Сторожик,
аспірант
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСТРАДИЦІЙНОГО АРЕШТУ

Визначаючи правові основи екстрадиційного арешту, слід зазначити, що він є складовою та невід'ємною частиною інституту екстрадиції у кримінально-процесуальному та міжнародному праві. Екстрадиційне затримання та арешт є умовно кажучи, «передекстрадиційним» етапом співробітництва держав у протидії злочинності й полягає у тому, щоб забезпечити можливість надіслання запиту про екстрадицію дипломатичними каналами, що може тривати досить довго й унеможливити переховування підозрюваних та обвинувачених від органів слідства та суду у цей час. Практика застосування такого заходу, як екстрадиційний арешт має довгу історію, до другої половини ХІХ століття у світі не було жодної міжнародної угоди або кримінально-процесуального закону, який би давав визначення екстрадиційного (тимчасового, попереднього) арешту. Науковці, які досліджували проблеми екстрадиції у ті часи, не згадували у своїх працях екстрадиційний арешт, зокрема, у дослідженнях видатних вчених-міжнародників Семюеля Спіра «Міжнародне екстрадиційне право» 1879 року, Едварда Кларка «Трактат екстрадиційного права» 1867 року, Джона Мура «Трактат про екстрадицію та міжнародні зобов'язання» 1891 року, а також у праці «Право та практика екстрадиції» 1903 року під авторством Г. Бірона та К. Чалмерса немає жодної згадки про існування інституту екстрадиційного арешту. Слід додати, що екстрадиційний арешт не був передбачений жодною міжнародною угодою про видачу злочинців, наприклад, Лондонський договір 1794 року, укладений між США та Великобританією, проголошував лише те, що обидві країни будуть доставляти злочинців для здійснення правосуддя над ними.

Але у час бурхливого розвитку транспортної галузі та «прозорості кордонів», особливо між європейськими країнами, під час здійснення довготривалих та бюрократичних екстрадиційних процедур часто виникали випадки, коли підозрю-

ваний мав достатньо часу, щоб переховатися від органів слідства і суду.

Першу спробу до вирішення цієї проблеми було запроваджено у Великобританії шляхом прийняття «Екстрадиційного акту» від 1870 року, стаття 8 якого визначає, що за мотивованим ордером на арешт, надісланим поліцейським управлінням зарубіжної країни, який видано державним секретаріатом, та наданням відповідних доказів, підозрювану особу може бути затримано та піддано арешту.

Остаточну таку проблему було вирішено лише у 20-х роках ХХ століття, а саме на з'їзді Міжнародної комісії кримінальної поліції учасники наголошували, що екстрадиційний арешт особи повинен ґрунтуватися лише на підставі письмового документу – міжнародного ордеру на арешт, а також бути визначеним на законодавчому рівні кожної країни, зокрема, специфічні строки та вимоги до виконання такої міри запобіжного заходу.

У травні 2010 року, вперше за роки незалежності України, законодавцем внесено зміни до кримінально-процесуального кодексу України 1960 року (далі – КПК України 1960 року) де визначалось, що екстрадиційний арешт – взяття особи під варту з метою забезпечення її видачі (екстрадиції) [КПК 1960 ст. 181].

Також в КПК України 1960 року визначено порядок застосування екстрадиційного арешту. Так, після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням (зверненням) центрального органу прокурор вносить подання про її екстрадиційний арешт до суду за місцем тримання особи під вартою. Разом з яким на розгляд суду подаються: копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом; документи про громадянство особи; наявні матеріали екстрадиційної перевірки. Матеріали, що подаються до суду, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором України.

Після одержання подання суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить постанову про:

- 1) застосування екстрадиційного арешту;

2) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

У разі якщо максимальний строк екстрадиційного арешту закінчився, а питання щодо видачі особи (екстрадиції) та її фактичної передачі центральним органом не вирішено, особа підлягає негайному звільненню з-під арешту.

Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту судом не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

У Кримінальному процесуальному кодексі України прийнятому 12.04.2012 року (далі – КПК України 2012 року) також передбачається застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт). Зі змісту ст.584 вбачається, що після надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи за дорученням або зверненням центрального органу України прокурор звертається з клопотанням про її екстрадиційний арешт до слідчого судді за місцем тримання особи під вартою.

Разом із клопотанням на розгляд слідчого судді подаються: копія запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію), засвідчена центральним органом України; документи про громадянство особи; наявні матеріали екстрадиційної перевірки.

Матеріали, що подаються слідчому судді, мають бути перекладені державною мовою або іншою мовою, передбаченою міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

При вирішенні питання про застосування екстрадиційного арешту слідчий суддя керується положеннями КПК України 2012 року та міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

У разі якщо особа, щодо якої вирішується питання про тримання під вартою, не володіє державною мовою, їй забезпечується участь перекладача.

Після одержання клопотання слідчий суддя встановлює особу, пропонує їй зробити заяву, перевіряє запит про видачу

та наявні матеріали екстрадиційної перевірки, вислуховує думку прокурора, інших учасників і виносить ухвалу про:

- 1) застосування екстрадиційного арешту;
- 2) відмову в застосуванні екстрадиційного арешту, якщо для його обрання немає підстав.

Екстрадиційний арешт застосовується до вирішення питання про видачу особи (екстрадицію) та її фактичної передачі, але не може тривати більше дванадцяти місяців. В КПК України 1960 року максимальний термін екстрадиційного арешту становить вісімнадцять місяців.

У межах вказаного вище строку слідчий суддя суду, в межах територіальної юрисдикції якого особа перебуває під вартою, за клопотанням прокурора не рідше одного разу на два місяці перевіряє наявність підстав для подальшого тримання особи під вартою або її звільнення.

Звільнення особи з-під екстрадиційного арешту слідчим суддею не перешкоджає повторному його застосуванню з метою фактичної передачі особи іноземній державі на виконання рішення про видачу, якщо інше не передбачено міжнародним договором України.

1. Конституція України від 28.06.1996 року. із змінами, внесені згідно із Законом N 2952-VI від 01.02.2011, ВВР, 2011, N 10, ст. 68

2. Кримінально – процесуальний кодекс України. – К.: Велес, 2011. – 192 с.

3. Кримінальний процесуальний кодексу України, прийнятий 12.04.2012 року реєстраційний № 9700.

4. Кримінально – процесуальне право України: підручник / за загальною редакцією Ю.П. Аленіна. – Х.: ТОВ Одіссей, 2009. – 806 с.

5. Кримінально – процесуальне право: Курс лекцій, Видання друге, змінене і доповнене / за редакцією Л.М. Лобойко – К.: Істина, 2008. – 485с.

6. Кримінальний процес України: навчальний посібник / за редакцією Р.І. Благуті, Л.О. Сергієнко, О.Є. Устюгової – Л.: Бібліос, 2010. – 511с.

7. Збірник міжнародних договорів України про правову допомогу у кримінальних справах. Багатосторонні договори. – Видання друге, доповнене. – К.: Фенкікс, 2009. – 1080 с.

8. Карпов О.Н. «Правові основи екстрадиційного арешту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/bozk/2009_20/20text/g20_33.htm>

Л.М. Сукмановська,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО ТЕРОРИЗМУ

На початку третього тисячоліття для планетарного суспільства все ще актуальною залишається проблема війни та миру. Однією з сучасних форм війни в міжнародних відносинах постає тероризм. Дослідження та осмислення феномену тероризму як новітньої глобальної проблеми, є нагальною потребою всього сучасного комплексу наук.

На межі ХХ і ХХІ століть проблеми тероризму та протидії йому стали одними із найважливіших як для окремих держав, так і для світового співтовариства загалом. Якщо раніше терористи діяли методом індивідуального терору, вбиваючи політичних і державних діячів, то первинними об'єктами атак сучасних терористів все частіше стають нічим не захищені групи мирних жителів, насамперед на об'єктах транспорту.

Тероризм підриває стабільність у міжнародних відносинах, розхитує політичну ситуацію всередині окремих країн. Терористичний акт є кримінально-карним злочином за законодавством будь-якої держави. Політичний і кримінальний тероризм тісно переплетений між собою. Кримінальні злочинці і терористи використовують однакові або подібні засоби і форми діяльності (вбивство людини завжди залишається вбивством, незалежно від того, політичними чи корисливими мотивами воно пояснюється). Можна констатувати, що тероризм і кримінальна злочинність досить споріднені поняття, адже зони активної діяльності терористичних структур, як правило, виступають і зонами підвищеної криміногенності.

На сучасному етапі розвитку людської цивілізації проявляється багатоманітність форм терористичної діяльності, котра все більше пов'язується з міжнаціональними і міжконфесійними конфліктами, з діяльністю організованих незаконних формувань, що спеціалізуються на наркоторгівлі, нелегальній торгівлі зброєю та в інших сферах. Проблемою протидії тероризму нині стурбоване все міжнародне співтовариство і, безумовно, співробітники правоохоронних органів, зокрема органів

внутрішніх справ, що здійснюють роботу щодо профілактики та безпосередньої боротьби з тероризмом.

На сьогоднішній день зберігається значний розрив у взаємодії між спеціалістами-теоретиками і спеціалістами-практиками, самим життям поставлених перед необхідністю вирішувати конкретні завдання щодо боротьби з різного роду проявами терористичної активності. В такій ситуації важливою видається розробка типових сценаріїв різноманітного впливу на учасників терористичних актів. Вирішувати таке завдання можна з використанням двох стратегій: силового впливу з обов'язковим психологічним компонентом і ненасильницьких дій на основі переговорної діяльності.

Найбільшу стурбованість у фахівців викликає та обставина, що в сучасних умовах тероризм постійно трансформується, активно використовуючи нові форми і методи протиправних дій. Нині він представлений не лише бойовиками-одинаками, але й, головним чином, організованими співтовариствами з надзвичайно потужним оснащенням і великими економічними можливостями. Така ситуація вимагає наукового аналізу особливостей еволюції тероризму як соціального явища, поглибленого вивчення динаміки його форм і методів, без чого неможлива його ліквідація.

На початку ХХІ століття тероризм змінив стратегію та тактику партизанської війни, яка застосовувалась у ХХ столітті на стратегію та тактику терористичної війни. Саме така модифікація може вважатися більш ніж оперативною інновацією з боку тих, хто не може дозволити собі ні високі військові технології, ні утримання складного військового апарату. Партизанська війна – це переважно оборонна стратегія, а сучасний тероризм, за своєю суттю – це стратегія наступальна. Чверть століття тому американський дослідник Д. Фромкін запропонував таку відповідь на питання про сутність тероризму: «Тероризм – це насильницький акт, здійснений для того, щоб породити страх; але він спрямований на те, щоб викликаний ним страх спонукав когось іншого – не терориста – на дії, які створять насправді те, чого терорист у реальності бажає» [1].

Варто зазначити, що головною метою міжнародного політичного тероризму завжди була дестабілізація державних режимів, формування в населення стурбованості через свою беззахисність перед насильством, зміна державної влади в

країні й здійснення інших політичних, національних чи релігійних сподівань. При цьому терор здійснювався, як правило, невеликими політичними угрупованнями. За оцінками експертів нині у світі нараховується від 100 до 500 терористичних організацій [2]. Вони підтримують між собою постійні контакти, що спрямовані на підготовку та здійснення терористичних актів, обмін інформацією і фінансове забезпечення злочинної діяльності.

Сучасний міжнародний тероризм охопив не лише сушу, але морський і повітряний простір. Варто зазначити, що глобалізація призвела до розширення географії терористичних актів, і зростання їх кількості [2]. Глобалізація системи світового господарства дозволяє екстремістським, зокрема мусульманським, угрупованням без особливих проблем впроваджувати кадрову, фінансово-економічну і технологічну базу в країни і регіони, які є об'єктом їхньої підривної діяльності, тобто діяти не ззовні, а зсередини системи, що знищується. При цьому, терористичні акти почали набувати системного характеру, а терористичні угруповання стали синхронізувати свої дії. Це дає підстави говорити про глобалізацію тероризму.

Однією із найнебезпечніших особливостей сучасного міжнародного тероризму є легкість його тиражування. Як правило, будь-який терористичний акт провокує копіювання, з огляду на ту обставину, що інформація про нього до найменших деталей поширюється світовими ЗМІ. Засоби масової інформації при цьому виступають у ролі мимовільних інструкторів по організації терактів.

Сучасні терористи практично не обмежені простором, застосовують силу і розміщують логістику в неконтрольованих потоках сучасного суспільства. Це дозволяє організованим терористичним угрупованням бути мобільними та дієздатними. Терористичні організації, котрі побудовані за принципом мереживної структури, є набагато гнучкішими, ніж державні інституції (ієрархічні структури), покликані їм протистояти.

Аналіз наукових джерел як зарубіжних так і вітчизняних авторів дозволяє констатувати, що суттєвими ознаками сучасного тероризму є наступні:

- злочинний спосіб досягнення мети (насильство);
- подвійний характер об'єкта насильства (безпосередній об'єкт терористичного впливу і кінцевий, стратегічний об'єкт);

- створення обстановки страху та психологічної напруги;
- публічність і гласність виконуваних дій;
- висока соціальна небезпека, зумовлена втягуванням у сферу терористичного акту випадкових осіб.

Таким чином, в наш час тероризм виступає засобом протиправного протистояння або примушування. При цьому насильство, котре лежить в основі дій терористів, у більшості випадків втратило адресно-індивідуальний характер, що призводить до значної кількості ні в чому не винних жертв.

Узагальнюючи можемо виокремити ряд сутнісних характеристик сучасного тероризму.

По-перше, метою тероризму (так само як і терору), виступає залякування тих, на кого спрямований терористичний акт.

По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). При цьому для того, щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана.

По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту. Публічний характер тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, котрий починає висувати владі свої претензії та вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасний тероризм – це публічно здійснювані суспільно небезпечні діяння або погрози з метою залякування населення в інтересах терористів.

1. Илларионов С.И. Террор и антитеррор в современном мироустройстве. – М.: ООО «Риц «Проф Эко», 2003. – 592 с., с. 429.

2. Печенюк І.С., Шевченко М.М. Сутність і витоки міжнародного тероризму // Воєнна історія – 2004. – № 46. – С. 39–53.

3. Паин Э.А. Социальная природа терроризма и экстремизма // Общественные науки и современность. – 2002. – № 4.

4. Антонян Ю.М. Терроризм: Криминологическое и уголовно-правовое исследование / Юрий Миранович Антонян. – М.: Издательство «Щит-М», 1998. - 306 с., с. 72–73.

Р.О. Теліженко,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІДРОЗДІЛАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Складна правова ситуація, що склалася сьогодні у сфері правоохоронної діяльності та зокрема у процесі оперативно-розшукової діяльності (ОРД) в Україні потребує детального розгляду та вирішення. Дана проблема відображається насамперед у неможливості балансування підрозділами, що здійснюють ОРД, між безпосереднім здійсненням своїх професійних обов'язків та дотриманням прав і свобод людини і громадянина (адвоката і клієнта). Питання щодо забезпечення охорони адвокатської таємниці підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відноситься до ряду теоретично і практично складних, тому потребує вивчення у плані заповнення правових прогалів.

Виокремлення основних правових прогалів, які впливають на повноцінне, професійне функціонування підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ОРД) та визначення шляхів подолання цих проблем сьогодні є одним з пріоритетних напрямків модернізації вітчизняної правової системи і законодавства у тому числі.

Встановлення правових зв'язків у співвідношенні діяльності підрозділів оперативно-розшукової діяльності з дотри-

манням ними законних прав: людина – громадянин (адвокат – клієнт); адвокатської таємниці в цілому [2].

При розгляді даного питання за основу варто взяти Статтю 9. Закону України «Про оперативно–розшукову діяльність», що має назву «Гарантії законності під час здійснення оперативно–розшукової діяльності» та Статтю 9 Закону України «Про адвокатуру» під назвою «Адвокатська таємниця» [3, ст. 9].

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1, ст. 55].

Організований характер злочинності, поява нових форм і способів вчинення злочинів, законспірований характер злочинних груп та організацій, система їх організованої протидії та інші обставини примушують державу використовувати найбільш дієві негласні засоби і методи протидії, які спричиняють у певних випадках обмеження конституційних прав громадян.

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України, наголошує стаття 67 Конституції України.

Інформація, добута під час здійснення заходів використовується виключно для запобігання скоєнню злочину чи встановлення істини під час розслідування кримінальної справи, запобігання, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на національну безпеку, в інтересах контррозвідки, для забезпечення безпеки під час здійснення розвідувальних заходів, захисту сил, засобів та інформаційних систем і облікових даних розвідувальних органів та джерел розвідувальної інформації, а також з метою її доведення до підрозділів, правоохоронних органів, органів державної влади та інших заінтересованих органів у випадках, передбачених законом.

У разі коли запобігання скоєнню чи припинення злочину та/або затримання особи, яка перебуває в розшуку, потребує здійснення невідкладних заходів, інформація може негайно передаватися засобами зв'язку з дотриманням правил конспірації.

Повсякденний і поточний контроль за дотриманням законності в проведенні оперативно-розшукової діяльності здійснює керівник оперативного підрозділу. Керівники органів здійснюючих оперативно-розшукову діяльність можуть мати заступників, відповідальних за організацію оперативно-розшукової діяльності. В органах внутрішніх справ в містах і районах у начальників органів є заступники – начальники міліції кримінального блоку, які відповідають за роботу оперативних підрозділів. В ГУМУС – УМВС областей, міст Києва і Севастополя – перші заступники начальників УМВС – начальники міліції кримінального блоку і перші заступники – начальники управлінь по боротьбі з організованою злочинністю [4, ст. 141].

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Конституція України встановлює, що кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Важливою гарантією законності під час здійснення ОРД є те, що підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в оперативно-розшуковій діяльності, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду. В місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Існування проблеми дотримання законності, у тому числі й забезпечення охорони адвокатської таємниці, є фактичною сьогоденною проблемою оперативно-розшукової діяльності (ОРД).

Єдиним і самим правильним вирішенням цієї проблеми є введення системи жорсткого контролю над функціонуванням оперативно-розшукової діяльності загалом, створення ефективною системи покарань за порушення встановлених законом прав громадян.

Українська держава з прийняттям нового кримінального процесуального кодексу чітко визначилася з пріоритетним напрямком Європейського розвитку правової системи, відповідно потрібно неухильно слідувати цьому напрямку.

1. Конституція України, від 28 червня 1996 р. // Верховна Рада України. – 1996. – № 254к, Фоліо, 2011. – 160 с. (зі змінами та доповненнями станом на 25 серпня 2011 р.)

2. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15, Велес, 2011. – 192 с.

3. Варфоломеева Т. В., Гончаренко С. В. Науково-практичний коментар до Закону України «Про адвокатуру». Законодавство про адвокатуру і адвокатську діяльність. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – 432 с.

4. Мацюк В.Я., Панасюк С.А., Ніколайчук В.А., Стрілець Б.В., Попов І.О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». – Київ: Видавничий дім Професіонал, 2011. – 304 с.

О.Ю. Фонарюк,

викладач

*(Чернівецький кооперативний
економіко-правовий коледж)*

МОТИВАЦІЯ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК

Мотив у психології розглядається як складне психологічне утворення. Мотив – це те, що належить самому суб'єкту поведінки. Він є його стійкою особистісною властивістю, яка вміщує в себе потреби, а також наміри щось зробити, включаючи спонуку до цього [1, с. 45–46].

Проаналізувавши мотивацію злочинної поведінки жінок, можна сформувати певне уявлення про її цінності. Без знання мотивів дуже важко встановити причину злочину, ті спонукальні фактори, які зумовлювали його вчинення, а також правильно кваліфікувати скоєний злочин, обрати міру покарання, яка буде найбільш об'єднаною й забезпечить певний виховний ефект. Принагідно зазначимо, що саме виявлення мотивів створює необхідні передумови для обрання попереджувальних і виховних заходів під час перебування особи в установі виконання покарань.

Крім того, як встановлено під час досліджень, саме мотиви можуть носити неусвідомлюваний характер. Адже формування мотиву похідне від комплексу формуючих умов, які поєднують соціальне середовище й особисту інтерпретацію чинників, що впливають на особу [2, с. 353]. На етапі формування

мотиву зіштовхуються «треба», «не хочу», «хочеться», «не слід», «бути чи не бути». З цієї причини злочинці у багатьох випадках не можуть зрозуміло пояснити, чому вони скоїли певний злочин.

У корисливій мотивації переважають спонуки антисоціального матеріального характеру, які приводять до економічної вигоди, збагачення, перетворення певних благ на свою користь.

Ч. Ломброзо, Ю. Антонян, А. Зелінський та інші вчені в різні історичні періоди серед корисливих мотивів виокремлювали такі: користь-споживач, користь-престиж, «сімейну» користь, користь-потребу, користь-паразитизм, користь-конформізм, користь-наслідування, користь-алкоголізм та користь-наркотизм.

У системі корисливої мотивації жінок домінує такий її різновид, як користь-споживач. При цьому у жінки-злочинниці, котра керується цим мотивом, чітко простежується така риса, як перевага матеріальних інтересів над іншими, завищується намагання заволодіти цінними речами. Свідомість їх в основному спрямована на надмірне задоволення особистих потреб. І за рахунок крадіжки вони прагнуть зайняти високе становище в суспільстві, покращити свій матеріальне добробут, забезпечити вільний спосіб життя, пов'язаний із витратою грошей, розвагами. У цій мотиваційній структурі панує «егоїстична» модель розвитку суспільства, зміна уявлень про цілі життя і способи їх досягнення. При цьому легітимні способи досягнення життєвого успіху, фінансової стабільності ще більше обмежені для жінок (проблема працевлаштування, низькооплачувана праця тощо).

Мотиваційна модель «користь-споживач» характеризує мотиваційну структуру в будь-якій злочинності. Разом із цим у жіночій злочинності проявляється і такий різновид мотиву, як користь-престиж. Цей мотив є одним із найбільш стародавніх регуляторів поведінки жінки та її діяльності. У своїх працях Ч. Ломброзо зазначав, що багато жінок здійснюють крадіжку не через потреби, а виключно через бажання заволодіти дорогим і розкішним одягом, прикрасами. Одяг має величезне психологічне значення для жінки, у її самооцінці дуже важливу роль відіграє зовнішній вигляд. І саме це може слугувати для неї джерелом багатьох злочинів [3, с. 68–69].

Для жінок дуже характерним є крадіжки, здійснювані шляхом зловживання довірою на залізничному транспорті і в квартирах. Жінки рідко скоюють кишенькові крадіжки, а якщо і здійснюють, то в ролі співучасниць. Але в останні роки вони почали активніше брати участь у квартирних крадіжках, беручи на себе обов'язки наводчиць, розвідниць і навіть безпосередніх виконавців. Серед злочинів жінок, пов'язаних з їх службовою діяльністю, привертає до себе увагу хабарництво. Тут простежується цікава ситуація: у минулому жінки в основному давали хабарі або були посередником у хабарництві, зараз дещо збільшився відсоток тих, хто бере хабарі. Така ситуація пояснюється збільшеною соціальною активністю жінок, у тому числі і в правоохоронній сфері, оскільки серед хабарників опинилося немало суддів, працівників прокуратури й органів внутрішніх справ [4, с. 300].

Самостійне місце в злочинності жінок займають шахрайства. Жінки, котрі їх здійснюють, відрізняються нестандартністю мислення, спритністю і винахідливістю, артистизмом, схильністю до гострих ризикованих ситуацій, у яких вони черпають глибоке емоційне задоволення. Як показує вивчення цього питання, жінки займаються шахрайством як у складі груп злочинців, так і окремо [5, с. 31].

Люди, які зорієнтовані на володіння, споживання, мають суттєвий психологічний дефект – їх духовна сутність є дуже бідною, обділеною. Ця обмеженість і компенсується речовими надлишками, грошима, розгульним життям. При цьому варто пам'ятати, що інстинкт накопичення не має межі. Людина-споживач стає пасивною особою. На базі хибних, викривлених потреб виникає і відповідна система інтересів, які призводять до злочинної поведінки.

Оригінального забарвлення корислива мотивація жіночої злочинності набуває за рахунок достатньо вагомого місця в її структурі «сімейної» користі. У її основі лежить прагнення до досягнення необхідного рівня забезпеченості матеріальними благами сім'ї. Життя жінки історично склалося таким чином, що дуже важливу роль у ньому відіграє сім'я. Саме така мотивація значною мірою визначає поведінку жінки і, відповідно, характер сімейних взаємин і матеріальний добробут у сім'ї. У цьому випадку протиправна діяльність жінки часто спрямована не на задоволення своїх власних по-

треб, а на поліпшення добробуту сім'ї. «Сімейна» мотивація особливо типова для жінок, які здійснюють злочини заради дітей, чоловіка. А в неповних сім'ях жінка є єдиним «годувальником». Безумовно, необхідний рівень матеріальної забезпеченості сім'ї – величина, що розуміється вельми суб'єктивно. Тому «сімейна» мотивація може зумовлювати корисливі злочини жінок із досить забезпечених у фінансовому відношенні сімей. Але останнім часом цей мотив усе частіше переплітається з користо-потребою, зумовленою вкрай низьким рівнем матеріального добробуту в сім'ї.

Мотив користи-потреби до недавнього часу траплявся дуже рідко. Проте в даний час значення цього мотиву актуалізувалося. За час реформування в державі рівень життя істотно змінився, що призвело до збільшення кількості сімей, які потрапили в скрутне становище. Заробітна плата для багатьох перетворилася на соціальну допомогу, що не забезпечує задоволення навіть мінімальних потреб. Жінкам все важче стає «латати діри» в сімейному бюджеті. Ця ситуація сприймається ними дуже хворобливо і тягне за собою протиправну поведінку.

Певною мірою меншу частину в корисливій мотивації займає мотив користь-паразитизм. Для таких жінок характерне ігнорування прийнятих у суспільстві норм і вимог, що пропонуються у сфері праці, навчання, стилю життя тощо. Небажання або нездатність пристосуватися до умов сучасного суспільства, відсутність трудових навичок і уміння порівнювати свої потреби з можливостями штовхає жінку на злочин. Такий мотив характерний для жінок, які ведуть жебрацький спосіб життя, займаються проституцією та є хронічно залежні від алкоголізму. Уже згадуваний нами Ч. Ломброзо висловив думку про психічну схильність усіх жінок до вчинення злочинів. Так, навіть випадкові жінки-злочинці, на його думку, «виявляють, завдяки життєвим умовам, той відсоток етичної збоченості, який властивий кожній жінці, котра знаходиться в ній у звичайних умовах у прихованому стані» [3, с. 193]. Мотив користь-паразитизм переважно спостерігається серед жінок із кримінальним минулим. Слід зазначити, що визначена вибірковість лінії поведінки жінки – злочинниці пояснюється, з одного боку, стійкістю антисоціальних переконань, а з іншого – можли-

вою інтелектуальною дефектністю, що породжується різними психічними аномаліями.

Серед мотивів, які призводять до скоєння злочину жінкою, можна виділити користь-конформізм і користь-наслідування. Користь-конформізм – це мотив, що породжується відсутністю здібностей до активного протистояння негативно-му впливу, який її оточує. Жінки досить часто вдаються до скоєння злочину через людей, яким вони симпатизують, до яких вони відчувають сильну прихильність і від яких психологічно залежать. Тому часто співучасником такого злочину є чоловік, співмешканець або родич.

Користь-наслідування – це свідоме відтворення, повторення кримінальних зразків поведінки людей із певного мікросередовища. Жінка, потрапляючи в певне мікросередовище і спостерігаючи за протиправними діями осіб цього середовища, з метою вигоди, користі для себе, орієнтуючись на найпривабливіші для неї зразки кримінальної поведінки, із часом сама починає порушувати закон.

Не менш важливими мотивами є користь-алкоголізм і користь-наркотизм, де домінуючими потребами є алкоголь і наркотики. Корисливий злочин здійснюється виключно для їх придбання і слугує проявом хворобливої пристрасті, що не виключає при цьому осудності суб'єкта. Зрозуміло, що ті з них, які крадуть, постійно відчувають потребу в алкоголі, наркотиках або займаються проституцією, не можуть забезпечити належного виховання своїх дітей.

1. Орбан-Лембрик Л.Е. Юридична психологія: курс лекцій [для студентів вищих навчальних закладів] / Л.Е. Орбан-Лембрик, В.В. Кошинець. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2005. – 316 с.

2. Коновалова В.О. Юридична психологія: підручник / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько. – Київ: Ін Юре, 2005. – 424 с.

3. Ломброзо Ч. Жінци на преступниці и проститутка / Ч. Ломброзо, Г. Ферреро. – Ставрополь: Издательство А.А.Торбы, 1991. – 224 с.

4. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – Москва: Юрист, 1995. – 512 с.

5. Антонян Ю.М. Преступность среди женщин / Ю.М. Антонян. – Москва: Российское право, 1992. – 256 с.

Ю.М. Францішкевич,
*провідний спеціаліст відділу організаційного
забезпечення розгляду адміністративних справ
(Львівський окружний адміністративний суд)*

ОДИНИЧНІ ЗЛОЧИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Грунтовне дослідження будь-якого поняття, з'ясування належних йому істотних ознак, уявляється не можливим та буде не повним без застосування порівняння. Порівняння дає змогу виявити загальне у предметів, те чим вони схожі, а також чим вони відрізняються один від одного, дати оцінку виявленим ознакам [1]. Вивчення і аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав, зокрема тих кримінально-правових норм, що стосуються одиничних злочинів, його порівняння із кримінальним законодавством України, дозволить вийти за кордони національної правової системи, встановити як саме ті чи інші питання вирішуються у різних країнах, виявити спільні та відмінні риси у врегулюванні вказаних правовідносин, врахувати як позитивні так і негативні аспекти зарубіжного досвіду, визначити можливі шляхи удосконалення КК України.

З цією метою звернемось до кримінального законодавства окремих європейських держав, зокрема: Болгарії, Голландії, Данії, Швеції, Франції, Республіки Польща та інших. У кожній з зазначених країн питання одиничних злочинів розглядається по різному.

Найбільш яскравим спадкоємцем європейської континентальної системи кримінально-правового регулювання, вважають чинний кримінальний кодекс Болгарії 1968 року. Зважаючи на досить тривалий період застосування, до нього внесено чимало змін та доповнень. Так, реформою 1997 р. виключено статтю 26 КК Болгарії, що передбачала інститут триваючого злочину. Ця позиція законодавця викликала чимало заперечень, оскільки нормативне закріплення триваючого злочину, надавало можливість органам правосуддя призначати більш суворе покарання за злочини проти власності, та економічні злочини, що здебільшого вчиняються протягом тривалого часу, і вирізняються високим рівнем суспільної не-

безпеки. Поширеним є погляд, за яким внесені зміни розглядаються, як сприяння інтересам злочинних угруповань. Висловлюються припущення щодо можливого відновлення інституту триваючого злочину у кримінальному законодавстві Болгарії в майбутньому.

Розділ IV КК Болгарії «Множинність злочинів» також жодним чином не торкається питань одиничного злочину як її елементу, відсутня характерна для КК України, вказівка на відмежування множинності від окремих видів одиничного злочину. Більше того, про законодавче закріплення поняття множинності та її видів, також не йдеться. Змістом статей даного розділу охоплюються лише правила призначення покарання [10].

У КК Голландії відсутнє визначення поняття одиничного злочину. Однак Книга I вказаного КК містить розділ VI «Сукупність кримінальних правопорушень», статті якого всупереч назві, насправді визначають поняття продовжуваного злочину, а також правила кваліфікації дій винного, у випадку його вчинення. Так, у п. 1 ст. 56 КК Голландії передбачено: «Якщо декілька дій пов'язані між собою таким чином, що їх можна вважати однією продовжуваною діяльністю, незалежно від того чи кожна з них самостійно становить злочин або проступок, повинна застосовуватись тільки одна норма. Якщо вони відрізняються за ступенем суворості, повинна застосовуватись та норма, яка передбачає найбільш суворе покарання». При цьому у кодексі не має вказівок за якими саме критеріями ті чи інші дії слід вважати пов'язаними між собою. Також дана стаття визначає правила кваліфікації окремого складу злочину, а саме: «Тільки одна норма, забезпечена кримінальною санкцією повинна застосовуватись, якщо особа засуджується за підробку чи обрізання краю монет, і за використання предмета отриманого внаслідок підробки або обрізання» [6]. Ймовірно, що йдеться про такий вид простого одиничного злочину, як одиничний злочин з двома, чи більше діяннями, що передбачені законом як альтернативні [4].

КК Республіки Польща, належить до одних із тих законодавчих актів у якому закріплено як поняття єдиного (одиничного) так і складного одиничного злочину. Зокрема § 1 ст. 11 передбачено «Одне діяння може становити тільки один злочин». Відповідно до ст. 12 «Два або більше діяння, вчинені в короткий проміжок часу, спрямовані на виконання наміру, що

виник заздалегідь, вважаються єдиним забороненим діянням; якщо предметом посягання є особисте благо умовою визнання декількох діянь як єдиного забороненого діяння є один і той же потерпілий» [13]. Як вбачається з наведеної статті польський законодавець, не поділяє одиничні злочини на триваючі чи продовжувані, принаймні не називає їх так, однак очевидно, що йдеться саме про вироблене в теорії та на практиці поняття продовжуваного одиничного злочину.

Вказане визначення дозволяє виділити ознаки, за наявності яких вчиненні особою діяння будуть кваліфікуватись як єдиний злочин: вчинення двох чи більше діянь; вчинення їх у короткий термін; ці дії повинні бути спрямовані на виконання єдиного наміру; виникнення останнього повинно передувати в часі самим діянням. Коли ж має місце посягання на особисте благо обов'язковою умовою зазначених вище дій є їх вчинення щодо однієї й тієї ж особи, тобто наявність одного і того ж потерпілого.

Тут варто зазначити, що у кримінальному законодавстві Польщі відсутня згадка про суспільну небезпеку зазначених вище діянь. Це пов'язане зокрема з тим що як КК Республіки Польща так і КК ряду інших європейських держав відмовились від нормативного закріплення суспільної небезпеки, як істотної ознаки поняття злочину загалом.

А у КК Данії поняття злочину взагалі відсутнє. § 1 Глави 1 Вхідних положень: «Тільки діяння, карані у відповідності до закону, або з повністю узгодженні з ним актами, тягнуть за собою покарання» визначає лише підстави кримінальної відповідальності. Не міститься жодних норм і про одиничні злочини зокрема. Види множинності теж не виділяється окремо, тільки в деяких нормах йдеться про рецидив, в аспекті призначення покарання, оскільки більшість статей кодексу присвячені саме цьому питанню [7]. Теж саме стосується і КК Швеції, де норм які б регламентували одиничні злочини також не має [20].

КК Франції не закріплює положень щодо одиничних злочинів, тим не менше, заслуговує на увагу їх розуміння вироблене наукою. Зокрема, щодо триваючих злочинів, які розглядаються, як розтягнуті в часі і вчиняються шляхом постійного повторення наміру після здійснення першого умисного акту. Поряд з триваючими виділяють одномоментні злочини,

вчинення яких відбувається протягом незначного проміжку часу [5].

У ст. 50 КК Сан-Марино передбачено визначення поняття продовжуваного злочину. Зазначено що він може бути здійснений як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності, при цьому йдеться про порушення лише однієї норми, що повинно бути об'єднане єдиним злочинним планом. Поруч міститься правило щодо призначення покарання. На особу винну у вчиненні вищевказаних дій, чекає покарання, що передбачене за вчинення особливо тяжких злочинів, до того ж підвищене на один ступінь. Наступна стаття кодексу називається «Складний злочин», однак в ній не міститься визначення останнього, натомість регулюється призначення покарання: «Якщо КК розглядає діяння як частину, або обтяжуючу обставину іншого злочину, то застосовується покарання передбачені для цього виду злочину» [14].

Цікавий підхід до одиничних злочинів пропонується у кримінальному праві ФРН. § 52 розділу III КК ФРН «Призначення покарання при декількох порушеннях закону» містить статтю під назвою «Одиничний злочин» якою передбачено: «якщо одне і теж діяння порушує декілька кримінальних законів, або один кримінальний закон неодноразово то виниситься, тільки одне покарання». Першочергово, привертає увагу відсутність поняття одиничного злочину, оскільки даною нормою встановлюються правила призначення покарання, у випадку вчинення останнього. Однак, як впливає із змісту статті, ці правила стосуються сукупності, та повторності злочинів. Адже йдеться саме про випадок порушення одним діянням декількох законів, що притаманне ідеальній сукупності та неодноразове порушення закону. Неодноразовість – ознака повторності. Викладене вище, і те що наступні положення розділу передбачають правила призначення покарання у випадку сукупності злочинів. дозволяє зробити висновок що кримінальне законодавство ФРН, розглядає ідеальну сукупність та повторність злочинів, як різновиди одиничного злочину [19].

Наведене вище, дозволяє сказати про те, що кримінальне законодавство більшості зазначених країн не приділяє належної уваги поняттю одиничного злочину. Найбільш важливим тут постає питання призначення покарання при оцінці тих чи інших дій винного, саме в цьому аспекті визначені окремі види одиничного злочину.

В українській науковій літературі зустрічаються погляди згідно з якими необхідності у законодавчому закріпленні поняття одиничного злочину взагалі не має, оскільки він є суто теоретичною конструкцією і не впливає безпосередньо на кваліфікацію діянь та призначення покарання. Тому достатньо передбачити лише його види [2]. На нашу думку дана позиція є необґрунтованою, оскільки дослідження обсягу того чи іншого поняття, першочергово передбачає з'ясування його змісту. Тобто, без визначення самого поняття не можливо говорити про його види, надати оцінку їх ролі та значення у кваліфікації діянь. Саме остання викликає найбільше труднощів у правозастосовній діяльності правоохоронних органів, і зумовлює гостру потребу дослідження одиничних злочинів.

Однак як вбачається, з подібної позиції виходили і розробники КК України. Так, 5 квітня 2001 року з прийняттям нового КК України, у розділі VII «Сукупність, повторність та рецидив злочинів» вперше на законодавчому рівні набув своєї регламентації інститут множинності злочинів, щоправда КК не визначає поняття множинності зокрема і відповідно до назви розділу, йдеться лише про її види. Не зважаючи на те, що первинним елементом будь-якого з останніх є саме одиничний злочин, його поняття у КК України залишається поза увагою. Лише у ч. 2 ст. 32 «Повторність злочинів» вказується що повторність відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох, або більше тотожних діянь об'єднаних єдиним злочинним наміром. Однак, вказана норма більше нагадує встановлення критеріїв відмежування суміжних понять [3].

Враховуючи викладене вище, та зважаючи на значну схожість із системою законодавства України, окремої уваги з питань регулювання одиничних злочинів заслуговує кримінальне законодавство пострадянських держав. Зокрема: Російської Федерації, Латвії, Республіки Молдови, Республіки Туркменістану, Республіки Таджикистану, Вірменії.

Як і КК України, більшість кримінальних кодексів вказаних держав не містять ні окремої глави присвяченої регламентації одиничних злочинів, ні законодавчого визначення одиничного злочину. Дані питання не зважаючи на їх практичну роль і значення в переважній більшості залишаються у площині науки кримінального права.

Так, у кримінальних кодексах Вірменії, Казахстану, Таджикистану, Туркменістану, Молдови норми в яких йдеться

про одиничні злочини, містяться у Розділі II Загальної частини КК під назвою «Злочин», що передбачає положення про категорії та види злочинів. У КК Узбекистану про одиничні злочини згадується в рамках інституту множинності, в окремому розділі «Множинність злочинів».

Однак, як і ті, так і інші законодавчі акти, наприклад КК Вірменії [9], Казахстану [11] та інші, здебільшого дають характерне для КК України визначення продовжуваного злочину, в контексті його відмінності від повторності. Так, у ч. 3 ст. 32 КК Узбекистану зазначено, що «не визнається повторним злочин, що складається з ряду тотожних злочинних діянь, що охоплюються єдиним умислом і спрямовані на досягнення єдиної мети і складає в сукупності один продовжуваний злочин». Особливістю даної норми є те, що вона вказує одразу на дві ознаки яким повинен володіти продовжуваний злочин: єдиний умисел та єдину мету [16]. Подібне положення містив і КК Російської Федерації, однак у 2003 році, РФ відмовилась від поняття повторності виключивши ст. 16 КК, що згадувала і про продовжуваний злочин зокрема [17].

КК Туркменістану містить окрему статтю під назвою «Продовжуваний злочин» у якій не лише дається визначення останнього, але й вказано коли саме продовжуваний злочин вважається закінченим. Таким власне слід вважати момент здійснення останнього злочинного діяння. Окрема стаття присвячена також і визначенню триваючого злочину. Триваючим визнається діяння, ознаки якого передбаченні однією статтею або частиною статті кримінального закону, що полягає у здійсненні цього діяння протягом невизначеного часу. Закінченим він визнається з моменту припинення вчинення діяння або моменту настання події, що перешкоджає його продовженню [18].

На відміну від КК України окремі з названих вище КК передбачають також законодавче закріплення триваючого злочину. Однак на протигагу КК Туркменістану, знову у аспекті відмежування від повторного злочину. Так, ч. 6 ст. 19 КК Таджикистану передбачено: «Не визнається повторним злочин, що полягає у тривалому невиконанні обов'язків, і характеризується безперервним здійсненням складу одного триваючого злочину» [15]. Аналогічна норма передбачена ч. 3 ст. 32 згаданого вище КК Узбекистану. З наведеного визначення вбачається, що триваючий злочин, розуміють як такий, що

може вчинятись лише шляхом бездіяльності, тобто пасивної поведінки особи.

Дещо детальніше про одиничні злочини йдеться у КК Латвії. Він один з небагатьох КК пострадянських держав, що дає законодавче визначення саме одиничного злочину, а не лише його видів. Так, ч. 1 ст. 32 передбачено: «Одиничним (єдиним) злочинним діянням визнається одне діяння (дія чи бездіяльність), яка має ознаки складу одного злочинного діяння, або двох, або декількох, пов'язаних між собою злочинних діянь, які охоплюються єдиним умислом винної особи, і які відповідають ознакам тільки одного злочинного діяння». Отже, в якості істотної ознаки одиничного злочину, виступає єдиний умисел. Щодо неї, в правовій літературі зустрічаються різні думки, деякі науковці, вважають, що саме вона робить вказане визначення невдалим, інші – навпаки - найбільш повним [2]. Поруч із вказаним поняттям у ч. 2 цієї ж статті зазначено, що одиничні злочини утворюють також продовжувані та триваючі злочинні діяння. Тобто законодавчо визнаються лише 2 види одиничних злочинів [8].

Варто зазначити, що найбільш повну законодавчу регламентацію одиничні злочини здобули у КК Республіки Молдова. Саме він містить ґрунтовні окремі положення, що присвячені врегулюванню виключно даних злочинів.

Відповідно до ст. 28 Одиничним злочином вважається злочин, що являє собою дію (бездіяльність) або сукупність дій (бездіяльності), які кваліфікуються відповідно до положення однієї норми кримінального закону.

У наступних статтях кодексу «Триваючий злочин», «Продовжуваний злочин» міститься визначення даних злочинів, тобто на відміну від кримінального законодавства інших країн у КК Молдови зміст викладеного повністю відповідає назві статті. Так, триваючим визнається діяння, що характеризується безперервним здійсненням злочинної діяльності протягом не визначеного часу. Робиться також спроба відмежування понять, зокрема поряд з даним визначенням, міститься вказівка, що у разі триваючого злочину множинності злочинів не існує.

Продовжуваним злочином за КК Молдови визнається діяння, вчинене з єдиним умислом, що характеризується двома або більше ідентичними злочинними діяннями, що мають спільну мету, і складають один злочин. Подібно до зазначеного

вище КК Туркменістану, тут теж йдеться про момент закінчення триваючих та продовжуваний злочинів.

Викликає інтерес і те, що в КК Молдови одиничні злочини розглядаються поза межами інституту множинності. Більше того, повторність, що традиційно як в науці, так і в законодавстві, більшості держав визнається видом множинності, КК Молдови відносить до видів одиничного злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 31 «Повторний злочин», повторним злочином визнається вчинення двох або більше ідентичних чи подібних діянь передбачених однією і тією ж кримінальною нормою, за умови, що особа не була засуджена, за жодне з них і не закінчився термін їх давності. Слід зазначити, що вказане визначення повторного злочину у КК Молдови відрізняється від законодавчого та наукового визначення повторного злочину в Україні, де відсутність судимості не є її визначальною ознакою, і набуває свого конструктивного значення лише у сукупності злочинів. На підставі чого можна зробити висновок, що поняття повторності за КК Молдови, здебільшого збігається з поняттям сукупності за КК України. Тобто не зважаючи на зовнішню схожість законодавчої термінології зміст понять може суттєво відрізнитись.

При розгляді КК Молдавії не можна залишити поза увагою той позитивний аспект, що у ньому дається визначення поняття кваліфікації і передбачено правила кваліфікації злочинів [12]. Звичайно тут не йдеться про кваліфікацію саме одиничних злочинів, однак, враховуючи те, що на сьогодні дане питання залишається поза межами практично всіх аналізованих законодавчих актів, вже сам по собі факт закріплення поняття кваліфікації, вартий схвалення.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що при регламентації одиничних злочинів кримінальному законодавству більшості пострадянських держав притаманні наступні ознаки:

- у кримінальних кодексах (за винятком окремих країн) на сьогодні не передбачено нормативного визначення поняття «Одиничний злочин»;

- норми що стосуються одиничного злочину, здебільшого містяться серед тих положень кримінальних кодексів що закріплюють поняття злочину та його видів;

- статті КК, які передбачають поняття повторності злочинів, в окремій частині містять положення про відмінність повторності від продовжуваного злочину;

– деякі КК містять законодавче визначення триваючого злочину, також вказівку на момент його закінчення;

Наведене підтверджує необхідність ґрунтовного дослідження одиничних злочинів, удосконалення теоретичної доктрини та вироблення на цій основі пропозицій щодо їх законодавчого регулювання. Що в першу чергу стосується як визначення самих понять і видів так і найбільш проблемних питань – кваліфікації та призначення покарання.

Варто відзначити і позитивний зарубіжний досвід, зокрема це стосується законодавства Республіки Польщі, Молдови, та Латвії видається доцільним запозичення найбільш вдалих моментів, їх доопрацювання та включення у національне кримінальне законодавство.

1. Жеребкін В.Є. Логіка: підручник / В.Є. Жеребкін. – 11-те вид., випр. – К.: Т-во «Знання» КОО, 2011. – 262 с.

2. Зінченко І.О., Тютюгіна В.І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація [монографія]. – Харків: Видавництво «ФІНН», 2010. – 256 с.

3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами і допов. станом на 16 вересня 2011 року: (Відповідає офіційному текстові). – К.: Алерта; ЦУЛ. – 184 с.

4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.М. Кривоченко та ін.; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 496 с.

5. Курс уголовного права. Общая часть. Т.1 / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: Зерцало, 1999. – 577 с.

6. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.

7. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. С.С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

8. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья Э.А. Саркисовой. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.

9. Уголовный кодекс Республики Армения / [ред. Е.Р. Азяряна; пер. Р.З. Авакяна]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 450 с.

10. Уголовный кодекс Республики Болгарии / вступ. статья Й. Айдарова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.

11. Уголовный кодекс Республики Казахстан / предисл. И.И. Рогова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 466 с.

12. Уголовный кодекс Республики Молдова / Вступ. статья А.И. Лукашова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 408 с.
13. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.И. Лукашова, Н.Ф. Кузнецова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
14. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С.В. Максимов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.
15. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2001. – 410 с.
16. Уголовный кодекс Республики Узбекистан / вступ. статья М.Х. Рустамбаева, А.С. Якубова, Э.Х. Гулямова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 338 с.
17. Уголовный кодекс Российской Федерации. – М.: Юр. книга, 2004. – 160 с.
18. Уголовный кодекс Туркменистана // Ведомости Меджлиса Туркменистана. – 1997. – № 2. – Ч. 2. – С. 9.
19. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. Д.А. Шестаков. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
20. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н.Ф. Кузнецова и С.С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.

О.С. Фрицька,
інспектор ад'юнктури
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРАВО» І «СВОБОДА» (ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Кожна людина, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних чи релігійних переконань у своєму житті наділена певною мірою прав та свобод, що забезпечують їй нормальне існування у тому чи іншому суспільстві.

Терміни «права та свободи», «основні права та свободи» у законодавстві та юридичній літературі зустрічаються дуже часто. Не є невідомим той факт, що Основний Закон, передбачаючи те чи інше право, нерідко декларує його словами *«право на свободу...»*. Яскравий приклад тому є закріплені в Конституції України право на свободу та особисту недоторканність

(ст. 29), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35), право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36). Норми такого ж змісту закріплені і в міжнародних документах, якими керується світова громадськість.

Тут ми стикаємося із поєднанням двох елементів правового статусу особистості – категоріями права і свободи. Очевидно, що це не є абсолютно різні поняття, вони якось співвідносяться і злагоджено та доповнюючи один одного взаємодіють, але все ж між цими поняттями є різниця, і вона суттєва.

Професор Скакун О.Ф. зазначає, що «права» і «свободи» поєднуються єдиною правовою природою суб'єктивного права, але тут же акцентує увагу на тому, що вони не є тотожними. Науковець говорить, що термін «право» передбачає конкретні напрями діяльності людини, вказує міру її можливої поведінки, і наголошує на тому, що право гарантується та забезпечується державою. У той же час «свобода» окреслює широкі можливості людини, не позначає конкретних результатів, а націлює людину на самостійний вибір варіанта своєї поведінки, а гарантією цієї свободи є лише невтручання держави у сферу її реалізації [7; 68].

Нерсесянц В.С., даючи визначення праву, наголошує, що це нормативна форма вираження свободи посередництвом принципу формальної рівності людей в суспільних відносинах [4; 20].

Свобода ж у свою чергу є одним із фундаментальних понять людського буття. Проблематика цього поняття давно привертає увагу вчених, викликаючи гострі суперечки й дискусії. Свобода є одним із центральних предметів вивчення не тільки у юриспруденції – дати пояснення цьому явищу намагаються такі науки, як психологія, філософія, логістика.

Фундаментальність та універсальність поняття свободи породжують безліч непорозумінь. Спільним серед різних точок зору є те, що свобода полягає в існуванні певної сукупності справ, вільних від втручання ззовні. Це насамперед свобода внутрішня, творча, як відображення своєї людської сутності. Показником внутрішньої свободи є автономія особистості. Саме з бажання індивіда бути самому собі господарем, самостійно визначати своє життя й приймати рішення, а не підкорятися

певним зовнішнім силам, виникає «позитивне» значення слова «свобода». Людина хоче бути знаряддям у своїх власних руках, а не в руках інших. Вона прагне бути суб'єктом, а не об'єктом; прагне, щоб нею керували її власні міркування й усвідомлена мета, а не зовнішні причини; прагне усвідомлювати себе як активну істоту, наділену бажаннями, відповідальну за зроблений вибір і здатну обґрунтувати цей вибір зверненням до власних ідей і міркувань.

Категорія свободи завжди передбачає можливість вибору прийняття рішення, не пов'язаного із зовнішніми перешкодами, особливо тими, які відходять від інститутів державної влади. Значення свободи полягає не в тому, що вона надає можливість жити без турбот, а в тому, що вона передбачає розвиток можливостей окремої людини, її вдосконалення [3; 288].

Свобода забезпечує людині вільний вибір між різними варіантами поведінки, дає можливість реалізовувати свої прагнення. Вона є здатністю і можливістю свідомо вільного вибору людиною міри цієї поведінки. Право ж у свою чергу є своєрідним каталізатором такої реалізації.

Однак свобода не може бути абсолютною і завжди носить відносний характер та обмежується певними рамками. І цими обмежувальними рамками, як не дивно, також виступає право. Як справедливо зауважує Нерсисянц В.С., «свобода приходить у світ і стверджується у ньому в невидимому, але міцному одіянні права» [4; 23].

Таким чином утворюється правовий парадокс, на якому, зокрема, акцентує свою увагу Діаконов В.В. [8]. Суть його полягає в тому, що право одночасно гарантує здійснення свободи і разом із тим її обмежує. Якщо йдеться дійсно про свободу, а не про привілеї, свавілля чи деспотизм, то вона є неможливою без принципів і норм рівності, без загального правила, єдиного масштабу і правової міри свободи, тобто без права.

Важливо підкреслити, що, за І. Кантом, вирішення проблеми, пов'язаної зі свободою серед людей, полягає у визначенні і збереженні кордонів цієї свободи. Тому необхідно, аби свавілля кожної особи було поставлене в суспільстві в певні межі з тим, аби ніхто не міг порушити свободу інших. Лише за цієї умови свобода узгоджується сама з собою. Це завдання, з точки зору Канта, і виконує право. Сенс і призначення права полягає в тому, аби ввести свободу і свавілля індивідів в розу-

мні і загальнозначущі рамки. Право стосується лише дій і означає лише зовнішні кордони загальнодопустимої поведінки, тобто, інакше кажучи, виступає по суті у вигляді заборон, маючи на увазі дозволеність не забороненого [9].

Індивідуальна міра свободи особистості, її права та інтереси повинні обмежуватися правами та інтересами інших осіб. Іншими словами можна сказати, що свобода одного індивіда закінчується там, де починається право іншого.

Як зазначає Пунда О.О., «Бути свободним у своїй гідності і правах означає вільний вибір варіантів поведінки, діяльності, дій або бездіяльності. Межа цього вибору, визначена соціальною необхідністю, вимагає поважати права і свободи інших людей, не порушувати ці права і свободи, усвідомлювати соціальну (перспективну) відповідальність перед суспільством»[6; 32].

Отож, бачимо, що обмеження свободи тими ж таки правовим нормами здійснюється з метою забезпечення правопорядку та суспільної гармонії, миру та злагожденості.

Для реалізації своєї потреби у свободі цивілізована людина звертається до права, зауважує Зеліско Л.І. Вчений вважає, що свобода, яка одержує у праві свою нормативну форму вираження, полягає не в уявній незалежності від об'єктивних закономірностей буття, а в пізнанні цих закономірностей, зокрема у необхідності, в заснованій на цьому знанні можливості свідомо регулювати суспільні відносини, спрямовувати дію юридичних актів у необхідному для розвитку суспільства напрямі [2; 266]. Пунда О.О. у даному контексті зазначає, що людство на сьогодні не вигадало будь-якої іншої форми буття і втілення свободи у суспільному житті людей [6; 36].

Таким чином бачимо, що право є основним регулятором свободи в соціумі. Без норми права свобода може перетворитися у свавілля, і навпаки, за наявності закріпленої правом здатності реалізації свободи вона є однією із гарантованих можливостей людини і громадянина знайти свій спосіб самовираження та самоствердження в суспільстві та державі. Більше того, свобода, гарантована законодавчо, сприяє розвитку правової свідомості громадян, а відповідно – побудові громадянського суспільства та правової держави. У суспільному житті формується так званий «життєвий простір» свободи, яка у своїй взаємодії з правом створює певний механізм реалізації консти-

туційного статусу особистості в певній правовій системі та забезпечує розвиток демократичного режиму.

Про обмеження свободи правом згадує і Платон. Обґрунтовуючи власне розуміння поняття «демократія», викладене у праці «Держава», автор описує її ідеальний стан – це сукупність вільних людей, бо «в державі з'явиться повна свобода і відвертість, і можливість робити, що хочеш». У той же час Платон тонко натякає, що необмежена свобода призводить до тиранії, вказуючи, що із крайньої свободи виникає найбільш велике та жорстоке рабство [5; 82].

Підводячи підсумки вищенаведеного приходимо до висновку, що проблематика співвідношення свободи та права цікавила науковців здавна та продовжує цікавити й досі. Право та свобода – це основні чинники людського існування, обмеженого соціальними рамками. І водночас, це ті дві категорії, що не можуть існувати відокремлено одна від іншої. Вони тісно пов'язані між собою і є гарантами одна одної. Свобода приходить у світ через волю особистості, виражаючи її внутрішні потреби, та втілюється у суспільстві завдяки праву. Водночас право виступає не лише зовнішнім проявом свободи, але і її допустимими межами, рамками, з метою недопущення анархії та хаосу.

1. Конституція України від 28.06.1996 зі змінами, внесеними Законом України № 2952-VI від 01.02.2011 // Офіційний сайт Верховної Ради України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>> 12.08.2012

2. Зеліско Л.І. Філософсько-методологічні основи культурологічної освіти фахівців-юристів // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності: Альманах. – К., 2002.

3. Монтескьє Ш. Избранные произведения. – М., 1995. – 380 с.

4. Нерсесянц В.С. Философия права. – М., 1997. – 656 с.;

5. Основи політології (курс лекцій) / Вдовичин І.Я., Денисенко В.М., та ін.; за ред. Кухта Б.Л. – Львів: Навчально-дослідницький центр Народного Руху України, 1992. – Ч. II. – 196 с.

6. Пунда О.О. Право на свободу. Монографія. – Хмельницький, 2006. – 248 с.

7. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. – 2-ге видання. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.

8. Учебное пособие по теории государства и права // Диакон В.В. Allpravo.RU. – 2004 – [Електронний ресурс] / Режим доступу <<http://www.allpravo.ru/library/doc108p0/instrum151/item2757.html>> 14.08.2012;

9. Філософія права / Библиотека Александровой – [Електронний ресурс] / Режим доступу <http://jenessi.net/fil_pravo/588-peredmov.a.html> 14.08.2012.

О.В. Царук,

аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ТА ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ У СКЛАДІ МІЖВОЄННОЇ ПОЛЬЩІ

Внаслідок українсько-польської війни, яку українці програли у 1919 р., поляки захопили Східну Галичину, Західну Волинь, Західне Поділля, Холмщину та Підляшшя. Питання про державну приналежність Східної Галичини залишалося нерозв'язаним, адже за рішенням Паризької мирної конференції 1919–1920 рр. Польща окупувала ці території тимчасово. За Ризьким миром 1921 р. ці землі увійшли до складу Польської держави.

У Галичині проживало 80 % західних українців. Незважаючи на відвертий опір українців окупаційній владі, 14 березня 1923 року у Версалі Рада послів Антанти остаточно визнала зверхність Польщі над Східною Галичиною, де українці становили 15% населення. Польський уряд територію своєї держави поділяв на дві категорії: Польщу «А» (корінні землі) і Польщу «Б» (східні землі – Західну Україну і Західну Білорусію). Основні галузі промисловості були зосереджені у Польщі «А», куди надходили основні капіталовкладення. Польща «Б» була сировинним придатком і ринком збуту.

У 1920-х роках територію Західної України складали землі, які офіційно в другій Речі Посполитій називалися Східними кресами – Галичина («Східна Малопольща»), Західна

Волинь, Холмщина та Підляшшя, Західне Полісся. До Західної України входили воєводства: Станіславське, Тернопільське, Волинське, Львівське (без восьми західних повітів), Поліське (без Косівського та половини Пружанського повітів), Холмщина Люблінського воєводства та половина Більського повіту Білостоцького воєводства [1, с. 168–172].

Національні меншини в Польщі у повоєнний період формально були під охороною міжнародних договорів та внутрішніх законів Другої Речі Посполитої, проте політика польської держави щодо українців лише у перші роки була такою, щоб в очах міжнародної громадськості створювати враження, ніби для них створено всі умови для вільного національного розвитку [2, с. 159].

Українці у Польщі складали близько 5 млн. осіб, або 15–16% усіх громадян країни. Вони населяли переважно південно-східні регіони держави – Волинь і Галичину.

Між українцями, які проживали в різних регіонах Польської держави, існували досить помітні відмінності в рівні національної свідомості, політичної і культурної активності. Коли Галичина і Волинь опинилися в складі однієї держави – Речі Посполитої, то колишній австро-російський державний кордон (так званий сокальський кордон) перетворився із територіального в політико-адміністративний. Доктрина «сокальського кордону» відіграла помітну роль в укладі політичних стосунків у Галичині і на Волині протягом усього міжвоєнного періоду [3, с. 259]. Політика так званого «волинського регіоналізму», яку з кінця 20-х років проводив санаційний уряд, була більш реальною спробою вирішення українського питання в Польщі. Представлена ним у 1929 р. так звана «волинська програма» намітила основні напрямки державної політики на Волині. Її головною метою проголошувалась якнайглибша інтеграція воєводства до складу Речі Посполитої на ґрунті українсько-польської співпраці. Суть «волинського експерименту» полягала в тому, щоб виробити в українців почуття приналежності до Польської держави, виховати в них лояльних громадян Речі Посполитої шляхом політичної асиміляції [4, с. 83].

Економічне становище Східної Галичини та Західної Волині у 1921 році було також не дуже втішним. На території 89,8 тисячі квадратних кілометрів проживало 5,9 млн. чоловік, або 65, 7 чоловіка на квадратний кілометр. На території тепе-

рішніх Львівської, Станіславської (Івано-Франківської – Ю.О.) і Тернопільської областей густота населення становила 90 чоловік на 1 кв. м. Щодо густоти населення Східна Галичина поступалась тільки перед такими розвинутими в промисловому відношенні європейськими країнами як Бельгія, Голандія, Німеччина і Швейцарія, а за рівнем економічного розвитку стояла на одному з останніх місць в Європі. За рівнем промислового розвитку колишня Волинська губернія відставала від Східної Галичини, проте тут незрівняно кращими були умови для розвитку сільського господарства [5, с. 36–38].

Економічне життя значно поживавив кооперативний рух, розвиток якого відбувався на досить високому рівні. Керував роботою кооперативів Ревізійний союз кооперативів. Кожне село обов'язково створювало в себе кооператив – крамницю, касу, молочарню. Створювалися пов'язані з кооперацією банки. Кооперативний рух розглядався як школа самоврядування і засіб економічного самозахисту українців. Під час світової економічної кризи 1929–1933 рр. українсько-польські стосунки значно погіршилися, У цих умовах посилювалося невдоволення серед українського народу, яке вилилося у масові виступи. У відповідь на це польський уряд удався до жорстоких масових дій. З вересня 1930 р. було розпочато масові репресії щодо українського населення, які отримали назву «пацифікація» (утихомирення): закривалися українські громади, конфісковувалося майно селян, переслідувалися і заарештовувалися лідери українського руху, утримувалися під домашнім арештом українські депутати; було зруйновано близько 800 сіл. Українці краю звернулися до Ліги Націй з протестом на дії польського уряду, внаслідок чого кампанія пацифікації набула характеру міжнародного скандалу. Крім того, у результаті кампанії українське населення та польська адміністрація не знайшли порозуміння, також посилювалася рішучість молодих, радикально налаштованих націоналістів боротися проти польської влади.

Аграрне питання було одним із вагомих політичних та економічних проблем Польщі. Так, були прийняті 10.05.1919 ухвала Сейму про проведення земельної реформи, що було поштовхом для прийняття 15.05.1920 Закону «Про земельну реформу». Закон передбачав поділ та можливість отримати у власність громадянам державних, приватних (поміщицьких),

церковних земель сільськогосподарського призначення. Для малозабезпечених держава передбачала надання кредитування у розмірі 75% від розміру парцели. Першочергово земля надавалася для інвалідів війни та селянам [6, с. 413–418].

Держава зобов'язувалася скуповувати поміщицькі землі, ділити їх на дрібні ділянки, парцели (франц. – невелика доля, наділ, від лат. – частка) й продавати через банк усім бажачим. Це була звичайна схема аграрної реформи ринкового типу, яка гарантувала в недалекому майбутньому істотний економічний прогрес у сільському господарстві [7, с. 289] Згідно із законом на сході країни мали створюватися зразкові господарства польських колоністів-осадників, які в майбутньому стали б політичною і соціальною опорою польської влади на прикордонні.

У липні та грудні 1920 р. польський сейм затвердив закони, які значною мірою спрямували аграрну реформу в бік планомірної колонізації «східних кресів» (у пер. з польської – «східна окраїна» – польська назва територій сьогоденної Західної України, Білорусії і Литви, що колись входили до складу Польщі) польськими військовими й цивільними осадниками.

На підставі закону «Про земельну реформу» передбачалося створення спеціального фонду із земель колишніх правлячих династій, державних, земель колишнього «Селянського банку», «Пруської колонізаторської комісії», з громадських, частково церковних, а також поміщицьких, які повинна була вилучити держава. З цього фонду планувалось наділити землею ветеранів армії, сільських робітників, які залишилися без роботи у зв'язку з парцеляцією земельних маєтків, а також безземельних і малоземельних селян з корінної Польщі.

Для забезпечення цілісності держави та недоторканості її кордонів, проводячи земельну реформу уряд збирався створити у східних воеводствах багатотисячну армію селян-колоністів, котрі стали б не лише опорою польськості і «охоронним валом від ворога», але влаштовували б і польських селян. 6 вересня 1921 р. на засіданні Ради Міністрів була прийнята постанова, яка обґрунтовувала необхідність польської колонізації, особливо «прифронтової смути і пунктів стратегічного значення» [2, с. 190].

Проведення вищезгаданих заходів підсилювалося цілеспрямованою політикою всілякого сприяння колоністам. Ре-

зультатом проведення парцеляції стало різке підвищення цін на землю. Тому землю здебільшого могли купити люди середнього достатку або поляки, які одержували тривалий та із значними знижками кредит. Одночасно при купівлі землі переваги надавалися полякам, а в деяких повітах продавати землю українцям суворо заборонялося [8, с. 257].

Виходячи із вищевикладеного, можна зробити висновки, що окупувавши Західну Україну, польський уряд, щоб прискорити ополячення, використав комплекс важелів, як економічних, так і соціальних. Статус західно-українських земель як аграрного придатку цілком влаштовував польський уряд, оскільки вони були промислово відсталою територією, і єдиним завданням уряду була легалізація на державному рівні сільськогосподарської колонізації. З однієї сторони проведення аграрної реформи шляхом парцеляції сприяло економічному зростанню та розвитку сільського господарства Польщі в цілому, а з іншого – польський уряд всіляко обмежувала права українців для вільного економічного розвитку на власній землі.

1. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів: Видавництво Львівського державного університету ім. І. Франка, 2002. – 229 с.

2. Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ століття: Проблеми польсько-українських стосунків. – Львів: Видавництво ЛФУАДУ, 2000.

3. Крамар Ю. «Сокальський кордон» у контексті польсько-українських відносин у міжвоєнний період // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 259–262.

4. Крамар Ю. В. Національні меншини в політиці воеводської адміністрації Г. Юзевського на Волині (1928–1938 рр.) // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. – Вип. 1. – Луцьк, 2000. – С. 83–88.

5. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. – К.: Держполітвидав, 1960. – 225 с.

6. Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. O reformie rolnej (Dz. U.R.P. № 66, poz. 400) // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej. – Т. 1. – Warszawa: Drukarnia Państwowa, 1920. – S. 413–418.

7. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.

8. Пандяк І. Зміни в національному складі сільського населення Східної Галичини в результаті польської колонізації 1920–1939 рр. Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 452 с.

Т.І. Шевчук,

ад'юнкт

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖЕРТВ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Значний період часу у вітчизняній правовій теорії та кримінологічній практиці центральною фігурою поставала особа злочинця. Але у насильницьких злочинах завжди є об'єкт, іншими словами, потерпілий, без участі якого немає кримінального конфлікту в широкому розумінні цього слова. У багатьох випадках його розвиток і кульмінація певною мірою підготовлені віктимною поведінкою потенційної жертви злочину. Тому вивчення насильницької злочинності у сільській місцевості особи без оцінки ролі потерпілого в ній, є одностороннім.

Нині проблеми поняття та класифікації жертв насильницьких злочинів набули особливої актуальності. Це пов'язано із тим, що без достатнього з'ясування цього питання неможливо виробити потрібні заходи запобігання і мінімізації цього виду злочинності.

Певні аспекти цієї багатогранної проблематики у свій час розглядалися відомими українськими та зарубіжними вченими-криміналістами, кримінологами, процесуалістами, фахівцями в галузі психології, психіатрії та філософії. Вагомий внесок був зроблений такими науковцями, як Антонян Ю. М., Вандишев В. В., Голіна В. В., Данышин І. М., Джуґа О. М., Костенко О.М., Побіґайло Є. П., Шақун В. І. та ін.

У віктимологічній літературі тривалий час поряд із терміном «жертва» використовується поняття «потерпілий». В. Франкл відзначав, що віктимологічне розуміння жертви більш об'ємне, ніж потерпілий, бо воно охоплює не тільки безпосередніх жертв, а й жертв від замахів на злочини, близьких родичів жертв, які загинули, і «винних» потерпілих. Наприклад, якщо в результаті злочину вчинюється вбивство або каліцтво чоловіка, який є батьком, то його діти також є жертвою цього злочину, оскільки зазнали втрати у результаті цього злочину (матеріальної шкоди, психологічної травми). Водночас він зауважував, що віктимологічне розуміння потерпілого не повинно пов'язуватись із процесуальним визначенням громадянина потерпілим [1, с. 40–41].

Слід зазначити, що, на відміну від матеріального кримінального права та кримінально-процесуального права, віктимологія оперує поняттями «жертва» і «потерпілий» як рівнозначними, тобто незалежно від факту визнання особи потерпілою у порядку, встановленому кримінально-процесуальним законодавством.

Під час проведення віктимологічних досліджень у Київському регіоні С.С. Косенко отримала цікаві дані про місце та роль жертви в механізмі злочинної поведінки. Важливим методологічним висновком ученого є те, що жертви злочинів характеризуються стійкими статистичними закономірностями, які проявляються у визначенні стану, структури, демографічних, соціальних, соціально-психологічних і кримінально-правових їх ознак [2, с. 77].

Протягом 2011 року ми провели анкетування сільських жителів Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської та Рівненської областей стосовно поширення насильницької злочинності. Відповідно до отриманих результатів понад 44 % опитаних вказали, що найчастіше насильницькі злочини у їхньому районі вчиняються у сімейно-побутовій сфері.

Як зазначає С. Б. Калініна, жертви домашнього насильства можуть перебувати в ізоляції внаслідок здійснення партнером контролю за їхнім життям, зустрічами з друзями, родичами тощо. Такий контроль значною мірою визначає деякі з моделей поведінки жертви. Шляхом дедалі повнішої ізоляції жертви партнери можуть психологічний контроль над жерт-

вою доводити до такого рівня, що вони у буквальному розумінні починають визначати реальність для неї. Відтак без будь-яких зовнішніх контактів жертві стає дедалі важче уникати психологічного контролю з боку партнера. Деякі з них починають вірити у слова партнера, що поодинокі вони не виживуть, тоді як інші чинять опір таким спотворенням дійсності, зазнаючи емоційного стресу [3, с. 29].

Здійснюючи аналіз особистісних якостей особи, яка є жертвою насильницьких злочинів у сільській місцевості, необхідно підкреслити, що самі собою ні соціально-демографічні, ані морально-психологічні ознаки особистості не мають криміногенного чи віктимогенного характеру, але пов'язані з умовами формування індивіда, його життєдіяльності. Характеристика цих якостей є суттєвим компонентом узагальненого уявлення про жертву насильницьких злочинів.

Так, Юрченко О.Ю. пропонує досить детальну класифікацію за такими критеріями:

1. За характером взаємовідносин між потерпілим і злочинцем, що передували злочину:

– ситуаційні жертви. Вчинення злочину відбувається під впливом конкретної ситуації, а вибір жертви є випадковим. Це характерно, наприклад, для вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень з хуліганських мотивів;

– імовірнісні жертви. Злочинний наслідок за таких обставин є випадковим щодо певної жертви. До прикладу, у ході бійки мають значення фізичні особливості людини: сила, спритність тощо. Тому теоретично для учасників конфлікту існує рівна ймовірність стати як злочинцем, так і потерпілим;

– заздалегідь визначені жертви. Шкоди зазнають особи, пов'язані зі злочинцем родинними, дружніми, інтимними та іншими близькими стосунками. Найчастіше злочин є результатом несприятливої ситуації, що склалася ще задовго до його вчинення, напружених стосунків між учасниками конфлікту.

2. За роллю потерпілого в механізмі вчинення злочину:

– байдужа жертва, поведінка якої має нейтральний характер і вчинення злочину відбувається незалежно від її дій;

– інверсійна жертва, яка водночас і зазнає шкоди, і спричиняє її;

– провокуюча жертва, яка викликає рішучість злочинця здійснити стосовно неї злочинні дії. Наприклад, убивство у стані афекту [4].

Наступний факт, на який слід звернути увагу, – це вживання алкоголю. Досліджуючи жертв насильницьких злочинів у сільській місцевості, відзначимо, що часто жертвами кримінального насильства стають особи, які мають аналогічні зі злочинцем характеристики, тобто потерпілі та злочинці належать до одного і того ж соціального типу: раніше судимі, алкоголіки, безробітні. Більше того, саме ця однотипність властивостей особистості потерпілих дуже часто виступає основою взаємин зі злочинцем, що базуються на спільності інтересів, схильностей, уподобань, рівні освіти, захоплень, професійних якостей. Згідно з даними нашого дослідження на думку опитаних, найбільш часто (35%) стають жертвами насильницьких злочинів у сільській місцевості особи, які зловживають алкогольними напоями чи систематично вживають наркотичні засоби.

Підсумовуючи викладене зазначимо, віктимна поведінка у сільській місцевості має свої особливості. Характеризуючими ознаками жертв насильницьких злочинів у сільській місцевості є: схильність до спільного розпивання алкогольних напоїв зі своїми кривдниками, часто потерпілі самі ініціюють вчинення насильницького злочину, особливо при проведенні дозвілля. Вікова характеристика залежить від сфери вчинення протиправних діянь. Особливістю віктимної сторони злочинності на селі є дуже низький рівень заздалегідь визначених жертв.

1. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 367 с.

2. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / С.С. Косенко. – К., 2004. – 213 с.

3. Калинина С.Б. Профессиональная деятельность консультанта кризисного центра по оказанию психологической помощи женщинам в ситуациях насилия: дисс. на соискание уч. степени канд. псих. наук: спец. 19.00.13. / С.Б. Калинина. – Тверь, 2002. – 177 с.

4. Юрченко О.Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчинення тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи: автореф. дис. ... канд-та юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юр. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – 18 с.

В.Ю. Шег,
здобувач
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СТАНОВЛЕННЯ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ЯК ПРИНЦИП МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Відповідно до ст. 144 та 145 Конституції України права місцевого самоврядування захищаються у судовому порядку, і органи місцевого самоврядування можуть звернутися до суду. Чимало сучасних українських науковців розглядають це як один з найважливіших принципів місцевого самоврядування. Проте українська юридична наука практично не акцентує увагу на історичності цього принципу, тому для багатьох дослідників він видається таким, що запозичений з міжнародно-правових документів, чи з історико-правового досвіду інших держав, насамперед, європейських.

Почасти це стало результатом того, що судовий захист територіальних громад спеціально в українській історико-правовій науці не досліджувався. Основні знання набуті у результаті досліджень загальної історії територіальних громад в Україні [1], магдебурзького права [2], міського права українських міст [3], історії судів та судочинства [4] тощо. Стан дослідження засвідчує зростаючий інтерес до проблеми судового захисту територіальних громад як предмету історико-правових досліджень. Більшість авторів, які так чи інакше аналізували цю проблему, сходяться на думці, що є початком або результатом багатьох історико-правових процесів, без яких неможливо уявити собі історію місцевого самоврядування в Україні. Це і процеси формування територіальних громад як своерідних корпорацій, юридичних осіб, суб'єктів права і процеси централізації і децентралізації держави, перетворення територіальних громад із суб'єктів приватного у суб'єкти публічного права; виборювання територіальних громад (насамперед міських) максимальної незалежності від держави; формування правового захисту (перш за все судового) як прямої функції терито-

ріальних громад; професіоналізація служб і службових осіб територіальних громад, які займалися представництвом громад у судах.

Більшість із цих процесів були тривалими, тому проходили як в умовах української державності, так і бездержавності. Конкретно-історичні особливості вони мали на західноукраїнських землях, які в різні історичні періоди входили до складу різних держав. Виявлялися ці особливості на різних етапах становлення судового захисту територіальних громад як принципу місцевого самоврядування. Виникає питання – чи можна ці етапи пов'язати з періодизацією історії територіальних громад на західноукраїнських землях, яка зазвичай виокремлює такі періоди: - княжий період в історії територіальних громад і місцевого самоврядування; період самоврядування за магдебурзьким правом; самоврядування територіальних громад на українських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської монархії; самоврядування громад у західноукраїнській Народній Республіці; місцеве самоврядування у міжвоєнний період на українських землях Польщі, Чехословаччини, Румунії. Для кожного з названих періодів характерні якісні зміни у судовому захисті територіальних громад. Наприклад, у середньовіччі судовий захист стає однією з найважливіших зовнішніх функцій територіальних громад, передусім міських громад на магдебурзькому праві. Тоді ж відбуваються професіоналізація служб, які забезпечують представництво територіальних громад у суді. Зокрема, серед міських службовців з'являється синдик, як правило фахівець, «знавець права», який організовує всю роботу по захисту прав громади у державних судах, чи судах феодалів.

Для періоду модерного місцевого самоврядування територіальних громад в Австрійській та Австро-Угорській монархії характерно законодавче врегулювання судового захисту територіальних громад і його утвердження як принципу австрійського конституціоналізму.

Важливо те, що практика судового захисту територіальних громад формувала правові цінності, актуальні для сучасного стану місцевого самоврядування в Україні. За результатами дослідження до них необхідно віднести:

– єдність територіальної громади у зовнішніх відносинах;

- готовність захищати свої права «всіма можливими засобами», насамперед законними;
- правове регулювання процедури звернення до судів;
- розуміння необхідності фахового захисту прав і інтересів громади у судах.

Загалом історія територіальних громад багата прикладами ефективного судового захисту. Накопичений історико-правовий досвід засвідчує виняткову роль судового захисту для розвитку ідей місцевого самоврядування, конструкцій та норм муніципального права в Україні.

1. Гураль П.Ф. Територіальна громада в Україні: історико-правове дослідження / П.Ф. Гураль. – Львів: ЛьвДУВС, Край, 2008. – 468 с.

2. Кобилецький М.М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження: монографія / М.М. Кобилецький. – Львів: ПАІС, 2008. – 406 с.

3. Кіселічник В.П. Міське право та самоврядування громади Львова (друга половина XIX – початок XX століття): монографія / В.П. Кіселічник. – Я.: ЛьвДУВС: Край, 2008. – 352 с.

4. Бойко І.Й. Органи влади і право в Галичині у складі Польського Королівства (1349–1569 рр.): монографія / І.Й. Бойко. – Львів: Видавн. Центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. – 312 с.

З.В. Яремко,
аспірант

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ПОВНОВАЖЕННЯ НАЧАЛЬНИКА ВІДДІЛЕННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ ДО ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК ЗА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ КРАЇН СНД

Права та обов'язки посадових осіб у сфері застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк, встановлюються Кримінально-виконавчим ко-

дексом України (далі – КВК), Правилами внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, законами та іншими нормативно-правовим актами. Серед посадових осіб установ виконання покарань ключове місце займає начальник відділення соціально-психологічної служби (далі – начальник відділення), в процесі карально-виправного впливу на засуджених у період відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк. М.В. Романов вказує, що саме начальник відділення є організатором виправного процесу, безпосереднім вихователем осіб, позбавлених волі, на ньому лежить уся повнота відповідальності за організацію виховної роботи у відділенні. Він є посадовою особою, що знаходиться в безпосередньому контакті з засудженими [1, с. 53].

Що ж стосується питання про повноваження начальника відділення щодо застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк, то дане положення знайшло своє закріплення в ч. 3 ст. 135 КВК України. Дана стаття обмежено регламентує повноваження начальника відділення щодо застосування вищезазначених заходів. Так, начальник відділення має право застосовувати в усній формі такі заходи заохочення і стягнення: 1) подяка, дострокове зняття раніше накладеного ним стягнення; 2) попередження, догана [2, с. 60–61].

Якщо проаналізувати кримінально-виконавче законодавство держав СНД, то згідно ст.ст. 111,113 та ч. 3 ст. 115 КВК Республіки Білорусь заохочення та стягнення засудженим оголошуються постановою, а начальники відділень мають право застосовувати заходи заохочення у вигляді оголошення подяки, дозволу додатково витратити гроші в розмірі двох базових величин на купівлю продуктів харчування і предметів першої необхідності, дострокового зняття раніше накладеного ним стягнення та накладати стягнення у вигляді догани або позачергового чергування по прибиранню приміщень і території виправної установи [3].

Відповідно до ст.ст. 110, 113, 115 КВК Республіки Казахстан начальники відділень мають право застосовувати такі заходи заохочення: оголошувати подяку; дозволяти отримувати додатково одну посилку чи передачу в рік; дозволяти додатково витратити гроші на купівлю продуктів харчування і предметів першої необхідності; достроково зняти раніше накладене ним стягнення. Заохочення у вигляді подяки застосо-

ується усно або письмово, інші заохочення – тільки письмово. А також накладати стягнення усно або письмово у вигляді попередження або догани [4].

Так, ст.ст. 263, 266 Виконавчого кодексу Республіки Молдова закріплюють право застосування заходу заохочення у вигляді подяки начальнику відділення у письмовій формі, а правом застосовувати заходи стягнення наділений лише начальник пенітенціарного закладу [5].

В коментарі до ст. 119 КВК Російської Федерації зазначено, що посадовою особою, яка користується обмеженим правом застосування заходів заохочення та стягнення, є начальник відділення. Йому надано право оголошувати засудженим подяку в письмовій або усній формі, дозволяти їм додатково витратити гроші на купівлю продуктів харчування і предметів першої необхідності, достроково зняти раніше накладене ним стягнення. Про застосування зазначених заохочень робляться відповідні записи в зошитах індивідуальної роботи засуджених. Начальник відділення наділений правом накладати на засуджених стягнення у вигляді усної догани, що також фіксується у зошиті індивідуальної роботи [6].

При аналізі норм КВК Республіки Вірменії приходимо до висновку, що начальник відділення взагалі не наділений правом застосовувати будь-які заходи заохочення чи стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк, даними повноваженнями наділений лише начальник установи або особа, яка виконує його обов'язки [7].

Кодекс Азербайджанської Республіки про виконання покарань регулює питання застосування заходів заохочення та стягнення до засуджених ст.ст. 105–111 даного Кодексу [8]. Однак, перелік посадових осіб, яким надано право застосовувати зазначені заходи не перелічені, а лише окреслено загальним поняттям, що даним правом наділена адміністрація установи виконання покарань. На думку вчених О.М. Джужі, І.Г. Богатирьова та О.Г. Колба відповідно до класифікації категорій персоналу за функціональним спрямуванням їх діяльності (за відношенням до виправного процесу), адміністрація – це співробітники, які здійснюють процес управління установою, організацією виправного впливу; періодично вступають у спілкування, часто опосередковане, з об'єктами виховного впливу [9, с. 252]. Отже, до даної категорії слід віднести начальника виправної колонії або особа, яка виконує його обов'язки; заступника начальника виправної коло-

нії. Звідси випливає, що начальник відділення не вправі застосовувати заходи заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк.

Отже, аналіз чинного кримінально-виконавчого законодавства України та інших країн СНД щодо повноважень начальника відділення у сфері застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк свідчить:

1) начальник відділення згідно КВК Республіки Казахстан, Російської Федерації та Республіки Білорусії наділений ширшими повноваженнями стосовно застосування видів заходів заохочення відносно повноважень начальника відділення за КВК України. Такий досвід видається вартим запозичення. Однак, згідно Виправного кодексу Республіки Молдови начальник відділення наділений значно зменшеним колом повноважень у порівнянні з КВК України, а відповідно до норм КВК Республіки Вірменії та Кодексу Азербайджанської Республіки про виконання покарань начальник відділення взагалі не уповноважений застосовувати заходи заохочення до осіб, позбавлених волі на певний строк.

2) начальник відділення відповідно до кримінально-виконавчого законодавства країн СНД щодо застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк у порівнянні з повноваженнями начальника відділення згідно норм КВК України має тотожні права, однак згідно норм КВК Республіки Вірменії та Кодексу Азербайджанської Республіки про виконання покарань начальник відділення не має права застосовувати зазначені заходи.

Аналіз норм кримінально-виконавчого законодавства країн СНД є вагомим для вітчизняної науки предметом вивчення та запозичення в реалії українського законодавства. Закріплення у законодавстві права застосовувати більш широке кола видів заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк начальнику відділення було б вірним кроком законодавця, що сприяло активізації індивідуальної роботи у відділенні, більш глибокому вивченні особистості засудженого начальником відділення.

1. Романов М.В. Дисциплінарна відповідальність засуджених до позбавлення волі / М.В. Романов. – Харків: Фоліо, 2004. – 160 с.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. Станом на 17 січня 2012 року / упоряд. А. Х. Степанюк. – Харків: Право, 2012. – 88 с.
3. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь от 11 января 2000 г. (состоянием на ноябрь 2011 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/uik/index.htm>.]
4. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года (состоянием на 18 января 2011 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.zakon.kz/ugolovno_ispolnitelny_kodeks.html.
5. Исполнительный кодекс Республики Молдова от 24 декабря 2004 года (состоянием на 2 июля 2010 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/viewdoc>.
6. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации от 08 января 1997 г. (состоянием на январь 2012 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uikodeks.ru/>.
7. Уголовно-исполнительный кодекс Республики Армения от 24 декабря 2004 г. (состоянием на 20 мая 2009 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=2256&lang=rus>.
8. Кодекс Азербайджанской Республики об исполнении наказаний от 14 июля 200 г. (состоянием на 31 мая 2011 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?Rgn=5814.
9. Кримінально-виконавче право України: підручник / О.М. Джу́жа, І.Г. Богатирьов, О.Г. Колб, В.В. Василевич та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук. проф. О.М. Джу́жи. – К.: Атіка, 2010. – 752 с.

ЗМІСТ

Цимбалюк М.М. Українська молодь у вирішенні проблем юридичної науки.....	3
Андрусишин Р.М. Роль юридичних клінік у правовому вихованні працівників ОВС.....	7
Баган І.М. До питання кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів	11
Баран А.В. Боротьба українських депутатів австрійського парламенту за впровадження української мови в діяльність публічних інституцій Габсбурзької монархії (1848–1918 рр.).....	14
Бочан О.І. Правова безпека особи у понятійно-термінологічному вимірі.....	22
Вовк М.З. Максимальний вік спеціального суб'єкта деяких складів злочинів.....	25
Войтович Ю.В. Природа і причини корупції в Україні	29
Гетьманчук П.М. Проблеми типологізації моделей політичного управління.....	33
Годяк А.І. Роль правової освіти в діяльності працівників ОВС.....	36
Головін Д.І. Кримінально-правовий захист законної господарської діяльності за законодавством країн-учасниць СНД	39
Горідько К.М. Історія розвитку додаткових покарань в Україні	45
Горуйко Х.П. Інститут адвокатури в судовій системі ЗУНР	52

Грачук Н.В.	
Аналіз дефініції «ресоціалізація»	55
Гуменюк Ю.І.	
Щодо незаконного тримання під вартою	58
Дуда С.М.	
Правовий звичай як джерело права в континентальній правовій сім'ї.....	61
Дячишин Я.В.	
Поняття методології права. Методологія юридичної науки.....	63
Живко М.О.	
Повнота нормативно-правового регулювання як складова механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини і громадянина в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України.....	66
Забзалюк О.В.	
Декабристський рух в Україні на початку XIX століття в контексті розвитку ідей федералізму	71
Каранько О.Р.	
Окремі аспекти регулювання земельних відносин часів Української Народної Республіки.....	74
Карпук В.А.	
Проблема детермінації злочинності: співвідношення термінів та понять.....	77
Кахнич В.С.	
Теорії інтеграції та порівняльне правознавство	82
Климко Х.С.	
Історико-правові засади політики коренізації в УСРР	85
Комендацький В.В.	
Історія становлення поняття рецидиву злочину	89
Конашевич Ю.З.	
Про доцільність впровадження електронного уряду в Україні.....	91
Кравців О.Р.	
Організація влади в Україні за радянськими конституціями	94

Кравцова О.Л.	
Право на війну в арсеналі самопомоги: історико-правовий огляд	97
Кричківський О.М.	
До питання про форми конкуренції кримінально- правових норм при призначенні покарання.....	102
Крочук М.І.	
Гендер: співвідношення соціальності та тілесності	107
Лепіш Н.Я.	
Види актів офіційного тлумачення норм права за суб'єктами	111
Лесько І.І.	
Історіографія та джерельна база дослідження права власності на Західній Україні в роки Другої світової війни	115
Ліпак Г.М.	
Співвідношення канонічного права та норм законодавства в сфері регулювання шлюбно-сімейних правовідносин в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)	119
Лісіцина Ю.О.	
Правові основи вилучення органів і тканин із тіла померлої людини.....	122
Лук'янова Г.Ю.	
Глобалізаційні передумови універсалізації праворозуміння	125
Маїк І.С.	
Науковий синтез порівняльного правознавства та синергетики.....	130
Маркевич А.Р.	
Щодо співвідношення понять «самосуд» та «самоправство».....	133
Мельник О.А.	
Теоретико-правова характеристика компетенції як однієї з найважливіших складових правового (юридичного) статусу органів місцевого самоврядування в Україні	136

Мельникович В.М.	
Адміністративно-правове регулювання підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців в сучасних умовах	139
Моргун О.С.	
Роль мотиваційних чинників у формуванні особистості неповнолітнього злочинця.....	143
Павлик Л.В.	
Значення санкцій статей (або їх частин) для диференціації кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки.....	147
Паробок Д.О.	
Роль Генерального секретаріату фінансів Української Центральної Ради у розвитку фінансової системи України (червень – грудень 1917 р.)	151
Пашуля Г.Я.	
Шляхи вдосконалення органів внутрішніх справ в умовах глобалізації.....	153
Перелигіна Р.В.	
До проблеми жіночого насильства.....	157
Піцикевич В.В.	
Критерії ліцензування видів господарської діяльності	161
Попов Д.І.	
Застосування природного права при здійсненні судового угляду за наявності прогалин у законодавстві	165
Радейко Р.І.	
Правовий формалізм у вченнях Герберта Харта.....	168
Романцова С.В.	
Поняття сексуального насильства щодо неповнолітніх (порівняльне дослідження).....	171
Сабан І.Д.	
Поняття і об'єкти попереджувального впливу застосування покарання на індивідуальному рівні.....	174
Серкевич І.Р.	
Кримінально-правове розуміння тероризму	177

Сибірцева Є.Ю.	
Особливості виконання прокурором функції представництва інтересів громадянина в адміністративному судовому процесі за умови наявності законних представників.....	181
Сивопляс Х.В.	
Когнітивні засоби моделювання правової поведінки людини	184
Синицька К.Я.	
Міжнародні відносини Київської Русі у зарубіжній історико-правовій науці	187
Січковська І.В.	
Питання висування версій про особу сексуального вбивці.....	191
Соловій О.Я.	
Планування варіантів посткримінальної поведінки як один із елементів її механізму	199
Стахура Б.І.	
Місце органів внутрішніх справ у системі державного забезпечення прав і свобод людини	204
Степанова Ю.П.	
Підстави умовно-дострокового звільнення від відбування покарання засуджених-рецидивістів.....	207
Сторожик Я.Б.	
Застосування екстрадиційного арешту	212
Сукмановська Л.М.	
Характеристика сучасного тероризму	216
Теліженко Р.О.	
Забезпечення охорони адвокатської таємниці в контексті прав людини підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність	220
Фонарюк О.Ю.	
Мотивація злочинної поведінки жінок	223
Францішкевич Ю.М.	
Одиничні злочини у кримінальному праві зарубіжних держав	228

Фрицька О.С.	
Співвідношення понять «право» і «свобода» (загальнотеоретичний аспект).....	237
Царук О.В.	
Соціально-економічне становище Східної Галичини та Західної Волині у складі міжвоєнної Польщі	242
Шевчук Т.І.	
Кримінологічна характеристика жертв насильницьких злочинів у сільській місцевості	247
Шага В.Ю.	
Становлення судового захисту територіальних громад на західноукраїнських землях як принцип місцевого самоврядування	251
Яремко З.В.	
Повноваження начальника відділення щодо застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк за кримінально- виконавчим законодавством України та інших країн СНД	253

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ
ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ
ТА РОЗБУДОВИ
ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ**

*Тези доповідей та повідомлень учасників
звітної наукової конференції ад'юнктів,
аспірантів та здобувачів
28 вересня 2012 р.*

Матеріали опубліковано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
О.Б. Черномаз

Комп'ютерна верстка
Г.І. Пастушок

Друк
Н.Я. Гануцак

Підписано до друку 12.09.2012 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Умовн. друк арк. 15,11.
Тираж 100 прим. Зам. № 149-12.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.